

De triclinio romano. Fulvi Ursini appendix / [Pedro Chacón].

Contributors

Chacón, Pedro, 1527-1581
Ursini, Fulvi.

Publication/Creation

Romae : G. Ferrarius, 1588.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/m6fkW5m7>

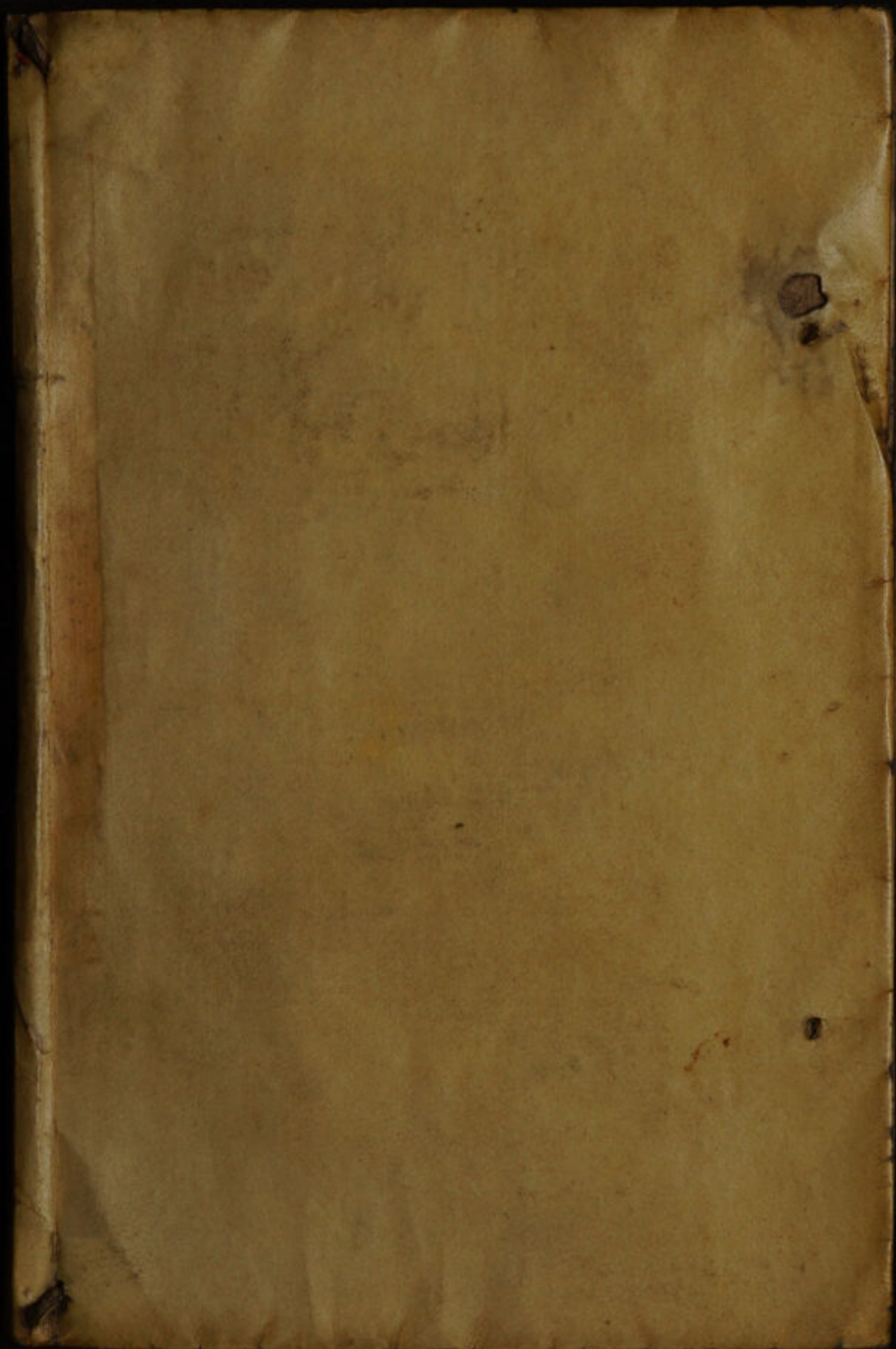
License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

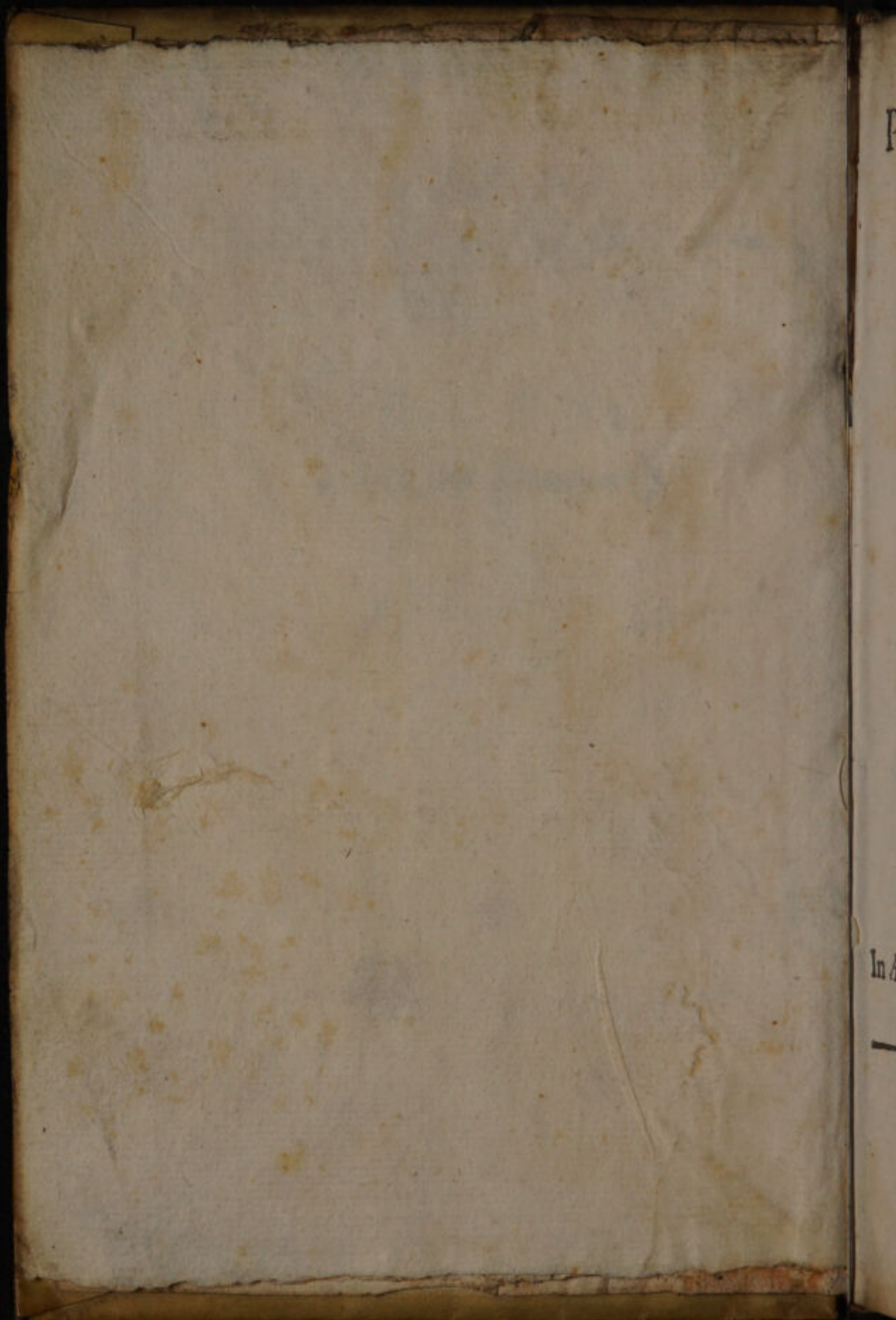

1588

PETRVS CIACCONIVS
TOLETANVS

De Triclinio Romano

FVLVI VR SINI
Appendix

R O M Æ

In Ædibus S. P. Q. R. M. D. L. XXXVIII

APVD GEORGIVM FERRARIVM

PERMISSV SVPERIORVM

LETTERS CLACKONNY 2

TOL ET ANVS

IN THE ...

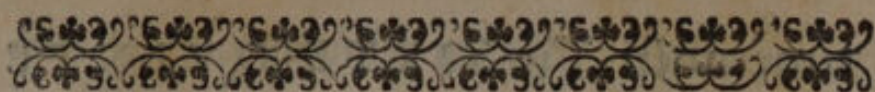
...

...

...

...

...

BEATISSIMO

P A T R I

SIXTO QVINTO

PONT. MAX.

FVLVIVS VRSINVS

ROMANAM antiquita-
tem, atque adeò Græcam
ipsam, à qua potissimùm
fluxit Romana, multis sa-
nè nominibus conferre ad intelli-
gentiam cognitionemque complu-
rium Sacræ scripturæ locorum, omnes
ij norunt, qui in euoluendis antiqui-
tatum monumentis, aliqua cum di-
ligentia sunt versati: Sed omnium op-

timè nosti Tu SIXTE QVINTE
PONTIFEX MAXIME, qui ad ac-
curatum illud tuum, & planè exquisi-
tum illustrandæ veritatis studium,
adiunxisti admirabilem quandam lit-
terarum omnium non modò diuinarum,
sed humanarum etiam notitiam, & scien-
tiam prorsus singularem: Exemplum se-
cutus nimirum sanctissimorum vete-
rum Scriptorum, qui ad confutandos
gentium ritus profanos, inducendumq.
cultum veræ religionis, nec ab ipsis qui-
dem de Dis gentium libris aliquando
abstinuerunt. Nā (vt omittamus in præ-
sentia Græcos, Iustinum Martyrem,
Clementem Alexandrinum, Eusebium
Cæsariensem, aliosq. permultos, quo-
rum præstantissima scripta, forensi qua-
dam & planè sæculari eruditione ita
multis locis sunt aspersa, vt vetera non-
nulla gentium instituta, non aliundè,
quàm ex eorum libris petantur ab ijs,
qui

TE
ac-
ifi-
n,
it-
ū,
en
le-
e-
os
iq.
ii-
lo
e-
n,
n
-
-
a
-
s,
s,
qui sunt rerum huiusmodi curiosi, ut
hos inquam omittamus) Tertullia-
nus, Arnobius, & Lactantius, quàm
multa ex antiquitate tum Græca, tum
Romana descripserunt, ut impias il-
las & exitiosas euellerent ex animis
hominum opiniones, infererent eas,
quæ cum pietate cultæ, fructum af-
ferrent salutarem? Beatus item Hie-
ronymus, & S. Augustinus, duo cla-
rissima Christianæ doctrinæ lumina,
conuertendis alter ex Hebræo Græ-
coque Sacris scripturis, alter iisdem
deditus exponendis, quàm fuerit vter-
que à varia rerum non modò Græca-
rum, sed etiam Latinarum eruditione
adiutus, ex eorum scriptis, quæ in ma-
nibus habentur, intelligi maximè po-
test. Atque ut istius rei exemplum sal-
tem vnum, quod ad huius libri perti-
neat argumentum, proferamus, quo-
tus quisque est, qui nisi Romani vete-

ris Triclinij inspecta positione, cogni-
taq. penitus in eo ratione discumbē-
di, apto sensu accepturus sit ea, quæ de
muliere peccatrice stante retrò secus
pedes Domini discumbentis, memoriæ
prodita sunt à sancto Luca? Quin & il-
lud etiam institutum, quo eadē mulier
discumbentis itē Domini pedes vnxit,
ex Romana itidem pēdet antiquitate,
in qua qui minus est versatus, minus
etiam morem illum agnoscere poterit.
Hoc probè intelligens Petrus Ciacco-
nius homo Hispanus, quē tu, BEATIS-
SIME PATER, ob excellens inge-
niū, reconditamq. doctrinam, meritò
dum viueret semper maximi fecisti,
dederat se succisuiis horis ad res Ro-
manas ex omnibus veterum Scripto-
rum monumentis summo studio ob-
seruandas, quarum aliàs tractatione
& delectabatur vehementer, & ipsa
scriptione afficiebatur vt Romanus.

Sed

Sed cum præclara multa inuestigandæ
deditus antiquitati pro bono littera-
rum inchoasset, accidit magno sanè
studiosorum incommodo, vt ante diē
præreptus, pauca quædam ex ijs, & qui-
dem non satis perfecta absolutaq. re-
liquerit. Ex quibus cum hic de Tricli-
nio commentariolus, quem ipse aucto-
re Antonio Carafa Cardinale de mo-
do conuiuandi apud priscos Roma-
nos, deq. conuiuiorū apud eos scripse-
rat apparatu, à multis iam expeteretur;
non est passus vir clarissimus pro eo
quantum præstantes viros vel mor-
tuos colit, quin hominem à se vnicè
dum viueret dilectum, eundem etiam
mortuum quibus maximè posset pie-
tatis officijs prosequeretur. Itaque ser-
uatum pænes se librum diligenter, &
politissimi iudicij sui testimonio cō-
probatum, quòd ad illustrandos quos-
dam Sanctæ scripturæ locos, cuius

ipse studio præcipuè tenetur, visus sit
pertinere, mihi, quem aliàs sciret erga
viri laudes non mediocriter affectum,
vt in publicum emitterem, tuoque
sanctissimo nomini, cuius ille obser-
uantissimus fuit, dedicarem, accuratè
mandauit. In quo sanè mandato exe-
quendo, dici non potest, quantam ego
voluptatem ceperim, eam mihi occas-
sionem datam esse, qua & excellentis
viri memoriæ, quantum in me esset,
consulerem; & voluntati Cardinalis
amplissimi, qui vnus est studiorum ar-
biter & moderator meorum, gererem
morem. Nam id quod caput est, video
mihi oblatum esse virgula quadã pro-
pè diuina, vt lepido in primis com-
mendante libro, nactus sim tempus
idoneum & locum opportunum, quo
meam tibi deuotionem, egregia tua in
me liberalitate honestatam, publicè
testificarer. Nec enim subueritus sum,

ne

ne non tu, quæ tui est, in æstimandis ho-
minum ingenijs, iudicij suauitas, vel
pro argumenti dignitate esses eum li-
brum probaturus. Me quidem certè
sæpius cum voluptate repetita lectio
ita prorsus illexit, vt eius dedicatione,
vel gratiam me initurum à te sperem.
Erit autem beneficentiæ tuæ, SIX-
TE QVINTE PONTIFEX MA-
XIME, qua doctos viros & foues &
ornas, pati te pro tua iam omnibus
perspecta humanitate, vt liber hic ho-
minis tibi dum viueret deuotissimi,
tuo beatissimo nomini inscriptus, eo-
que potissimum titulo illustratus, pro-
deat in manus hominum eruditorum:
ad hoc enim vnum & præcipuum or-
namentum, alius accedet, & quidem
maximus laudum cumulus, si eius tu
lectione delectatus, probaueris viri
industriam, & egregios conatus. Nam
te, quem omni planè scientiarum ge-

ne-

here, vnde præstantissimam haufisti
doctrinam, non leuiter imbutum om-
nes sciunt, te inquam seuerioribus illis
excultum disciplinis, mansuetiora ta-
men studia interdum non aspernari,
deque ijs probè sciteque æstimare pos-
se, nouimus qui tuo remotiore con-
gressu, eoque multiplici eruditione
condito, pro tua benignitate dignati
aliquando sumus: vt meritò te non
tam homines suspiciant, quòd Christi
Vicarius honore & potestate cunctis
Principibus antecellis, (hoc enim no-
mine quis te non humiliter adoret?)
quàm quòd tua excellens virtus & sa-
pientia talem te tantumque fecerunt,
vt rursus tu, quid virtus, vt ait ille, &
quid sapientia posset, humanum genus
non obscuris exemplis doceres. Itaque
Rep. populi Christiani sanctissimis le-
gibus per te constituta, earum virtu-
tum studia te Põtifice coli cœpta sunt,
qui-

quibus longo tempore intermissis, ve-
lut sidus quoddam propitium affulsi-
sti. Magna quippe sunt, quæ tu, B E A-
T I S S I M E P A T E R, pro bono pu-
blico, & quidem non vſitato exem-
plo inchoasti; maiora tamen, quæ ani-
mo menteque designas. Non enim co-
gitationes tuæ, vt ceterorum homi-
num in mediocritate versantur, sed ta-
les planè sunt, quales decent Princi-
pem eum, cui cum summa potestate
optimam Deus dedit voluntatem be-
nè de humano genere promerendi. A
quibus sanè cogitationibus, atque a-
deò ab ijs curis, quas tu pro tuenda
amplificandaque Ecclesiæ dignitate
adsiduè subis, relaxare animum pro
humana condicione si quando voles,
delectabit te liber hic, iucunda nisi
fallor vicissitudine, vel hoc etiam no-
mine, quòd hominis tibi olim addi-
ctissimi, veteris clientis tui, memo-
riam

riam perpetuis in eo mandatam mo-
numentis, magna tu cum voluptate
agnosces.

LECTORI

Scriptorum nomina & loci, qui à Petro Ciacconio in commentario de Triclinio, & in nostra ad eum appendice vel citantur, vel aliquo modo emēdantur, ut in extrema parte huius libri notarentur, curavimus. Multa enim Scriptorum testimonia in eo aliter à nobis relata sunt, quàm in vulgatis editionibus habentur; partim ex collatione manuscriptorū codicum restituta, partim ex coniectura, quæ tamen auctoritate aliqua nitatur, emendata. Atque hæc quidem suis etiam locis obiter

ter indicantur. Triclinij autem Patavini exemplum tale planè edidimus, quale in exemplari suo Ciacconius reliquit. Ipsum certè archetypum nobis videre non licuit; ad quod curiosis harum rerum lectoribus, si quid in nostro desideretur, prouocatio erit. Fuerat autem consilium, explicata vetere discubendi ratione, ipsam Triclinij positionem, non illā quidem ex uno aut altero marmore petitam, sed ex pluribus tum marmoribus, tum Scriptorum locis concinnatam, in extremis paginis libri representare: cū verò ex ijs, quæ abundè super ea re scripsimus, intelligi satis possit, quis fuerit apud veteres Romanos accumbendi modus, itemq; conuiuiorū apud eosdē apparatus; eo, quod

quod superuacaneum est, supersede-
bimus. Lectos quidem ipsos, qui vul-
go à Scriptoribus discubitorij dicun-
tur, ex multis sanè, qui in Sepul-
chralibus cenis ex marmore repe-
riuntur, paucos dedimus; quòd ex pri-
uatorum adibus Romæ, in quibus ha-
bentur, nullo negotio peti ab uno quo-
que possint. Nobis unum ex ijs aut
alterum, ad stabiliendas nostras de
modo accumbendi opiniones, protu-
lisse satis superque fuerit.

PETRI CIACCONII
TOLETANI
DE TRICLINIO
SIVE DE MODO CONVIVANDI
APVD PRISCOS
ROMANOS

Et de conuiuiorum apparatu.

LOCVS, in quo Romani olim cibum sumebant, *cenaculum* vocabatur. Varro lib. iv. de lingua Latina, de priscis Romanis: *Vbi cubabant, inquit, cubiculum; vbi cenabant, cenaculum vocitabant.* Dicebatur & *cenatio*. Seneca Epist. xci. lib. xiv. Non enim *testa* *cenationi* *epulũ recepturę* *parabantur.* & paulò post: *Vtrum tandem sapientio- rem putas, qui versatilia cenationum laquearia ita coagmentat; vt subinde alia facies atque alia succedat, & toties testa, quoties fercula mutantur; an eum, qui & alijs & sibi hoc monstrat, quàm nihil nobis natura durum, ac difficile imperauerit?* Suetonius de domo aurea Neronis: *Cenationes laqueatæ tabulis eburneis versatilibus, vt flores fistulati, & vnguenta desuper spargerentur.* *Præcipua cenationum rotunda, quę perpetuò diebus ac noctibus vi-*

A

ce mun-

ce mundi circumageretur. Demum vocabulo à Græcis mutuato Triclinium appellabatur. Cicero ad Attic. lib. XIII. epist. I. Cum secundis Saturnalibus ad Philippum vesperi venisset, villa ita completa militibus est, ut vix triclinium, ubi cenaturus ipse Cæsareffet, vacaret. & Vitruuius lib. VI. cap. V. Tricliniorum, inquit, quanta latitudo fuerit, bis tanta longitudo fieri debet. & eod. lib. cap. X. Suetonius etiam in Tiberio. Ac Miseni cinis è fauilla & carbonibus ad calefaciendum triclinium illatus. Quò magis mirandum est, Seruium eruditissimum grammaticum negare, triclinium cenationem ipsam significare; sic enim scribit ad illud Aen. I. Aurea composuit sponda. Antiqui stibadia non habebant, sed stratis tribus lectis epulabantur: vnde triclinium sterni dicitur. sic & Cicero: Sterni triclinia, & in foro sterni iubebat. vnde apparet, errare eos, qui triclinium dicunt ipsam basilicam, vel cenationem. hæc ille. Apud Græcos verò οἶκος dicebatur, & à numero lectorum, qui in eo sterni possent, οἶκος τετρακλιος, πεντακλιος, ἑξακλιος, δεκάκλιος, ἑξακλιος, &c. appellabatur, Polluce teste. In his cenaculis, siue cenationibus, siue triclinijs Romani veteres sedentes cenare soliti erant. Seruius Aen. I. ad illud: Regifico luxu: Romani, inquit, & duobus tantum cibis utebantur, & in atrijs edebant sedentes; Vnde Iuuenalis

—— quis fercula septem

Secretò cenauit auus. Et Virgilius.

Perpetuis soliti patres considerare mensis.

Idem Seruius Aen. VIII. Perpetuis, inquit, mensis, idest, longis, ad ordinem exæquatis sedentium: maiores enim nostri sedentes epulabantur; quem mo-

rem habuerunt à Laconibus, & Cretenſibus, vt Varro docet in libris de gente Pop. Rom. in quibus dicit quid à quaque traxerint gente per imitationem. Plutarchus verò in Catone refert, eum poſt rem in Pharfalia infelicitèr geſtam numquam accubantem, ſed ſedentem cibum ſumpſiſſe luſtus cauſa. eius verba ſunt: ἐδείπων δὲ καὶ θήμενος ἀφ' ἧς ἡμέρας πλὴν κατὰ φάρολλον ἔγνω ἦσαν, καὶ τοῦτο τῶν λοιπῶν περὶ σέθεν καὶ πένθει τὸ μὴ κατακλιθῆναι πλὴν καθέδρων. Iſidorus lib. Etymol. xx. cap. xi. Sedes, inquit, dicta quoniam apud veteres Romanos non erat uſus accumbendi, unde & conſidere dicebantur. Poſtea, vt Varro ait in libro de vita Pop. Rom. viri diſcumbere cœperunt, mulieres ſedere; quia turpis viſus eſt in muliere accubitus. Confirmat hoc Iſidori dictū Valerius Maximus lib. ii. cap. i. his verbis: Apud antiquos feminae cum viris cubantibus ſedentes cenitabant; quæ conſuetudo ex hominum conuiſtu ad diuina penetrauit: nam Iouis epulo ipſe in lectulum; Iuno & Minerva in ſellas ad cenam inuitantur. quod genus ſeueritatis ætas noſtra diligentius in Capitolio, quàm in ſuis domibus ſeruat: videlicet, quia magis ad rem pertinet, dearum, quàm mulierum, diſciplina contineri. Pueri etiam nobiles ſedentes, non accubantes, quod delitioſum habebatur, cenabāt. Cornelius Tacitus lib. xiii. de Neronis tempore loquens: Mos habebatur, inquit, principum liberos cum ceteris idem ætatis nobilibus ſedentes veſci in conſpectu propinquorum, propria & parciore menſa. & Suetonius in Claudio: Adhibebat omni cenæ & liberos ſuos cum pueris, puellisq. nobilibus; qui more veteri ad fulcra lectorum ſedentes veſcerentur. Verùm ipſius etiam Varronis tempore

feminas accubantes cenare solitas, Cicero est testis, in cuius conuiuio Cytheris accubuit, ut ipse refert Epist. ad Pætum lib. ix. & Ouidius lib. i. Elegia. iv. cum scribit:

*Cum premet ille torum, vultu comes ipsa modesto
Ibis, ut accumbas.*

Suetonius de Imp. Caio Caligula: *Cum omnibus sororibus suis stupri consuetudinē fecit, plenoq. conuiuio singulas infra se vicissim collocabat, vxore supra cubante.* id quod in multis marmoribus expressum Romæ passim videmus. Postquā igitur non iā sedentes, sed accubātes omnes cenabāt, lectos nō dissimiles illis, in quibus dormiebant, facere cœperunt, quos *tricliniorū*, siue *tricliniaries*, aut etiam *discubitorios* appellabant, ad differentiam videlicet *cubicularium*, quorū meminit Cicero lib. ii. de Diuinatione, cum scribit: *Quidam somnauit, ouum pendere è fascia lecti sui cubicularis &c.* Namque tam *tricliniaries*, quā *cubiculares* lectos inde principio dictos, ait Varro, quod ex lectis herbis, aut stramentis fierent ante vsum tomenti; quamquam aliorum opinionem nō improbet, qui eam vocem à Græcis ductam volunt, qui *λίκτρον* dicunt. Hi *tricliniorum lecti* (sic enim eos appellat Cicero lib. iv. in Verrem, cum scribit: *Iam non quero vnde tantam Melitensem vestem habueris, vnde quinquaginta tricliniorum lectos*) magna ex parte è ligno pretioso erant ad fabrē facti, aut testudinum sectis laminis, ebore, argento, atq; etiam auro vestiti, aut etiā solidi. Plinius lib. xvi. cap. xlili. *Quæ in laminas secantur, quorumque operimento vestiatur alia materies, præcipua sunt, cedrus, terebinthus, aceris genera, buxum &c.* Excogita-

tata sunt & ligni bractea, nec satis; cæperunt animalium cornua & dentes secari, lignumq. eboře distinguui, mox operiri. Placuit deinde materiem & in mari quæri. Testudo in hac secta. Nuperq. portentosis ingenijs principatu Neronis inuentum, vt pigmentis perderet se; plurisq. veniret imitata lignum. Sic lectis pretia quærentur, sic terebinthum vinci iuuat, sic cedrum pretiosius fieri, sic acer despici. Modò luxuria vero fuerat contenta ligno; iam lignum etiam è testudine facit. Idem lib. ix. cap. xi. Testudinum putamina secare in laminas, lectosq., & repositoria ijs vestiri Carbilus Pollio instituit. Refert verò Macrobius lib. iii. cap. xiii. ex indice cenę Metelli Pōtificis Maximi, quo die Lentulus Flamen Martialis inauguratus est, triclinia lectis eburneis strata fuisse. Plinius itē lib. xxxiii. cap. xi. Lectos verò mulierum, inquit, iam pridem totos operiri argento; & triclinia quædam, quibus argentum addidisse primus traditur Carbilus Pollio eques Rom. non vt operiret, aut Deliacæ specie faceret, sed Punicana. Dein & auros fecit; nec multò post argentei Deliacos imitati sunt. Eos ex argento solidos Heliogabalum Imper. habuisse, refert Lampridius. Hunc, inquit, solido argento habuisse lectos & tricliniæ & cubiculares. Sed multò ante eos aureos iā in vsu fuisse, refert Plinius lib. xxxvii. cap. ii. cum scribit Gn. Pompeium in tertio triumpho, quem de Piratis Asia & Ponto duxit, lectos tricliniæ tres ex auro transfulisse. Hinc Virgilius Aen. vi.

— Lucent, inquit, genialibus altis

Aurea fulcra toris.

Pedes quibus lecti fulcirentur, & fulcra ex ligno, ære, aut etiā argento erant. Terentius in Adelphis:

A 3 Lectulos

*Leſtulos in ſole iligneis pedibus faciēdos dedit, ubi pote-
 tie vos. Plinius lib. xxxiv. cap. x. Antiquiſſima æris glo-
 ria Deliaci fuit, mercatus in Delo cōcelebrāte toto orbe,
 et ideo cura officiinis tricliniorū pedibus, fulcrisq. ibi pri-
 ma nobilitas æris. & eodē lib. cap. iii. Triclinia ærata
 abacoſq. & monopodia Cn. Maniliū Asia deuiſta pri-
 mū inuexiſſe triumpho ſuo, quem duxit anno Urbis
 DLXVII. L. Piſo auct̃or eſt. Antias quidē L. Craſſum
 heredē L. Craſſi oratoris multa etiā triclinia ærata ven-
 didiſſe. Cicero etiam Verrin. iv. & Liuius lib. xxix.
 tos leſtos dixere. Sed fulcris quosdam leſtos caruiſ-
 ſe oſtendit Varro lib. vii. de lingua latina, his verbis:
*Quod ſi eſſet analogia ſequenda in ſupelleſtile, omnes le-
 ſtos haberemus ad vnā formā; & aut cum fulcro,
 aut ſine eo.* Pedes verò leſtorum partim rotundos,
 & tornatos, partim alia atque alia forma effictos in
 marmoribus Romæ videmus. Hi diſcubitorij leſti
 interdum vnum tantū cubantem capere poterāt,
 tribuſq. ex partibus pluteis muniebantur; vt in ple-
 riſq. domibus paulò lautioribus nunc Romæ ſunt,
 & in antiquis marmoribus ſculpti cernuntur, *Scim-
 podia*, græco nomine dicti. Heſychius: *σκιμπίδιον*, in-
 quit, *ἑπὶ πλεῖς κλινίδιον, μονοκοίπον*. Gellius lib. xix. cap.
 x. *Offendimus eum cubantem in ſcimpodio Græciēſi;*
 interdum duobus accubantibus locum præbebant,
 cuiuſmodi non pauci ex illa antiquitate Romæ vi-
 ſuntur, in quibus vir & vxor accumbentes ce-
 nant. Fiebant verò varia forma, ſed plurimū qua-
 drati, longi paulò amplius quā ſtatura ſit homi-
 nis, lati vt quattuor aut quinque in eis commodè
 cubare poſſent, vt paulò inferius oſtendam. Licet
 autem varia forma eſſent; in eodem tamen tricli-
 nio*

nio pares omnes erāt & materia, & altitudine, & figura. Varro. lib. VIII. de lingua latina. *Nemo, inquit, facit triclinij lectos, nisi pares & materia, & altitudine, & figura.* & rursus eodem lib. *Nam ut qui triclinium construxerunt, siquidem lectum de tribus vnum imparem posuerunt, aut de paribus nimium aut parum prodixerunt vnum, corrigimus ad consuetudinem communem, & ad aliorum tricliniorum analogias, sic &c.* Ceterum posteaquam mensæ citreæ, quæ rotundæ erant in maximo pretio apud omnes esse cœperunt, pro tribus lectis *stibadium* faciebant, quod à similitudine signæ litteræ Græcæ, quæ hac forma scribebatur C, sigma appellarunt. Martialis lib. XIV. de *stibadio*:

Accipe lunata scriptum testudinesigma.

Octo capit, veniat quisquis amicus erit. Et lib. X.

Septem sigma capit, sex sumus, adde Lupum.

Lāpridius etiā, de Croco, inquit, *sigma* stravit, cū summos viros inuitasset ad prandium. Dixi hos lectos *stibadia* etiam vocari, quibus antiquos Romanos caruisse Seruius scribit, vt supra retuli. Plinius minor lib. V. Epist. *In capite, inquit, stibadiū cādido marmore vite protegitur, è stibadio aqua velut expressa cubantium pondere siphunculis effluit, cauato lapide suscipitur.* Hæc *stibadia* à numero hominum, quos capiebant nomina sortiebantur, vt hexaclina si sex, heptaclina si septem caperent, dicerentur. Martialis lib. IX. in Mamurram:

Et testudineum mensus quater hexaclinon,

Ingemuit citro non satis esse suo.

Sigma, siue *stibadium* depictum vidimus in antiquissimo Virgilij codice Vaticano, & expressum in mar-

more, quod est ad S. Chrysogonū Romæ. Porro lecti altiores magnorum hominū erant, illustriorūq. personarum. Virgil. Aen. ii.

Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto. Et lib. vi.

— Lucent genialibus altis.

Aurea fulcra toris.

Itaque ad eos gradibus ascendebant. Varrō lib. iv. de lingua Lat. *Qua simplici scansione scandebant in lectum non altum, scabellum: in altiore scammum; duplicata scansio gradus dicitur.* & lib. vii. *Quod si esset sequenda analogia in supellectile, omnes lectos haberemus domi ad vnam formam; & aut cum fulcro, aut sine eo; nec tantum ad tricliniarem gradus, non itē ad cubicularem.* Contrā verò humiles lecti minus honesti erant; vnde Valerius Maximus lib. vii. cap. v. ex Cicerone in Orat. pro Muræna huiusmodi historiam refert: *Q. Aelius Tubero à Q. Fabio Maximo epulum populo nomine Africani patrui sui dante, rogatus ut triclinium sterneret, lectulos Punicanos pellibus hædinis stravit, & pro argenteis vasis Samia exposuit. & paulò post: quæ res illum integerrimum alioqui virum L. Pauli nepotem, & P. Africani sororis filium Prætura, quam petebat, deiecit.* Punicanos verò lectos, humiles fuisse scribit Isidorus lib. xx. cap. xi. *Punicani, inquit, lecti parui, & humiles, primum à Carthagine aduecti, & inde nominati.* Addit Seneca, & ligneos fuisse, namque hanc ipsam Tuberōnis frugalitatē commendans, sic scribit Epist. xcvi. lib. xv. *Tuberōnis ligneos lectulos cum in publicum sternerentur, hælinasq. pro stragulis pelles, & ante ipsius Iouis cellam proposita conuiuii vasa fictilia &c.* Hi tricliniæ lecti culcitris herba, pluma, aut tomento
ad

ad similitudinem cubicularium, farctis sternebantur. Varro lib. iv. de ling. lat. Iuuenalis Satyr. v.

Tertiane vacuo cessaret culcita lecto,

Vnà simus ait.

Culcitæ verò, quoniam initio ex tortis herbis fiebāt, *tori* sunt appellatæ. Varro lib. i. de vita Po. Rom. *Quod frontem*, inquit, *lecticæ* sternebant ex herba *torta*, appellatum *torum*: hoc, quod iniicitur etiam nunc *toral* dicitur. Idem scribit aliquoties Seruius. Hinc Virgilius Aen. v.

Vt viridante toro confederat herba.

Dicebantur & *puluinaria*, siue *puluini*. Ouid. lib. 2. de Ponto, Eleg. ii.

In columis coniux sua puluinaria seruat.

Et Apuleius lib. x. *Quatuor Eunuchi puluinis compluribus ventosè tumentibus, pluma delicata, terrestrem nobis cubitū perstruunt. Culcitis*, siue *toris*, aut *puluinis* apud priscos Romanos *hædine* pelles iniiciebantur, ijsq. semper pro *stragulis* vsum Catonem Maiorem refert Valerius Maximus lib. iv. cap. iii. Atq; ex ea antiquitate Aelius Tubero Stoicus Philosophus, & priscis moribus viuens, pelles hædinas pro *stragulis* in epulo publico, vt diximus, repetebat. Has postea *stragulae* vestes excepere, quæ, quòd *toris* iniicerentur, *toralia* dicebantur; vt ex Varrone iam retuli. Idem lib. iv. de ling. lat. *Toral*, inquit, *quod ante torum*. & Nonius Marcellus: *Toral*, & *toraliū stragulū* est. Horatius lib. xii. Epistolar. epist. v.

— *Ne turpe toral, ne sordida mappa*

Corruget nareis.

Et lib. Sermonum ii. sat. iv.

Et tyrias dare circum illota toralia vestes.

Appel-

Appellabantur & vocabulo Græco, *peristromata*. Varro lib. iv. de lingua latina: Græca sunt *peristromata*, & *peripetastmata*; sic aliud aliquid, item conuiuij causa. Cicero Philipp. ii. *Conchyliatis Cn. Pompeij peristromatis seruorum in cellis lectos stratos videres*. Athenæus lib. v. ταύταις δὲ ταῖς κλίμαις ἀμφὶ ταῖς αἰθυσῶναις ἐκέρωντο ἡ πρώτη ἐρέας, καὶ δευτέρωματα ποικίλα διατρέψῃ ταῖς τέχαις ἐπὶ αὐτῶν. Erant ea purpurea, maioriq. ex parte textili opere, siue acu picta. Martialis:

Babylonica picta suberbe texta,

Semiramia, quæ variantur acu. Et apud Plautum:

Ita vestra ego latera loris faciā, vt validè varia siēt,

Vt ne peristromata quidē aequè picta sint Cāpanica,

Neque Alexandrina belluata, consutaq. tapetia.

Virgilius Aen. i.

Iam pater Aeneas, & iam Troiana iuuentus

Conueniunt, stratoq. super discumbitur ostro. Et

————— *frequentes*

Conuenere toris iussi discumbere pictis.

Cicero Verrin. iv. Per triennium isti Lamia nobilis mulier plena domo telarum stragulam vestem confecit, nihil nisi conchylio tinctum. Et Tusculana v. Collocari, inquit, iussit hominem in aureo lecto strato pulcherri-
mè textili stragulo, magnificis operibus picto. Virgilius Aeneid. i.

At domus interior regali splendida luxu

Instruitur, medijsq. parant conuiuia tectis.

Arte laboratæ vestes, ostroq. suberbo.

Varro Cato, vel de liberis educandis: Etenim nulla, quæ non didicit pingere, potest benè iudicare quid sit benè pictum à plumario, aut textore in puluina-
ribus

ribus plagis. His stragulis iniiciebantur *puluini triclinares* dicti. Itali *Cossinos* vocant. Varro lib. VIII. dell'ing. lat. *Quis facit mappas triclinares non similes inter se? quis puluinos?* Hos à plumis ita appellatos tradit Varro lib. IV. de lingua latina, his verbis: *Posteaquam transferunt ad culcitas, quod in eas acus, aut tomentum, aliudue quid sternebant, ab inculcando culcita dicta, ac quidquid insternebant, à sternendo stragulum appellabant. Puluinum vel à plumis, vel à pollulis declinarunt*. In marmoribus verò Romanis plurimis accubantes puluinis cubito innixos videmus. Martialis lib. III.

Cubitis trudit hinc & inde conuiuas

Effultus ostro, sericisq. puluinis.

Athenæus lib. IV. ὅτε τῶν ξένων ἐποιοῦσι τῶν θαλασσιέντων ἀνεῖν πὺν ἀγκῶνα ἐπὶ τὰ περὶ κεφαλὰς ἐρείδουσιν. Lectis opere & materia pretiosis, superbisq. & magnificis vestibis instratis, pares adhibebantur *mensæ*, aut multò etiam pretiosiores; ex citro enim arbore magna ex parte constabant, quæ quanto in pretio haberetur, vnus Plinij locus facilè ostēdet. is enim lib. XIII. cap. XV. de mēsis citreis ita scribit: *Atlas mons peculiari proditur silua, de qua diximus. Confines ei Mauri, quibus plurima arbor cedri, & mensarum insania, quas feminae viris contra margaritas regerunt. Extat hodie M. Ciceronis in illa paupertate, et quod magis mirum est, illo æuo emptæ HS. X. Memoratur & Galli Asinij HS. XI. venundatæ sunt & duæ à Iuba Rege pēdentes, quarum alteri pretium fuit HS. XV. alteri paulò minus. Interijt nuper incendio à Cethegis descendēs HS. XIII. permutata latifundij taxatione, si quis prædia tanti mercari malit. Magnitudo amplissima adhuc fuit*

fuit unius commissæ ex orbibus dimidiatis duobus à Rege Mauritania Ptolemæo, quattuor pedū & semipedis crassitudine quadrantali, maiusq. miraculum in ea est artis, quàm potuisset esse naturæ. Solidæ item à Nomio Ti. Cæsaris liberto cognomen trahentis, tribus sicilicis infra quattuor pedes, totidemq. infra semipedem crassitudinis. Qua in re non omittendum videtur Tiberio Principi mensam quattuor pedes sextante sicilico excedentem sescuncilialis operimento laminæ vestitam fuisse, cum tam optima Nomio liberto eius esset: huius materia erat tuber, hoc est radicis vitium. hæc Plinius. cuius locum quātum ad notas nummorum attinet, ut in vulgatis libris legitur, retuli; reliqua ut ex manuscriptis codicibus, & ex coniectura mihi corrigenda visa sunt, posui. Ceterum in notarū explicatione toto cælo mihi videtur errasse Budæus, vir alioqui doctissimus. Is enim lib. III. de asse, HS. X. & HS. XV. sestertia decem, & sestertia quindecim, hoc est, ducentos quinquaginta & trecentos septuaginta quinque aureos coronatos interpretatur, cū hac summa non solum latifundium, quod Plin. ait; sed neque prædiolum, aut, ut appellat Horatius, *Angulus*, illis temporibus emi posset; atque eò magis miror Budæum, quòd videam, eum legisse Tertullianum; qui lib. de Pallio hūc locum à Plinio, ut pleraq. alia in eo libro mutuatus, sic scribit: *Adigo cauterem ambitioni, qua M. Tullius quingentis millibus nummum orbem citri emit, qua bis tantum Asinius Gallus pro mensa eiusdem Mauritania numerat. En quantis facultatibus aestimauere ligneas maculas?* Igitur Asinius Gallus citream mensam HS. X. hoc est decies sestertium mercatus est, non decem sestertijs, ut Budæus

darius censet. De Ciceronis verò mensa, vt Plinio cum Tertulliano conueniat, legerem, *empta HS. D.* hoc est sestertijs quingentis, siue quingentis millibus nummum. Animaduerti enim aliquoties in veteribus libris, D, pro, x, poni, quia, D, prima littera esset numeri decem, qui, x, notatur. Cicero- nis ergo citrea mensa æstimari debuit XII. MD. aureis coronatis, Asinij verò XXV. M. neque hoc mirabitur, qui legerit apud Martialem libr. XI V. in lemmate, MENSA CITREA.

Accipe felix Atlantica munera siluæ:

Aurea qui dederit dona, minora dabit.

Et Senecam, qui lib. XII. de Beneficijs, cap. X. *Vide*, inquit, *istic mensas, et æstimatum lignum Senatoris censu, eo pretiosius, quo illud in plures nodos, arboris infelicitas torfit.* (Porro Senatoris censum duodecies centena millia nummum fuisse, hoc est, aureorum scutatorum XXX. M. ex Suetonio in Augusto omnibus notum est: *Senatorium*, inquit, *censum Augustus ampliauit, ac pro octingentorum millium summa duodecies sestertium taxauit, suppleuitq. non habentibus.*) Magis verò mirabitur, Senecam ipsum Stoicum philosophum ob vitæ integritatem inter omnes ad instituendum Neronem principem electum; qui initio libri de tranquillitate vitæ scripserat, nisi forte hæc verba Sereni sunt Senecam consultantis, non ipsius Senecæ: *Tenet me summus amor parsimonia. Placet minister incultus, & rudis vernula, argentum graue rustici patris sine vlllo nomine artificis; & mensa non varietate macularum conspicua, nec per multas elegantium dominorum successiones ciuitati nota; sed in vsum posita; quæ nullius conuiuæ oculos, nec voluptate*

luptate moretur, nec accendat invidia. Qui hoc, inquam, scripserat, quingentas tamen ipsum mensas citreas habuisse pedibus eburneis, & inter se pares, in quibus ipse cenabat, auctor est Dio Cassius, his verbis in Nerone: *πεντακοσίους τείποδας καδρίνας ξύλινε ἐλαφάρτεποδας ἴσους καὶ ὁμοίους εἶχε καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐείκτο.* His mensis coronæ argenteæ, aureæ, interdum & gemmis distinctæ addebantur. Scæuola in. l. qui vxori. ff. de auro & arg. leg. cum dixisset: *Perueniamus ad gemmas inclusas argento, auroque,* subiungit: *Sed & in coronis mensarum gemmæ coronis cedent, & hæ mensis.* Mensæ primum fiebant quadratæ, postea rotundæ in usu esse cœperunt; vnde poetæ illas *quadræ*, has *orbes* vocant. Virgilius Aen. vii.

Et violare manu, malisq. audacibus orbem

Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris.

Festus: *Escariæ mensæ quadratæ vocantur, in quibus homines epulantur.* Varro lib. iv. de lin. lat. *Mensam escariam cibillā appellabant, ea erat quadrata, vt etiam nūc in castris, à cibo cibilla dicta, postea rotunda facta.* Hæc Varro, apud quem in m. f. libris non *cibilla* legitur, sed *cilliba*, vt apud Festum etiā in vulgatis libris est: *Cillibæ mensæ rotundæ.* Sequitur apud Varronem: *Et quod quæ a nobis media à Græcis μέση, mēsa dici potest: nisi etiam quod ponebāt pleraque in cibo mensa.* Mensæ etiam appellabātur epulæ mensis appositæ. Pollux, *τραπέζας δὲ ἐλάλει καὶ τὸ σιτία τὰ ἐπ' αὐτῶν πρὶν εἶναι.* quo sensu Virgi. Aenid. i. dixit:

Postquam prima quies epulis, mensæq. remotæ.

Nam sequitur:

Dixit & in mensa laticum libauit honorem.

Non ergo mensæ ipsæ remotæ fuerant, sed epulæ illis

lis impositæ. Hæ mensæ aut vno tantum pede fulciebantur, & *monopodia* erant in delicijs quondam habita. Liuius lib. xxix. *Luxuriæ*, inquit, *peregrinæ origo ab exercitu Asiatico inuecta in Urbem est*. ij primùm lectos æratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas, & alia textilia, & quæ tunc magnificæ supellectilis habebantur *monopodia*, & abacos Romam aduexerunt. Tunc psalteriæ, sambucistræq. & conuiualia ludionum oblectamēta addita epulis. Meminit & Plinius lib. xxxiv. cap. iii. Aut duobus pedibus nitebatur *bipedes* dictæ, quales in marmoribus Romæ expressas videmus. Martialis lib. xii.

Ibat tripes grabatus, & bipes mensa.

Sed tripedes frequentius erant, vt ex iisdem marmoribus discimus, & ex quingentis illis, quas habuisse Senecam Dioni credimus, quamquam eas parsimoniæ signum fuisse ostendere videatur Horatius cum scribit i. libro Sermonum:

—modo reges atque tetrarchas

*Omnia magna loquens, modo sit mihi mēsa tripes &
Concha salis puri, & toga quæ defendere frigus
Quamuis crassa queat.*

Hæ lineis mantilibus sternebatur. Virgilius Aen. i.

*Dant famuli manibus lymphas, Cereremq. canistris
Expediunt, tonsisq. ferunt mantilia villis.*

ad quem locum Seruius: Constat, inquit, maiores *mapas* habuisse villosas, mantilia verò à manibus. Martialis lib. xiv. in lemmate, *Gausapa villosa*, vel *mantile*:

Nobilius villosa tegant, tibi lintea citrum,

Orbibus in nostris circulus esse potest.

Varro lib. v. de lingua latina: *Mantelium*, quasi *manuterium*, ubi manus terguntur. Erant nihilominus & *mappa*,

*mappæ, quibus manus tergerentur, tricliniæ appella-
tæ. Varro lib. VIII. de lin. lati. Quis facit mappas tri-
cliniæ non similes inter se? Horatius lib. I. Epist.*

— ne sordida mappa

Corruget nares.

Plinius lib. XIX. cap. I. cū de lino agit: *Inuentum, in-
quit, est iam quod ignibus non absumeretur. Viuum id
vocant, ardentesq. in focis conuiuiorum ex eo vidi-
mus mappas sordibus exustis splendescentes igni magis
quàm possent aquis. Has plerumque conuiuē ipsi do-
mo afferebant. Martialis lib. XII. de Hermogene fu-
re mapparum maximo:*

Attulerat mappam nemo, dum furta timentur,

Mantile è mensa surripit Hermogenes.

Et paulò post:

Ad cenam Hermogenes mappam nō attulit vnquā,

A cena semper retulit Hermogenes.

Atque hæc de mensis. Erant verò & repositoria, siue
abaci, quibus argentū exponerēt non vilioris mate-
riæ, aut operis quàm mēsas, aut lectos diximus. Pli-
nius lib. XXXIII. cap. XI. *Cornelius, inquit, Nepos tra-
ditante Syllæ victoriā, duo tantū triclinia Romæ fuisse
argētea. Repositorijs argentū addi sua memoria cæptū
Fenestella dicit, qui obiit nouissimo Tiberij Cæsaris prin-
cipatu. Sed & testudinea tum in vsum venisse. Ante se
autē paulò lignea, rotūda, solida, nec multò maiora, quā
mensas fuisse. Se quidē puero quadrata & cōpacta, aut
acereoperta, aut citro cæpisse. Mox additū argētū in an-
gulis lineasq. per commissuras. hæc Plinius. Reponebātur
in his dapes priusquam mensis inferrentur. Plinius
eod. lib. Iā verò, inquit, & mēsas repositorijs imponi-
mus, & ad sustinenda obsonia interradinus latera; &
interest*

interest quam plurimum lima perdiderit. Exponebantur etiam in his lances, & vasa omnis generis, argentea, atque aurea, pura, aut calata, vel etiam gemmis distincta, murrhina, crystallina, gemmea, necnon ærea, aut Corinthia, aut excellentium artificum cælo fabrefacta; de quibus singulis, eorumque immensis pretijs ex Plinio & alijs pauca dicemus. Ac de argento quidem (sic enim appellabant argenteum mensarum apparatus: Vt apud Virgil. Aen. I.

Ingens argentum mensis, calataque in auro

Fortia facta patrum. quemadmodum & auri appellatione aurea vasa contineri scribit Scauola in l. qui uxori. ff. de auro & arg. leg. *Auro*, inquit, legato vasa aurea continentur, & gemis gemmea) illud satis fuerit referre, quod Plinius scribit loco à me supra citato: *Africanus cum de Pænis triumpharet IIII. M. CCCCLXX. M. podo traxit.* Hoc argenti tota Carthago habuit, illa terrarum æmula, quod nunc in mensarum est apparatus. Et numerum quidem apud Plinium vitiosum arbitror. sed illud omnem luxuriam excedere videtur, priuatos ciues Romanos tantum argenti ad mensarum apparatus possedisse, quantum tota Carthago Romanæ urbis æmula, terrarum orbis auida, cum maximè floreret, habuerit. Ac primum de lances hoc vno exemplo ex eodem Plinij loco petito contentus ero: *Paulò*, inquit, ante Syllanum bellum lances è centenariis libris argenti, quas tunc super quingentas numero Romæ fuisse constat; multosque ob eas proscriptos dolo concupiscentium. Nostra ætas fortior fuit Claudij principatu, seruus eius Drusillanus nomine Rotundus dispensator Hispaniæ citerioris quingenariam lancem habuit, cui fabricanda officina prius exadi-

B

ficata

ficata fuerat; & comites eius octo quinquaginta librarum. Quaeso ut quàm multi eas conserui eius inferrent, aut quibus cenantibus? Eam lancem quingentarum librarum, non habita manupretij ratione, sed argenti tantum, quinque ferè aureorum scutatorum millibus aestimare possis. Meminit eius & Tertullianus lib. de Palio his verbis, cum de citreis mensis multa dixisset: *Drusillanus equidem seruus Claudij quingenariam promulsidem edificat, superscriptis fortassean mensis necessariam; cui si officina extructa est, debuit & triclinium.* hæc ille. Verum hanc insaniam in immensum augent vasorum manupretia à Plinio his verbis eodem loco relata: *Nec copia tantum argenti furuit vita, (sic enim fortasse legendum) sed validius etiam manupretijs, idque iam pridem, ut ignoscamus nobis. Delphinos quinis millibus* *hs in libras emptos* C. Gracchus habuit. L. vero Crassus orator duos scyphos Mentoris artificis manu celatos sestertijs centum. Constat eundem *vi. millibus* *hs. in libras singulas vasa emptà habuisse.* hucusque Plinius. Gracchus igitur quatuordecim ferè argenti libras manupretij nomine pro singulis libris argenti dedit. libra enim tunc CCCXXVI. nummos sestertios habuit. L. verò Crassus adhuc amplius decem & octo libras; nam Mentoris duos scyphos, hoc est parua pocula, tribus ferè scutatorum millibus aestimes licet. Sequitur apud Plinium: *Et Pytheas, cuius due vncie viginti* (siue ut in. v. c. legitur x) *veniere.* Quo loco, si verè legitur, *due vncie*, & x. talenta intelligemus; propterea quod de rebus Græcis agitur, has Pytheæ artificis duas vncias sex millibus scutatorum aestimabimus. & de celaturis quidè multa Plin. lib. xxxiii. cap.

cap. xii. Sed hoc præcipuum : Zopyrus *Areopagitas*,
 & iudiciū *Orestis* in duobus *Scyphis* calavit hs. xii.
æstimatis. quæ notæ si duodecies *sestertium* desi-
 gnant, triginta *scutatorum* millia conficiunt. Sin ve-
 rò, quoniam de Græcis ibi sermo est, *Δ. xii.* id est
 talenta duodecim est legendum, *scutati* sunt *vii.*
m. cc. De reliquis verò vasis *Cicero Verrin. iv.* Ex-
 ponit, inquit, multū *argentum*, non pauca etiam *pocula*
ex auro; quæ ut mos est *regibus*, & maximè in *Syria*,
gemmis erant distincta clarissimis. Erat etiam *Vas vi-*
narium ex una *gemma* prægrandi, *trulla* *excavata* *ma-*
nubrio aureo. *Plinius. lib. xxxvii. cap. ii.* de *Pōpeij triū*
pho: *Transtulit vasa ex auro*, & *gemmis abacorum* no-
 uē. & in *procæmio lib. xxxiii.* Nec hoc fuit satis: *turba*
gemmarum potamus, & *smaragdis teximus calices*, ac
temulentia causa tenere Indiam iuvat, & *aurum iam*
accessio est. De *murrhinis* autem *Plinius* eodem lo-
 co: *Eadem victoria primū in Urbem murrhina indu-*
xit. *Primus Pompeius* sex *pocula* ex eo triumpho *Ca-*
pitolino Ioui dīcavit; quæ protinus ad *hominum vsum*
transiere, *abacis* etiam, *escarijsq. vasis* inde *expetitis*.
Excrescitq. in dies eius rei luxus murrhino lxxx. *se-*
stertijs empto (hoc est *scutatorū duobus millibus*)
capaci planè ad sestarios tres calice. *Potavit ex eo ante*
hos annos consularis ob amorem abroso eius margine,
ut tamen iniuria illa pretium augetet; neque est hodie
murrhini alterius præstātor indicatura. & paulò post:
T. Petronius consularis moriturus inuidia Neronis prin-
cipis, ut *mensam eius exhæredaret*, *trullam murrhinam*
ccc. sestertijs emptam fregit. Sed *Nero*, ut par erat
principem, *vicit omnes ccc. sestertijs capidem vnam*
parando. *Memoranda res tanti Imperatorem, patremq.*

patriæ bibisse. Oriens murrhinam mittit. Humorem putant sub terra calore densari. Hucusque Plinius, apud quem CCC. sestertia scutatorum sunt VII. M. D. De crystallinis ibidem Plinius hæc refert: Aluis hic furor HS CLM. (hoc est, scutatis aureis III. M. DCCL.) trullam unam non ante multos annos mercatam à matre familias nec diuite. Idem Nero amissarum rerum nuntio accepto, duos calices crystallinos in suprema ira fregit illisos. Hæc fuit ratio sæculum suum punientis, ne quis alius ex eis biberet. De acreis autem vasis, aut Corinthijs, aut Deliacis, multa apud auctores mentio. Cicero pro Sex. Roscio Amerino: Domus, inquit, referta vasis Corinthijs, & Deliacis; in quibus est authepsa illa; quam tanto pretio nuper mercatus est; ut qui prætereuntes pretium numerari audiebant, fundum venire arbitrarentur. & Paradoxo 1. Qui celato auro, & argento, & Corinthijs operibus abundant. Fuere etiam magno in pretio toreumata, hoc est torno elaborata vasa; quæ à primo inuentore Thericle Thericlea vocabantur. Plinius lib. XVI. cap. XL. Celebratur & Thericles nomine calices ex terebintho solitus facere torno. & Clemens Alexandrinus lib. II. Pædagogi cap. III. Valeant ergo Therichlei calices &c. de quibus multa Athenæus lib. II. & Philo Iudæus lib. de vita contemplatiua: Phiala Thericlea, toreumataq. clarorum artificum. ut quod apud Ciceronem Verrin. III. legitur in vulgatis codicibus: De hoc Verri dicitur habere eum per bona toreumata, in his pocula duo quedam, quæ Heractia nominant, Mentoris manu summo artificio facta, vitiosum videatur, & Thericlea substituendum. Ita strato triclinio conuiuæ loti cenatum veniebāt, aut apud ipsum

ipsum conuiuij dominum lauabant. Terētius Phormione:

Te ne asymbolum venire vnctū, atq; lautū è balneis.

Plautus in Stichō :

Quàm mox cocta est cœna? impransus ego sum.

EP. *Abi intro ad me, & laua. & paulò post:*

Ibo lauatum in Pilium, post vbi lauero, ociosus vos operiam accubans. Quòd si loti non erant, pedes saltem lauabant. Apud Plautum in Persa conuiuæ aduenienti quidam ait:

Locus hic tuus est, hic accumbe; ferte aquam pedibus; preben tu puere? Nisi fortè, manibus, legendum. Vestem deinde mutabant, & cenatoriam, siue conuiualem sumebant, etiam ij, qui luctus causa atrati erant. De cenatorijs Martialis lib. XIII. Cenatoria:

Nec fora sunt nobis, nec sunt radimonia nota:

Hic opus est pictis accubuisse toris.

Petronius Arbitrer: *Cenatorias repetimus, & in proximam cellam ducti sumus, in qua tres lecti strati erant.* Pomponius in. L. scribit. ff. de auro, & auge. legat. Quintus Mutius ait, scire se quendam Senatorem muliebribus cenatorijs vti solitū. Seneca controuersia. XXV. Dic mihi, si cum animaduertere debeat, nec legitimo cultu ac more solemnī vsus interdū, tribunal conscenderit conuiuali veste. Cicero in Vatiniū: *Atque illud, inquit etiam scire ex te cupio, quo consilio, aut qua mente feceris, vt in epulo Q. Arrij familiaris mei cum toga pulla accumberes? & inferius: Cedo, quis vnquam cenauit atratus? Ita enim illud epulum est funebre, vt munus sit funeris, epulæ quidem ipsæ dignitatis.* Sed omitto epulum Pop. Rom. festum diem argento, veste, omni apparatu, ornatuque visendo; quis in funere familiari ce-

nauit cum toga pulla? Cui de balneis exeunti prater te toga pulla vnquam data est? Cum tot hominum millia accumberent; cum ipse epuli dominus Q. Arrius albatuſſet, tu in templo Caſtoris, te cum C. Fidolo atrato, ceteriſq. tuiſſuriſſunestum iutulisti. Scribit vero Saluſtius vt quidē legitur apud Macrobiū lib. III. cap. XIII. Metellum Pium toga picta plerumq; amictū accubare ſolituſſet. In marmoribus Romanis, qui in lectis accumbunt, aut ſeminudi, aut vnica tantum veſte recti videntur. Sumpta cenatoria, atque iam diſcubitori, ne pretioſam veſtem ſtragulam, de qua diximus, lutulentis, aut ſordidis calceis inquinarent, ſoleas, deponebant. Martialis lib. V.

Depoſui ſoleas, aſſertur protinus ingens

Inter lactucas, oxygarumque liber;

Alter perlegitur dum fercula prima morantur;

Tertius eſt, nec adhuc menſa ſecunda venit.

Plautus in Truculento:

Iam redijt animus, deme ſoleas, cedo vinum.

Sic Naſidienus apud Horatium lib. II. Sat. vltima, cum è conuiuiſurgere vellet; ſoleas, quas depoſuerat, poſcit. Et Seneca controuerſia XXV. de Manlio Prætorē, qui in conuiuiſhominem noxiuſecuri feri iuſſerat: Prætor, inquit, *ad occidenduſhominem ſoleas poſcit.* Plautus in Truculento:

Cedo ſoleas mihi, properate, auferre menſam;

In quibuſdam marmoribus Romanis, conuiuiſaccumbere parantibuſà ſeruiſoleæ demuntur; in omnibuſverò, ij, qui in lecto accubant, nudis ſunt pedibus. Poſtquam ſe in lectis ordine collocauerant, manus lauabant. Hinc apud Virg. Aen. I.

Iam pater Aeneas, & iam Troiana Iuuentus

Conueniunt, stratoq. super discumbitur ostro.

Dant manibus famuli lymphas.

Plautus in Persa:

*Tu Sagaristrio accumbe in summo, meum natalem
agitemus amœnum.*

Date aquam manibus, apponite mensam.

Seneca cōtrouersia xxv. *Etiam carnifices cenaturi manus abluunt.* In quibusdam Romanis marmoribus conuiuiis accubantibus præstò sunt serui cum mal luio, & aquamanili. Fabius Pictor lib. xvi. citante Nonio in Polubrum: *Aquam manibus, pedibusq. dato, polubrum sinistra manu teneto, dextera vasum cum aqua.* Deinde vnguenta dabantur, quibus caput, & barbam vngerent. Marialis lib. iii.

Vnguentum, fateor, bonum dedisti

Conuiuiis here; sed nihil scidisti.

Dabantur & coronæ ex his floribus, quos anni tempus sumministrabat; sed maximè rosa, alijsq. quæ ebrietatem prohiberent, & caput non grauarent. Has quidem capiti, nōnulli collo; alij brachijs aptabant, vt in antiquis marmoribus videmus, & ab auctoribus traditur. Cicero Verrin. v. *Ipse autem coronam habebat, vnam in capite, alteram in collo.* De conuiuiarum numero à Varrone apud A. Gellium lib. xiii. cap. xi. ita definitur, vt nec pauciores sint quàm tres, nec plures quàm nouem; vt aut numerum Gratiarum æquent, aut Musarū. Discumbebant autem in lectis procuiusque dignitatis fastigio ordine seruat o; qua de re operæ pretium fuerit, integrum locū Plutarchi ex conuiualibus quæstionibus huc inferere. est autem lib. i. quæstione iii. *Secundum id, inquit, incidit quæstio de locis; alius enim apud alios lo*

cus honoratior, ut Persis medius, quem accubens Rex occupat, videtur honestissimus; apud Græcos primus: apud Romanos mediū lecti ultimus; quem ipsi consularē vocant. Apud quosdam Græcorum iuxta Pontum habitantium, ut Heracleotas, mediū lecti primus. Maximè autem de consulari loco dubitatum à nobis fuit, qui cum apud nos haberetur præcipuus, causa eius rei, neque ut quia primus, neque ut quia medius esset, definiri poterat. Atque ex ijs, quæ super ea re dicta fuere, tria referenda videntur. Vnum quod exactis Regibus, Consules cum ad popularem formam omnia redigerent, seipsos è medio, & regio loco deorsum subduxerunt: ne vel ipse locus tamquam qui aliquid ex fastu, & maiestate regia adhuc retineret, molestus esset ciuibus. Secundum fuit, quòd cum duo lecti inuitatis tribuantur, tertius, eiusque primus, hoc est medius locus, domino conuiuij congruit, ex eo enim tamquam auriga, ac gubernator facile & ministeria intueri, & ab alijs non ita longè abest, ut non cum eis miscere sermonem possit, et colloqui. locus enim infra eum, vxoris est, aut liberorum, qui supra, is, ut par est, tribuitur conuiuarum honoratissimo. Tertiū fuit, quòd huius loci proprium videbatur, opportunitas nimirum ad munia obeunda: conuenit enim magistratum, ac principem curare in quouis conuiuij, in quauis animi remissione, ut & audiat, & mandet ea, quæ opus sint, & subscribat: quod ut Consul facere possit, commodissimum hunc habet locum, vbi secundus lectus primo applicatus, angulus flexu suo intercapedinem facit, quæ spatiū accedendi, alloquendi, & audiendi præbeat scribæ, lectori, stipatori, nuntio ab exercitu venienti: cum interim Consul neq; molestiam cuiquam conuiuarum exhibeat, neque ipsi obturbetur à quoquam; sed dextram, & vo-

cem

tem habeat liberam, atque expeditam. hæc Plutarchus. Verum enim uero, quod ait medij lecti vltimū locum digniorem fuisse apud Romanos, id cū Consul conuiuiū intererat fortasse perpetuum fuit; cum vero aut Pontificales cenæ dabantur, aut ipsi Pontifices adhibebantur conuiuijs, is locus, apud quem Heracleotas, & Græcos Pontum habitantes esse præcipuum tradit Plutarchus, honoratior apud Romanos erat: id quod ex Festo faciliè colligitur; qui sic scribit: Ordo sacerdotū æstimatur Deorum maximus quisque; maximus videtur Rex, deinde Dialis, post hunc Martialis, quarto loco Quirinalis, quinto loco Pontifex maximus. Itaque in conuiuijs solus Rex supra omnes accubat; sed Dialis supra Martialem; Martialis supra proximum; omnes deinde supra Pontificem. Idem refert & Gellius ex Pontificalibus libris, his verbis: Super hominem Dialem in conuiuiō, nisi Rex Sacrificulus haud quisquā alius accumbit. quin & medij lecti locum apud Romanos, vt etiam apud Persas, Imperatorum, & honestissimarum personarum fuisse multa auctorum loca declarant. Suetonius de C. Caligula Imp. Cum omnibus, inquit, sororibus suis stupri consuetudinem fecit; plenoq. conuiuiō singulas infra se vicissim collocabat, vxore supra cubante. medius ergo erat inter vxorem & sororem. Notatur verò à Suetonio Caius, quod cum locū sororibus tribueret, qui vxori debebatur; vt ex Plutarcho cognouimus. In illo item conuiuiō, quo apud Perpernam Sertorius occisus est; medium locum ipsi Sertorio, vt Imperatori datum, Sallustius apud Seruium scribit his verbis: Igitur discubuerē, Sertorius inferior in medio, supra L. Fabius Hispaniensis Senator
ex

ex proscriptis; Antonius in summo; infra scriba Sertorij Versius; & alter scriba Mæcenæ in imo: medius inter Tarquitium & dominum Perpernam. Sic enim hic Sallustij locus legitur in manuscriptis Seruij codicibus, licet apud eum *manus* sit, cum non planè referatur, qui inter Tarquitium & Perpernam conuiuij dominum accubuerit. Et quoniam Seruius ex hoc loco probat, medium locum apud maiores fuisse domini conuiuij, & in eo conuiuij dominus erat Perperna; videtur legendum; *medius inter Tarquitium & . . . dominus.* nam Perpernæ nomen explanationis causa ab aliquo adiectum videtur. Quod verò dicitur, *Sertorius inferior in medio;* intelligo eū relicto medio lecto Perperna, qui se inuitauerat, inferioris lecti locum medium occupasse. Ex hoc loco præterea discimus, quid sit, *infra,* & *supra* discumbere, quid *in summo,* & *in imo.* Vt etiam ex illo Horatij lib II. Sermone ultimo:

Summus ego, et prope me Viscus Thurinus, & infra,

Si memini, Varius; cum Seruilio Balathrone

Vibidius; quos Mæcenæ adduxerat umbras.

Nomentanus erat super ipsum, Porcius infra.

En Mæcenatem magnum virum medium inter Nomentanum & Porcium accubuisse? Cicero lib. IX. Epistolarum, ad Pætum: *Accubueram hora nona apud Volumnium Eutrapelum: & quidem supra me Atticus, infra Verrius familiares tui: infra Eutrapelū Cytheris accubuit.* Solere autem huiusmodi mulieres, *infra* eos, hoc est, in sinu eorum accumbere, qui eas amarent, siue cōducerent, præter hūc Ciceronis locū & illum alterum Suetonij, T. L. Iuius cōfirmat; qui lib. XXXIX. de L. Quintio Flaminio sic scribit ex Vale.

Valerio Antiate: Placentiæ famosam mulierem, cuius amore deperiret, in conuiuium accersitam, scribit Antias, ibi iactantem se scorto inter cetera retulisse, quàm acriter quæstiones exercuisset, & quàm multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. tum illam infra eum cubantem, negasse vñquam vidisse quemquam securi ferientem, et peruelle id videre. hic indulgentem amatorem vñum ex illis miseris attrahi iussu securi percussisse. facinus sæuum, et atrox, inter pocula, atque epulas, vbi libare Dijs dapes, vbi benè precari mos esset, ad spectaculum scorti procacis in sinu Consulis recubantis mactatam humanam victimam esse, & cruore mensam respersam. Infra aliquem ergo cubare, & in sinu eius recumbere, idem esse manifestum est. Atque auctore Plutarcho is locus vxoris, aut filiorum, aut alioqui carorum hominum inter honestas personas fuit. Plinius Iunior lib. III. Epistolarum: *Cenabat Imp. Nerva cum paucis, Veiento proximus, atque etiam in sinu recumbebat.* Cenæ verò initio proni in ventrem decumbebant puluinis pectori appositis; quo vtraq. manus ad vescendum esset liberior; vt in antiquis marmoribus Romæ conspicitur; procedente autem conuiuium, in cubitum se reponebant, aut si loqui nollent, supini iacebant. Quærit Plutarchus lib. v. Symposiacion, quæstione VI. *Cur cenæ initio angustè, postmodum verò laxius discumberetur:* eamq. rationem reddit, quam supra retuli; quod scilicet principio in ventrem discumberent, postea in cubitum; quod Horatius ostendit, cum scribit lib. II. Sat. III.

Languidus in cubitum iam se continua reponet.

Ea omnia in marmoribus expressa videmus; sed ma-

ximè in Patauino triclinio, quod ex antiquissimo lapide effectum inferius dabimus. In eo enim ij, qui in medio lecto sunt, proni iacēt; qui in reliquis, partim in cubitum repositi, partim sedentium specie, partim supini; vt Sertorium accubuisse, refert Plutarchus, cū à cōiuratis occisus est. Atque in pleno conuiuiō plerunque terni in lectis accumbabant, nonnumquam & quaterni. Horatius lib. i. Satyr. iiii.

Sæpe tribus lectis videas cenare quaternos;
aliquando etiam quini; vt in conuiuiō, quo occisus est Sertorius apud Sallustium; & in Nasidieni apud Horatium vidimus. Apud Macrobiū etiam li. iiii. cap. xiii. in cena Pontificali duobus lectis decem Pontifices accubuerunt, in tertio tres Virgines Vestales, ac Flaminica, eiusque socrus; licet id reprehendere videatur Cicero in Pisonem: *Exstructa*, inquit, *mensa non conchylijs, aut piscibus, sed multa carne subrancia, serui sordidati ministrant, nonnulli etiam senes; idem cocus, idem atriensis, pistor domi nullus, nulla cella, panis & vinum à propala, atque de cupa; Græci stipati, quini in lectulis, sæpe plures, ipse solus.* hæc Cicero. Nam exaclinon Martialis & sigma, quod conuiuas octo capere poterat, vt iam dixi, triclinij vicē obtinebat, non lecti. Conuiuiis autem mensas dapibus onustas pro discis apponi solitas, Seruio credimus; qui ad illud Aen. i.

Postquàm exempta fames epulis, mensæq. remota,
sic scribit: *Apud maiores ipsas mensas apponebāt pro discis, vnde est:*

——— *Et mensæ grata secunda.*

Duas enim habebant mensas, vnā carniū, alterā pomorū. Reprehendit verò Martialis Anniū; apud quē da

pes lancibus potiusquàm mensis ipsis inferrentur;
namque sic scribit lib. VI.

*Cum mensas habeat ferè ducentas,
Pro mensis habet Annius ministros;
Transcurrunt gabatæ, volantque lances:
Has vobis epulas habete lauti,
Nos offendimur ambulante cena.*

Cenæ initio oua apponebantur. hinc Cicero in epistolis: *Integram, inquit, famem ad ouum affero.* & Horatius lib. I. Sat. III.

— — *si collibuisse*

Ab ouo vsque ad mala citaret Io Bacche,
id est, ab initio cenæ vsque ad mensam secundam;
quæ pomis, seu malis constabat, vt diximus; &
apud Varronem lib. I. de Re rustica cap. II. Cum qui-
dam è conuiuiis, qui se tardiùs venisse existimabant,
ita rogarent ceteros: *Num cena comesa venimus?*
Respondent illi: *Bono animo este; nam non modo non*
ouum illud sublatum est, quod ludis Circensibus nouissi-
mi curriculi finem facit quadrigis; sed ne illud quidem
ouum vidimus, quod in Cereali pōpa solet esse primum:
quem locum, quia non nihil obscuritatis habet, bre-
uiter interpretari haud ab re fuerit. Antiqui ouis &
inchoabant dapes, & finiebant. Id ex eo cognosci-
tur, quòd cum Athenæus lib. II. Oua inter cenæ
principia numerasset; lib. XIII. eadē in secunda men-
sa administrari solita his verbis refert: *ἡ δὲ πρῶτη τῆς*
αὐτῆς ἐν τῇ δευτέρᾳ τραπέζῃ αὐτῆς τοῦ μελιπικῶν. Significat
ergo Varro, non solum cenam finitam non esse,
sed ne inceptam quidem. Id vero his figuris inuo-
luit. In pompa Cereris inter varia gestamina & fer-
cula, quæ à sacerdotibus ferebantur, ouum primum
locum

locū obtinebat; in Circo verò oua fuisse ad numerā
da curricula apposita, in multis marmoribus Romæ
videmus, & Liuius tradit his verbis lib. xli. licet
mutilo loco: *Et carceres in Circo fecit, & oua, ac me-
tas curriculis numerandis: & Cassiodorus lib. iii. va-
riarum ad Faustum: Neque illud, inquit, putetur irri-
tum, quod metarum circuitus ouorum ereptionibus ex-
primatur.* Vltimum itaque ouum metis ereptum,
siue sublatum quadrigarum cursum, hoc est missum
illum esse finitum significabat. ait ergo: non modo
ouum illud sublatum non est, quod in circo finem
faceret, vt quadrigis, & in mensa secunda admini-
straretur, sed nec illud quidem visum, quod in pompa
Cereris solet esse primum, atque dapes etiam in-
choare. Et apud maiores quidem singulis conuiuiis
suar certæ partes tribuebantur, postea in commune
vesci, ciuilius visum; auctor Plutarchus li. ii. Sym-
posiacion, quæstione x. Accipiebantur verò exqui-
sitissimis epulis; & supra omnem rei fidē sumptuo-
sis. Lucullum ex temporali cena, quam vt cotidia-
nam Ciceroni, & Pompeio dedit, *μυριάδας πέντε*, hoc
est, ferè quinque scutatorum millia insumpsisse,
Plutarchus tradit in eius vita. Sed quanto magnifi-
centius Aesopus histrio tragicus; cui vna tantum pa-
tina quindecim scutatorum millibus constitit; re-
fert id Plinius lib. x. cap. ii. his verbis: *Maximè in-
signis est in hac memoria Clodij Aesopi tragici histrionis
patina sexcentis sestertijs taxata, in qua posuit aues can-
tu aliquo, aut humano sermone vocales millibus sex sin-
gulas coemptas;* sex enim millibus legitur in m. f. Pli-
nij codicibus, & apud Tertullianū libro de Pallio,
hoc est, scutatis centum ferè, & quinquaginta singu-
las;

las; cuius filius ne patri in luxu cederet, singulos
 vniones aceto tabefactos, & resolutos conuiuis ab-
 sorbendos dedit. auctor Plinius lib. ix. cap. xxxv. lo-
 quens enim de vnione illo Cleopatraz *centies sestertium*, (hoc est scutatorum ducentis quinquaginta
 millibus aestimato); quem ipsa simili modo liquefa-
 ctum absorbuit. Prior id, inquit, *facerat Romæ in vni-*
onibus magnæ taxationis Clodius tragædi Aesopi filius
vt experiretur in gloria palati, quid saperent margari-
tæ, atque vt mirè placuere, ne solus hoc sciret, singulos
vniones conuiuis absorbendos dedit. Ceterum vnio-
 nem, quem ipse absorbuit *decies sestertium* (hoc est,
 viginti quinque scutatorum millibus) aestimatum
 scribit Horatius lib. ii. Satyr. iii. cum ait:

*Filius Aesopi detractam ex aure Metellæ,
 Scilicet vt decies solidum absorberet, aceto
 Diluit insignem baccam.*

Seneca lib. de Consolatione ad Albinam cap. x.
Apicius, inquit, nostra memoria in ea vrbe, in qua ali-
quando philosophi veluti corruptores iuuentutis abire
iussi sunt, scientiam popinæ professus, disciplina sua sæcu-
lum infecit: cuius exitum nosse operæ pretium est: cum
sestertium millies in culinam congeisset, cum tot con-
giaria Principum, & ingens Capitoli j vectigal singulis
comestationibus hausisset, ære alieno oppressus, ratio-
nes suas tunc primum coactus inspexit, superfuturum
sibi sestertium centies computauit: & veluti in summa
famæ victurus, si in centies vixisset, veneno vitam fi-
niuit. Quanta luxuria erat: cui sestertium centies æge-
 stas fuit? hæc Seneca. Millies verò sestertium, vicies
 quinquies centena millia scutatorum sunt: vt cen-
 ties ducenta quinquaginta millia. Atque huiusmo-
 di

di quidem priuatorum conuiuia Romæ fuere. Quoties autem Imperator intererat, multum opulentia adijciebatur. Suetonius de Vitellio Imperatore: Sed vel præcipue, inquit, luxuriæ, sæuitiæq. deditus, epulas trifariam semper, interdum quadrifariam dispertiebat, in ientacula, & prandia, & cenas, commestationesque, facile omnibus sufficiens, vomitandi consuetudine: Indicebat autem aliud alij eodem die, nec cuiquam minus singuli apparatus quadringenis millibus nummū cōstituerunt. famosissima super ceteras fuit cena ei data aduentitia à fratre: in qua duo millia lectissimorum piscium, septem auium apposita, traduntur. Hanc quoque exuperauit ipse dedicatione patinæ, quam ob immensam magnitudinem clypeum Minervæ *παιοίχου*, dictabat. In hac scarorum iocinera, phasianorum & pavonum cerebella, linguas phænicopterum, murenarum lactes à Carpathio vsque, fretoque Hispanico per nauarchos, ac triremes petitarum commiscuit. Porro, quod ait, Ientacula, aut prandia, aut cenas, aut commestationes singulis quadringenis millibus (sic enim legitur in vetustis codicibus) constitisse; id decem millibus scutatorum æstimari potest. Patinam verò ab ipso dedicatam viginti quinque millibus scutatorū cōstitisse auctore est Plinius, qui lib. xxxv. cap. xii. de ea sic scribit, ut quidem legitur in vetustissimo codice: *At Hercules Vitellius in principatu suo decies sestertium condidit (al. condidit) patinam; cui faciendæ fornax in campis exædificata erat. Eam fictilem principio institutam; deinde quia commodè fieri non poterat, argenteam factam, refert Dio in Vitellio his verbis: μίαν ῥοῦν πότε λεπίαδε πέντε καὶ ἑκοσι μυριάδων σκεύασε, γλώπας τε καὶ ἐγκυφάλοις καὶ ἡπατα καὶ ἰχθυῶν καὶ ὀρνί-*

δενίδων πινῶν ἐμβάλλων. καὶ ἐπειδὴν ἀδύνατον ἦν κεραμεύειν
 τηλικαύτως γενέσθαι, ἀργύρου τε ἐποίησιν, καὶ ἔμεινε πολὺν χρόνον
 ὥστε πρὸ ἀνάσθημα, μέχρις ὅτε Ἀδριανὸς αὐτὰ ἰδὼν συνεχῶν δίδωκεν.

Suetonius item in Nerone: *Indicebat & familiari-
 bus cenas, quorum vni mellita quadragies. Hs constite-
 runt, alteri pluris aliquantò rosaria.* Sic habent vulgati
 libri. Verùm cum ea summa fidem excedat, colligit
 enim scutorum centum millia, peccatum esse à li-
 brario crediderim. Vetustus codex habet: Q. Hs. con-
 stitit, vt sit quadringentis sestertijs, hoc est scutato-
 rum decem millibus. Seneca verò in libro de Con-
 solatione ad Albinam matrem de Caio Caligula
 Imperatore sic scribit cap. ix. C. *Cæsar Augustus,*
*quem mihi videtur rerum natura edidisse, vt ostende-
 ret, quid summa vitia in summa fortuna possent, centies*
sestertium cenauit vno die; & in hoc omnium adiutus
ingenio, vix tamen inuenit, quomodo prouinciarum tri-
butum vna cena fieret. Centies sestertium æstimari
 ducentis quinquaginta scutorum millibus, sæpe
 iam diximus; quæ vna in cena impendi posse nulla
 ratione persuaderi potuit Triumuiro Antonio, cum
 Cleopatra regali luxu perdita id se facturam polli-
 ceretur, vt refert Plinius lib. ix. cap. xxxv. Sed ne
 hæc mira videantur, adijcere libet quorundam pi-
 scium (piscibus namque sumptuosæ, & opiparæ
 cenæ magna ex parte constabant) pretia. Seneca
 lib. Epist. xv. epist. xcvi. *Mullum, inquit, ingentis*
formæ (quare non pondus adiicio, & aliorum gulam irri-
to?) quattuor pondo et ad selibram fuisse aiebāt, P. Octa-
uius quinq. sestertijs emit. id erit, scutatis cxxv. Sed
 carius multo Asinius Celer, de quo hæc Plinius
 lib. ix. cap. xvii. *Asinius Celer è Consularibus hoc*

pisce prodigus Claudio principe vnum mercatus est octo millibus nummum, hoc est scutatis c. c. adijcit: non parum ad hoc nulli (vulgo triglia dicitur) pretium; quod ut ait Macrobius lib. III. cap. VI. negat Plinius sua, hoc est, Claudij principis ætate facile nullum repertum, qui duas libras pondo excederet. Sed aliquantò etiam magis, quod legitur apud Suetonium in Tiberio: Tres, inquit, mullos triginta millibus nummum venisse grauitè Tiberius conquestus est. Id valet scutatos DCCC. Et Lucilius lib. XIII. satyrarum:

—— his itidem in cena ostrea mille

Nummis empta.

Quis facile crederet Lucilij ætate singula ostrea mille nummis (hoc est scutatis decem) empta fuisse? Neq. verò secundæ mensæ, quæ bellarijs, mellitis, & pomis constabant, sumptu primis cedebant; quando illi familiari Neronis, ut diximus, mellita vnius cenæ, decem millibus scutatorum constiterunt: et poma Varronis ætate Romæ in Sacra Via auro contra venibant, ut ipse refert lib. I. de re rustica, cap. I. Plinius certè lib. XV. cap. XII. de persicis, ita scribit: *Pretium iam singulis triceni nummi fuere, nullius maiore: quod miremur, quia non aliud fugacius. Longinqua namque decerpto bidui mora est, cogitq. se venumdari.* hæc ille. Tricenos autem nummos plusquā nouem drachmis, siue iulijs argenteis æstimare possis; sed immensum est ire per singula. De vinis tantummodo pauca dicā. Ea dabantur generosissima partim trāsmarina, Lesbica, Chia, Coa, Græca. Plautus. in Pænulo:

Vbi tu Leucadio, Lesbio, Thasio, Coa, vetustate vi-

no edentulo *Aetatem irrigas*; partim Italica, vt Falerna &c. et reliqua, quæ numerat Plinius lib. xxiii. cap. i. & vetustissima. Seneca lib. de Vita beata cap. xvii. *Quare, inquit, apud te vinum ætate tua vetustius bibitur*. Celebratur à Macrobio lib. ii. Satur. cap. iii. iocus ille Ciceronis, qui cum apud Damasippum cenaret; & ille, mediocri vino apposito, diceret, *bibite hoc falernum, annorum quadraginta est*, benè, inquit, *ætatem fert*. Locatus est autem Cicero ex ambiguo, vt hunc locum obiter exponam: Nā *benè ferre ætatem* dicitur, qui cū sit senex, aspectu tamen iuuenis apparet. Vinum autem benè ætatem fert, quod verustate non euanescit, sed in sua vi, & gratia perseverat; vt contra, non pati ætatem dicitur, quod in acetum mutatur, aut vappam; & ille etiam, qui cum sit iuuenis, senior ex aspectu iudicatur. Seneca lib. Epist. v. epist. lvi. *Ariston dicebat, malle se adolescentem tristem, quàm hilarem, & amabilem turbam: Vinum enim bonū fieri, quod recens; durum, atque asperum visum est, non pati ætatem quod in dolio placuit*; et Apuleius lib. v. de Cupidine, quem Venus puerum vocabat, cum esset inter vetustissimos Deos annumerandus: *An inquit, quod ætatē portat bellulè (hoc est, quod inuestis & imberbis est) propterea tibi puer sēper videtur?* Et Seneca lib. epist. xiii. epist. lxxxix. *Non magis ad rem pertinet, quàm scire; an maior Hecuba fuerit, quàm Helena; & quare tam malè tulerit ætatem*. Igitur Damasippus existimauit Ciceronem falernum vinum laudasse; quod cum quadraginta annorum esset, benè ætatem tulisset. neque tanta senectute euauisset: cum tamen ille, è contrario diceret, fa-

lernum benè ætatem ferre, ac nouum videri, non tam vetustum, quàm ille iactasset. vinum autem ante centum & sexaginta annos diffusum Pomponium Secundum Caio Imperatori dedisse, cū apud se cenaret, tradit Plinius lib. xiv. cap. iv. cuius singulas vncias magno æstimat. Quò autem vina leuiora essent, sacco frangebant eorum vires. Plinius lib. xiv. cap. xxii. *Quinimo, inquit, quò plus capiamus, sacco frangimus vires; id castrare vina alij vocant, colo vinario infusa.* Ministrabant verò pueri ætate pares, pretiosa veste ornati, potius quàm vestiti: vt etiam puellæ. Virgilius Aen. i.

Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo

Cura penum struere, & flammis adolere Penates;

Centum aliæ, totidemq. pares ætate ministri;

Qui dapibus mensas onerent, & pocula ponant.

Seneca lib. i. de tranquillitate vitæ cap. i. *Præstringit animum apparatus alicuius pædagogij diligentius, quàm intra larem vestita, & auro culta mancipia, & agmen seruorum nitentium; & lib. de vita beata cap. xvii. Quare apud te vinum ætate tua vetustius bibitur? quare pædagogium pretiosa veste succingitur? quare ars est apud te ministrare; nec temerè, & vt libet collocatur argentum, sed peritè seriatur; & aliquis est scindendi obsonij magister? Puellas verò ministrantes mēsis in marmoribus Romæ passim videmus. Suetonius in Tiberio: Sexto, inquit, Claudio libidinoso, ac prodigo seni cenam ea lege condixit, ne quid ex consuetudine mutaret, aut demeret: vtque nullis puellis ministrantibus cenaretur. Ministrabant autem nunc a lateribus lectorum, nunc à pedibus: Nam triclinia in medio cenationum sternebantur: vt liber locus mi-*

ministrantibus relinqueretur. Virgilius Aen. I.

mediſq. parant conuiuia teſtis.

Et lib. III.

Aulai in medio libabant pocula Bacchi,

Impositis auro dapibus.

Hi, qui retro stabant, à pedibus stare dicebantur, siue ad pedes. Seneca lib. III. de Benef. cap. XXVII. *Seruus qui cenanti ad pedes steterat, narrat quæ inter cenam ebrius dixisset.* Suetonius de Galba Imperatore: *Cibi plurimi traditur, quæ tempore hiberno etiam ante lucem capere consueuerat. Inter cenam verò vsque adeo abundantem, vt congestas super manus reliquias, circumferri iuberet, spargiq. ad pedes stantibus.* Suetonius de Caligula: *quosdam Senatorum summis honoribus functos ad effedum sibi currere togatos per aliquot passuum millia; & cenanti, modo ad pluteum, modo ad pedes stare succinctos linteo passus est.* Martialis:

Omnia cum retrò pueris obsonia tradas:

Cur non mensa tibi ponitur à pedibus?

Qui verò vinum ministrabant, ad cyathum & vinum stare, dicebantur. Suetonius in Cæsare: *C. Memmius etiam ad cyathum & vinum Nicomedi stetisse obiecit illi cum reliquis obsoletis, pleno conuiuio accubantibus nonnullis vrbicis negotiatoribus, quorum refert nomina.* Est autem cyathus duodecima pars sextarij: quem sextarium Romani, vt assem, in duodecim vncias, quas cyathos appellabant, diuidebant: his cyathis vinum metiebantur, atque inde frequens est apud auctores potare sextantes, quadrantes, trientes, & reliquas assis partes. Martialis:

Poto ego sextantes, tu potas Cinna deunces.

Sextantes pro duobus cyathis posuit, & deunces pro

vndecim. Hunc cyathum ministrantes manu tenebant; vt quod quisq. posceret, metiri possent. Hinc apud Plautum in Persa, puer, qui erat ad cyathum:

At tibi ego, inquit, hoc cōtinuo cyathus oculum excutiam tuum: Constituebant & Regem vini siue Magistrum potandi. Varro. lib. xx. rerum humanarum: *In conuiujs, qui sint instituti potandi modiperatores.* Cicero in Catone, de conuiujs: *Me verò magisteria delectant à maioribus instituta, & is ordo, qui more maiorum à summo adhibetur in poculis.* Incipiebant verò ministrare ab ijs, qui in summo accumbebant. Inde toties est apud Plautum:

Da puere ab summo.

Cornelius Tacitus lib. iii. *In conuiuio Germanici, cum super eum Piso discumberet, infectos manibus eius cibos arguentes.* quamquam Seruius ad illud Aen. i.

Postquā prima quies epulis, mensæq. remotæ: licet sub extranea persona, inquit, Romanorum tamen exequitur morem; apud quos duæ mensæ erant, vna epularum, altera poculorum: et Aen. viii.

Hæc vbi dicta, dapes iubet & sublata reponi

Pocula. Suetonius in Claudio: *Conuiuæ, qui pridie scyphum aureum surripuisse existimabatur, reuocato in diem posterum, calicem fictilem apposuit.* Ex quibus apparet pocula ipsa apponi solita, non à ministris porrigi. sic Cleopatram Aegypti reginam in solemni cena, quam Antonio dedit, refert Plutarchus singulis Antonij amicis, quos simul conuiuio acceperat, donasse lectum, ac stragulum, in quo accubuerat, & vasa, quæ cuique lecto dispartita erant. Plutarchi verba apposui: ὅς τ' ἡ γαμῶν εἶναι ἢ ἑκείνους καὶ τὴν κλίνην καὶ τὰ καλύμματα καὶ τὰς σφραγίδας

ῥαὺς ἐμὲ μάλιστα ἐκείνῳ φέρειν ἐπιβέβη. Quoties autē pretiosa fercula inferebantur, ministri coronati ac cum tibicine procedebant. Sambonicus apud Macrobiū lib. III. cap. XVI. ad Severum Imp. scribens de acipensere, (vulgo sturio appellatur) ita ait: *Gratiā eius video ad epulas quasi postliminio redisse. Quippe qui dignatione vestra cum intersum conuiuiū sacro, animaduerto hunc piscem à coronatis ministris cum tibicine inferri.* Inter cenādum, acroamata omnis generis adhibebantur, nam aut symphonia personabat triclinium, aut instrumenta, organaq. varia concinebāt, aut tragœdiæ, comœdiæ, mimique agebantur, aut spectacula alia iucunda inducebantur: incēdebantur & odores naribus gratissimi. Seneca de Vita beata cap. XI. *Aspice, inquit, Nomentanū, & Apiciū terrarum, ac maris, ut isti vocant bona conquirentes, et super mensā recognoscentes omniū gentiū animalia. Vides hos eosdem è suis lectis spectantes popinam suam, aures vocū sono, spectaculis oculos, saporibus palatum suum delectantes, mollibus lenibusq. fomentis totum laceffitur eorum corpus, & ne nares interim cessent, odoribus varijs inficitur locus ipse, in quo luxuriæ parentatur.* Sic & Plautus in Menæh.

Sternite lectos, incendite odores.

Hinc apud Virgilium Aen. I. in conuiuiū Didonis.

— — cithara crinitus Iopas

Personat aurata.

Et Liuius lib. XXIX. Tunc psalteriæ sambucistræq. & conuiualia ludionum oblectamenta addita epulis. Macrobius lib. II. Saturnal. cap. IV. de Augusto, *Delectatus*, inquit, inter cenam erat pueris symphoniacis Turonij Flacci māgonis: atque eos frumento donaue-

rat; cum in alia acroamata fuisset liberalis nummis. Hinc in marmoreis triclinijs fidicinas, & aulædos scalptos videmus; Plautus in Sticho:

Lectos eburatos, auratos, Babylonia peristromata,

Consutaq. tapetia, fidicinas, tibicinas, sambucinas.

Macrobius item lib. II. capit. VII. Pylades histrio cum in Herculem furem prodisset, sagittas iniecit in populum: Eandem personam cum in triclinio ageret, & intendit arcum, & spicula immisit. Elephantos etiam inductos, refert Plinius lib. VIII. cap. II. Plenis, inquit, hominum triclinijs accubitu elephantes iere per lectos; ita libratis vestigijs, ne quis potantium attingeretur. Quibus omnibus cum placebant, corollaria dabant conuiuij Domini, vt de Augusto ex Macrobio supra iam retuli. Cicero in Verrem IV. Cenabat apud Eupolemum, argentum ille, ceterum purum apposuerat, ne purus ipse relinqueretur; duo pocula non magna, verumtamen cum emblematis; Iste quasi festiuium acroama, ne sine corollario de conuiuiio discederet, ibidem conuiuijs spectantibus emblemata euellenda curauit. Atque hæc quidem in priuatis conuiuijs; nam cum aut Princeps ipse inuitabat, aut nuptiæ celebrabantur, aut cenæ Pontificales, Augurales, triumphalesue, aut cum epulum in magni alicuius viri funere populo dabatur, multo plures numero conueniebant, quàm supra diximus; & apparatus magnificentior esse solebat. Suetoni⁹ in Caligula de eodem: Nepotinis sumptibus omnia prodigorum ingenia superauit; commentus nouum balnearum vsum, portentosissima genera ciborum, atque cenarum, vt calidis, frigidisq. vnguentis lauaret, pretiosissimas margaritas aceto liquefactas sorberet, conuiuijs

uiuis ex auro panes, & obsonia apponeret, aut frugi hominē esse, oportere dictitans, aut Cæsarem. Idē de Claudio Imperatore: Conuiuia agitauit, & ampla, & assidue, ac ferē patentissimis locis, vt plerumque sexcenteni simul discumberent. & de Tiberio: Prandium de hinc populo mille mensis, & congiarium tricenos nummos viriū dedit; quod ante Crassus fecerat, cum decimam Herculi polluceret; de quo Plutarchus: ἡρακλῆϊ inquit, μεγάλῳ θυσίαν ποιησάμενος, εἰσάσσει τὸν δῆμον ἀπὸ μωρίων τραπέζων, καὶ σίτον ἐμέτρησεν εἰς τεῖμνον. Iulius verò Cæsar populum inuitauit viginti duobus millibus tricliniorum, eodem Plutarcho auctore. Sic enim scribit: τὸν δῆμον ἀνελάμβανον εἰσάσσει καὶ δέαις, εἰσάσσει μὲν ἐν θυμυρίοις καὶ διχαλίοις τεχνίνοις δημοῦ σύμπαντας. Centum enim & quinquaginta hominum millibus vno tempore cenam parauit, ad quam ab vno tantum Hircio sex millia murænarum ad pondus mutuo sumpta plures auctores tradunt, ex quo reliquā magnificentiam æstimare licet. Pontificalis cenæ indicem licet antiquæ parsimonix habes apud Macrobium lib. III. cap. XIII. Dabāt & principes epulum nonnunquam Senatorio tantum ordini, interdum & Equestri. Suetonius de Caligula. Congiarium populo bis dedit trecenos ἢ s toties abundantissimum epulum Senatui & Equestri ordini, etiam coniugibus ac liberis vtrorumque, posteriore epulo forensia insuper viris, pueris, ac feminis fascias purpuræ ac conchylij distribuit. Hæc autem quæ abeuntibus conuiuis a conuiuij domino dabantur, apophoreta dicebantur, voce Græca, sed latinis etiam auctoribus vsurpata; vt ea fuerūt, quæ Cleopatram, Aegypti Reginam Antonij comitibus dedisse, supra diximus; Suetonius de

Caligula; *Agitatori Eutycho comessatione quadam i-
apophoretis vices* HS contulit. S. Ambrosius in ex-
hortatione ad Virgines: *Qui ad conuiuium, inquit, ma-
gnum inuitantur, apophoreta secum referre consueue-
runt, &c.* Et ille, qui Ambrosij nomine circumfertur
in Epist. ad Ephes. cap. III. *Sicut enim in cena magna
magna dantur apophoreta &c.* Illud non omiserim
ambisse quosdam magno conatu, & ingenti non-
nunquam pretio redemisse à vocatoribus, vt conui-
uium principis adhiberentur. Suetonius in Caligula:
Compererat prouincialem locupletem ducenta HS nu-
merasse vocatoribus, vt per fallaciam conuiuium interpo-
neretur; nec tulerat molestè tam magno aestimari hono-
rem cenæ suæ &c. Porro ducenta iēstertia quinque
millia scutorum sunt. Ceterum vt ad institutum
ordinem redeam, post prandiū iterum manus laua-
bant. Macrobius lib. III. cap. VI. ex Veratio Pontifica
li sic scribit: *Pinarijs, qui nouissimi comeso prandio ve-
nissent, cum manus pransores lauarent, præcepisse Her-
culem etc.* Tertullianus in Apologetico de conuiuijs
Christianorum: *Non prius discumbitur, quàm oratio
ad Deum prægustetur; editur quantum esurientes ca-
piunt, bibitur quantum pudicis est vtile. Ita saturantur,
vt qui meminerint, etiam per noctem adorandū Deum
sibi esse: ita fabulantur, vt qui sciant Dominum audire.
Post aquam manualet, & lumina; vt quisque de scri-
pturis sanctis, uel de proprio ingenio potest, prouocatur
in medio Deo canere. hinc probatur quomodo biberit:
equè oratio conuiuium dirimit, inde disceditur. hæc il-
le. & nos quoque à tam luxuriosis, & profanis Ro-
manorum conuiuijs discedemus, si prius locum
quēdam Philonis Iudæi ex libro de vita contempla-
tiua*

tua integrum exscripserimus : Sed fortasse , inquit , probabit aliquis , morem hunc conuiuiorum iam vulgo receptum apud Græcos , atque barbaros , à Romanis inuentum , non tam ad hilaritatem , quàm ad ostentationem deliciarum , & opulentiæ . Triclinia lectos habent eburneos , aut testudineos , aut pretiosioris materiæ , gemmatos plerosq. stratos auro intexta purpura , vel alijs floridis coloribus uarijs oculos allicientibus , poculorum etiam vim magnam , digestorum per suas species . Præsto sunt enim scyphi , calices , phialæ , thericlea , toreuma taq. clarorum artificum ; ministrantibus formosis mancipijs , non tam ad præsens ministerium quæsitis , quàm ad exhilarandos aspectu conuiuiarum oculos . Ex ijs minores pueri pincernas agunt , grandiores aquam afferunt , loti , & nitidi , fucatiq. ac cincinnati : (alunt enim capillitium) vel omnino intonsi , vel à fronte tatum præsectis in orbem crinibus , tenuissimas candidasq. præcincti tunicas anteriore parte ad genua demissas , posteriore ad poplites , utrimque mollibus tenijs astricti commissuras tunicæ propendentibus ad latera sinibus . Sic ornati adstant nutus obseruando , quid quisque postulet . Adsunt & alij adolescentes prima lanugine malas vestiti ; qui paulò ante amatorum suorum deliciæ fuerant , curiosè docti grauioris momenti ministeria , mera ostentatio magnæ opulentiæ , ut conuiuæ splendore stupefacti faciliè intelligant à quanto uiro , quamq. magnifico sint ad mensam communem adhibiti : cum tamen totum hoc negotium uera æstimatione aliud non sit , quàm stolidus luxus hominis abutentis fortunæ beneficio , sicut testari possunt , quibus comperta sunt talia . Huc accedunt uaria bellariorum , obsoniorum , condimentorumq. species , elaboratæ à pictoribus , & cupediarijs , quorum est cura

non tantum gustui satisfacere, uerum etiam oculos exhilarare mundicijs. Sic fit, ut septem, uel etiam plures mensae inferantur, plenae omnium, quae terra, mares, amnes, aerq. ferunt selectis suauissimis carnibus terrestrium, aquaticorum, & uolucrum, paratura simul, ac conditura uariantibus. Ac ne quid praetermittatur naturae munerum, tandem apponuntur poma nucesq. dapiliter, seruatis alijs eiusdem generis ad comestationes, quas uocant. Deinde aliae patinae efferuntur uacuatae à conuiuijs uoracibus, more fulicarum explentibus se in tantum, ut ossa etiam arrodant: aliae cum fœdè discerptis, semesisq. reliquijs. Vbi uerò usque ad fauces expleti, nil possunt amplius, edendo lassati, appetitu esuriunt, oculos pascendo carniū opimarum copia, nidorem uerò exhalantem attrahendo naribus. Postremo his quoque sensibus saturatis, faciunt mentionem de habitu, egregiè collaudata conuiuatoris magnificentia, &c.

ATq. ut ad id tandem veniam, cuius gratia hæc omnis à nobis est suscepta, atq. instituta oratio; in ijs conuiuijs, quæ Dominus, & Redemptor noster dum inter homines versaretur, inisse memoratur, omnia more Romano administrata fuisse, certis quasi indicijs reperiemus. Siue quòd id omnium gentium approbatione in consuetudinem esset perductum, ut ex ijs, quæ scripsi superius, faciliè colligas; siue quòd Hebræi iam inde à Pompeio in dicionem, potestatemq. Romanorum redacti (ut erat ea gens in iis, quæ patrijs legibus non obuiarent, in adulationem profusa) ad victoris dominantisq. populi instituta se victusq. sui rationem accommodauerant. Nam ut ea omnia, quæ supra dixi, com-

pendio repetam; Romani tribus lectis in cenaculo stratis apparabant conuiuia, & Christi discipuli cenam illam apparaturi, quæ ante Passionem extrema fuit, *inuenerunt cenaculum grande stratum, atque ibi parauerunt*. Tribus autem lectis eos cenasse illud indicio est; quod cum tredecim essent, in eandem omnes patinam porrigebant manus. quod si mensæ perpetuæ fuissent, fieri haud quaquam posset. *Qui intingit*, inquit Dominus, *manum in paropside, hic me tradet*; neminem vnum hac voce designans; cum id omnes ex æquo facerent. Romani lauti, & vincti conuiuia inibant, & Christi discipulos lautos accubuisse ex eo coniectari possumus, quod cum Petrus primò negaret futurum vnquam, vt sibi Christus pedes ablueret; deinde tam minaci responso territus, non solum pedes, sed & caput & manus ablundas offerret, audit à Domino: *Qui lotus est, non indiget, nisi vt pedes lauet, & est mundus totus*: quo significari videtur, illos lotos discubuisse, nec debuisse abluere; nisi siquid sordium pedes inter ueniendum fortè contraxerant. Et alioqui Iudæi omnes, Evangelista Marco testante, nisi crebro lauissent manus, non manducabant; & à foro nisi baptizarentur, cibum non sumebant. Hinc apud Lucam Phariseus ille, qui Dominum inuitauerat, mirabatur, quod Christus non baptizatus esset ante prandium. Verum obiter notandum videtur id, quod superiori sententiæ Christus adiecit: *Vos autem mundi estis, sed non omnes*; ambiguè positum esse. Discipuli enim intellexerunt, se non omnes partes corporis mundas habere; ideoq. eorum pedes ablutione indigere; Christus autem non omnes duodecim à peccato esse

Luc. 22.

Matth. 26.

Ioan. 13.

Marc. 7.

Luc. 11.

Ioan. 13.

esse mundos, etiam intelligi voluit; quod ut explicaret Ioannes, adiecit: *Sciebat enim quis nam esset, qui traderet eum; propterea dixit: Non estis mundi omnes.* Vfus est & alibi hac verborum ambiguitate Dominus; nam cum Iudæi ab eo signum peterent: *Soluite*, inquit, *templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud:* quod verbum ipsi cum de Salomonis templo dictum acciperent, responderunt: *Quadraginta et sex annis adificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?* Sed errorem eorum arguens Ioannes: Ille autem, ait, dicebat de templo corporis sui. Vnctos verò fuisse illud persuadere videtur, quod verisimile sit id, ab opulento illo patrefamilias, qui eos exceperat non prætermisum, cum percrebuisset iam, & in ore omnium esse cœpisset, Christum obiecisse Simoni, quod ab eo inuitatus ad cenam, id officij non exhibuisset: *Veni*, inquit, *in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti, oleo caput meum non unxisti.* et ab huiusmodi vnctione Dominum non abhorruisse ex eo apparet, quod inter diuina illa præcepta: *Tu autem*, ait, *cum ieiunas unge caput tuum, & faciem tuam laua:* ut prandisse videlicet iam, non adhuc ieiunus esse videaris. Romani accubitori vestem mutabant, & Christi discipulos vestem mutasse inde cognosci potest, quod adolescens ille (Euangelistâ Ioannem fuisse S. Ambrosius atque alij testantur) qui à cena in hortum cum Christo secesserat, *amicus sindone super nudo* traditur fuisse, quasi veste adhuc cenatoria indutus; quod si solitum illi, & quotidianum fuisset, non vtrique ab Euangelista id memoriæ traderetur. et quidem in marmoribus Romanis accumbentes in triclinariis lectis

Ibidem.

Ioan. 2.

Ibidem.

Luc. 7.

Matth. 6.

Ambro. in
Psal. 36.
Marc. 14.

Eis magna ex parte vna tantum veste super nudo
 recti conspiciuntur. Sed & ille, qui non indutus ve-
 ste nuptiali in conuiuium irrepsit, in tenebras exte-
 riores proijci iubetur. Manus lauabant illi ante ce-
 nam, & hos etiam abluisse credendum est, post-
 quam à Phariseis vitio eis datū fuerat, quòd illotis
 manibus cibumsumerent: nam huiusmodi scandala
 vitare nitebātur. *Ne scandalizemus eos*, ait Dominus
 Petro, *vade da illis pro me & te*. Certè id Iudææ gen-
 ti in vsu fuisse, Phariseorum exprobratio declarat.
 Accumbentes, non sedentes cenabant Romani: Et
 hos similiter accubuisse verbum ipsum accumbere,
 aut recumbere quo semper vtuntur Euangelistæ;
 sed & quæ inferius dicam, satis declarant. Altis to-
 ris illi discumbebant: & tricliniaries lectos, in qui-
 bus Christus cenabat, altiores fuisse, hoc argumen-
 to est, quòd mulier illa stans retro secus pedes eius,
 stans, inquam, non procidens, non genu nixa, eos
 lachrymis rigat, & capillis tergit: quo lectorum
 altitudo euidenter ostenditur. Soleas illi depo-
 nebant accubitori, nudisque pedibus cenabant,
 et Christus nudos discipulorum pedes abluit; et
 Maria ipsius Domini nudos pedes lacrymis rigat;
 cum calciatum incessisse Christum Baptista Ioan-
 nes innuat, negans se dignum, qui eius calciamen-
 ta portaret; nam de eius discipulis minus dubita-
 tur, cum Petro in robur, & vincla coniecto præ-
 cipiat Angelus, *ῥαπίσθη τα σκεῦη σου*. Hierony-
 mus in Esai. cap. xx. *Calciamenta*, inquit, *xx. sanda-*
lia, id est, caligas vocant. Calcia te caligas tuas; et apud
 Marcum legatur, misisse illos Dominum, vt Euan-
 gelium prædicarent, non habentes æs in zonis, sed

Matt. 22.

Matt. 7.
Mar. 17.

Luc. 7.

Matt. 3.

Mar. 6.

tan-

tantum calciatos sandalijs . Romani liberos suos, aut eos, quos caros habebant in conuiuiis infra se, hoc est, in sinu suo collocabant (nam id esse in sinu recubere, superius ostendi.) et Ioannes Christo maximè carus, in ipsius sinu recubuit ; & in eius pectus sese quàm familiariter reiecit, dum ex eo quærit, quis illum esset traditurus. Ambrosius in cap. xv. Lucæ, ad illud *Cecidit in collū eius: Nōne, inquit, tibi videtur Christus cecidisse in collum Ioannis, quando erat Ioannes in sinu Iesu, ceruice recumbens reflexa? Et ideo verbum apud Deum vidit, quia erectus est ad superna. Regem sacrorum, qui apud Romanos maximæ dignationis erat inter Pontifices, summum locum medi lecti in Pontificalibus cenis occupare solitum, neminemq. supra eum accubare diximus; & in his Pontificalibus cenis Christus verè Rex & Sacerdos secundum ordinem Melchisedech, eundem locum occupat, nec quisquam super eum accubat: alioqui non potuisset Maria alabastrum vnguenti effundere super caput ipsius recumbentis, si in medio lecto accubuisset; aut ipse Ioannem in sinu habere, si in imo. Romani non raro quini in lectis discumbebant, vt supra retulimus; et Christi discipuli, vt verisimilè est quini in duobus lectis discubuerunt, in reliquo autem tres tantum: ipse nempe Dominus, & Ioannes, ac si diuinare permittitur, Petrus, is enim veluti proximus Ioanni innuit, vt ex Domino auctorem tanti facinoris quæreret. In commune illi vessebantur, vt ex Plutarcho superius retuli, & ij in commune vescuntur, omnesq. in eandem patinam manus porrigunt. *Qui intingit, inquit, mecum manum in paropside, hic me tradet.* Magistrum potandi, aut Regem*

Ioan. 13.

Psal. 109.
Heb. 7.

Luc. 7.

Ioan. 13.

Matth. 26.

gem vini illi constituebant; & huiusmodi munus ali-
 quod in illis nuptijs, quibus Christus interfuit, archi-
 triclinū obijſſe apparet; cum illi aquam vinum factā Ioan. 2.
 Dominus afferri iubeat. Spectacula Romani, & va-
 ria acroamata inter cenandū adhibebāt, odoresq. sua-
 ues incendebāt; Sed neq. Christi cōuiuijs sua specta-
 cula, sua acroamata sui odores, aut multò etiā iocun-
 diores defuerunt. Quod enim spectaculū fuisse puta-
 mus; cum cæli & mundi Dominus positis vestibibus,
 ac linteo præcinctus in seruilē modū ad pedes pisca-
 torum, atq. discipulorum deiectus, suis eos manibus Ioan. 13.
 abluere, & linteo, quo erat præcinctus tergere specta-
 cum est? Aut quod vnquam aliud spectaculum tanto
 tamq. immortalī potuit conuiuas gaudio, ac volu-
 ptate perfundere? cum id factum, & immensi amo-
 ris, & perpetuæ Domini erga eos voluntatis argumē-
 tum insigne foret? *Cum dilexisset*, inquit Ioannes,
suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos; & cena
facta surgit à mensa, & ponit vestimenta sua. Comœ-
 diæ apud Romanos inter epulas agebantur; sed
 cuius comœdiæ catastrophe tantam rerum conuer-
 sionem spectandam præbuit, quantam mulier illa Luc. 7.
 in ciuitate peccatrix; quæ oculorum venustate, ca-
 pillorum ornatu, oris suauitate, & munditiâ homi-
 nes allicere, & ad se conuertere solebat; ex illis ipsis
 oculis distillantibus instar riuī perennis lacrymis pe-
 des Christi rigare, & suis illis crinibus illectoribus
 tergere, & suauī ore suauiri, atq. illis affectuo-
 sissima oseula figere non cessabat? Aut quam volu-
 ptatem id etiā Angelis spectatoribus attulisse, ere-
 dimus; cum ingens gaudium sit in cælo super vno Luc. 15.
 peccatore pœnitentiam agente? Neq. verò hoc tam

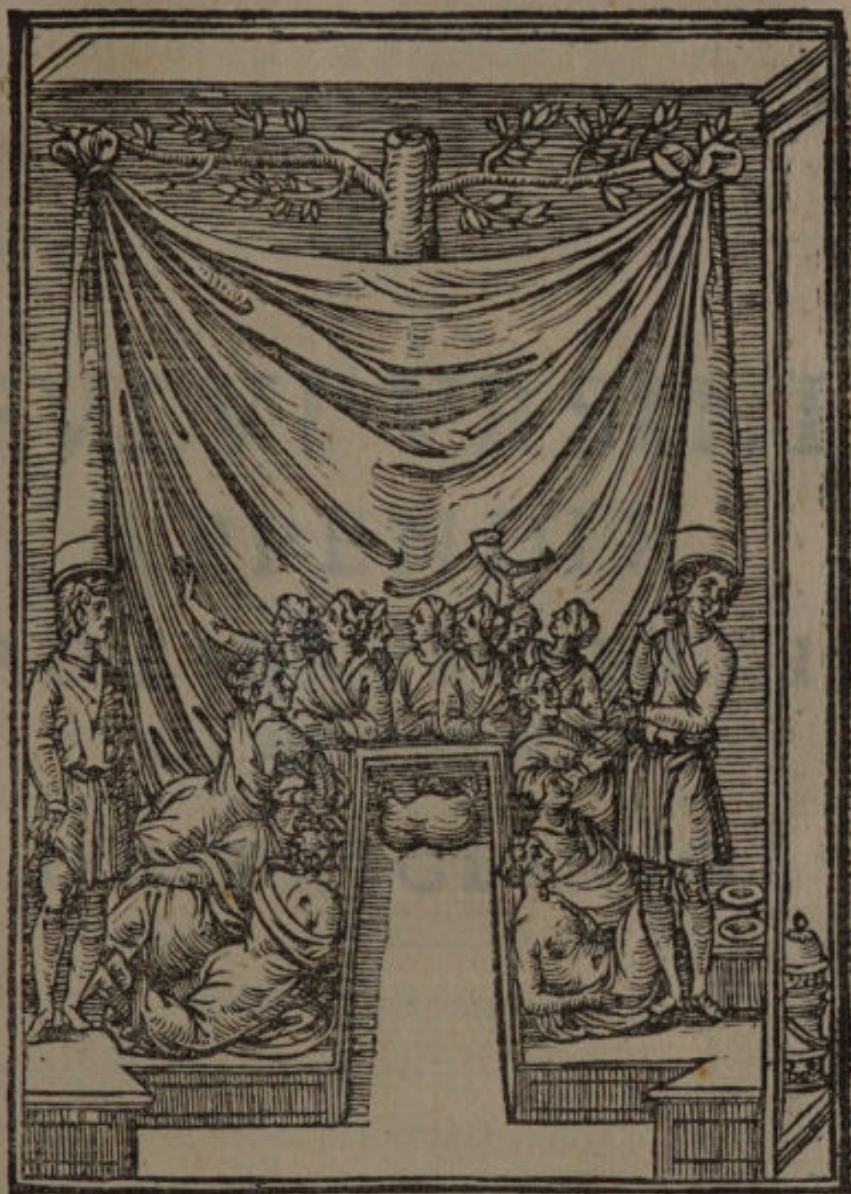
D gra-

gratum acroama sine insigni corollario discessit, nā
Luc. 9. ad mulierem conuersus benignus Dominus: *Remit-*
tuntur, inquit, *tibi peccata; fides tua te saluā fecit. vade*
in pace. Iam quod acroama, quem symphonix can-
Matth. 26. tum cum diuino illo hymno compares? *Et hymno,*
inquit, *dicto exierunt in montem Oliueti.* Et quamquā
suauissimus odor, tamquam ē fragrantibus floribus
afflaretur ex conuiuis ipsis, qui cū Paulo dicere po-
2. Cor. 2. terant: *Nos autem bonus odor sumus Deo;* non defue-
Ioan. 12. runt tamen illi conuiuio odores alij iocundissimi. *Es-*
fuso enim alabastro vnguenti nardi pistici pretiosi, imple-
ta est, inquit, *domus ex odore vnguenti.* Deniq. vt om-
nia (quemadmodum dixi) semel ostēdam ex Roma-
norum moribus tracta; qui conuiuis abeuntibus gra-
ta, & pretiosa solebant apophoreta conferre, libera-
lissimus, ac sui nimium profusus Dominus, ex hoc
Matth. 26. mundo ipse discedens, pretiosissimum corpus suum
& sanguinem conuiuis in apophoretis dedit, vt sibi
haberent, vt secum domum deducerent; vt iter in-
redientibus, etiam pro viatico foret. Restat, vt quo-
niam Romani ambiebant, & magno etiam interdum
pretio redimebāt, vt inter amicos principis eius epu-
lis interessent; ambiamus & nos quoq. qui sectato-
rum Christi nomine censemur; vt peccatorum sordi-
bus ablutos, bonorum operum vnguento nitidos, nu-
ptiali & conuiuali stola innocentix indutos, trere-
norum affectuum nexibus liberatos, suis magnificē-
tissimis epulis princeps noster adhibeat: Vt edentes,
& bibentes super mensam eius, illa spectacula spe-
ctemus, illa acroamata audiamus, illa gaudia gau-
deamus; quæ neque oculus vidit, neque auris audi-
uit, neque in cor hominis ascenderunt.

Luc. 231

2. Cor. 2.

TRICLINIVM PATAVINVM.

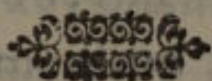
Ambrosius lib. de Elia, & ieiunio ca. XVII. Per cornu etiā
 fluentia in fauces hominum vina decurrunt, & si quis respira-
 uerit, commissum flagitium, soluta acies, loco motus habetur.
 Philo libro de Ioseph. ἐξῆς ὁ ἀρπαξάντων καὶ τὰς ἡλικίας καὶ δι-
 ῥῆσαι, μήποτε αἱ ἀνθρώπων ἐν ταῖς συμποσίαις συνείας καὶ ταχίσαι
 ἐξωμένων.

ALEXANDRO
PERETTO
CARDINALI
FVLVI VRSINI
APPENDIX
AD LIBRVM PETRI
CIACCONII
DE TRICLINIO

DE TRICLINIO
CIVICONII
AD LIBRARIUM PETRI
APPENDIX
FVLVI VRSINI

55

ALEXANDRO
PERETTO
CARDINALI

FVLVIVS VRSINVS

VPERIORIBVS diebus cum
ad te venissem officij cau-
sa, & vt tibi pro Sanctissi-
mi Maximique Pontificis
Proauunculi tui in me meritis, ope-
ram, studium, & industriam meam
pollicerer; cum alia multa ex illa eo-
rum dierum colloctione cognoui in
te ingenij ornamenta, tum illud, quòd
singulari quodam mihi visus es teneri
studio Romanarum rerum cognoscen-
darum. Itaque existimaui me non ma-
lam humanitati tuae, qua me tunc ex-
cepisti, gratiam relaturum, si haec an-

D 4 tiqui-

tiquitatis monumenta, mitterem tibi rerum antiquarum studioso. Ea verò sunt supplementa quaedam siue appendix ad librum Petri Ciacconij de Triclinio Romano, ex quibus intelligere poteris, quisnam fuerit modus conuiuandi apud veteres Romanos, & conuiuiorum item apud eosdem apparatus. Quae sanè notitia cùm priscis illis temporibus quasi suggeretur cum lacte nutricis, confirmaretur à domesticis & familiaribus, cumlaretur à populo & ab ipsa consuetudine, iam diu est, cum haec & alia his similia perierunt adiumenta; vt libri tantum perpauci reliqui sint, vnde has vetustatis reliquias, & quidem nimium disiectas, dispersasque colligere possis. Nos autem in nostro praetermissorum supplemento eam rationem adhibuimus, vt quae à Ciacconio in librum de Triclinio relata sunt, nisi ad cognoscendum aliud

aliud aliquod Romanorum institutum
 pertinere visa sint, de nouo non protu-
 lerimus: quae verò omissa desiderari
 posse viderentur, ea addiderimus. Li-
 cet enim ad probandum id, quod ille
 sibi proposuerat, nempe Dominicae
 cenae apparatus ex ipsa Romani Tri-
 clinij ratione ductum esse, satis super-
 que sint quae ipse curiosè diligenterque
 collegit, visum tamen est fieri posse,
 vt desideraturi essent nonnulli partem
 illam, quae ad vsum lauandi & vn-
 gendi ante cenam pertineret; quae sup-
 pleta à nobis est. Quin & alia quaedam
 adieciimus, quae de modo conuiuan-
 di apud Graecos, & de conuiuiorum
 itidem apud eos apparatu, notata olim
 à me fuerant, quòd ex ijs viderentur
 Romanae de Triclinio antiquitates ma-
 iorem partem deriuatae. Quae fanè
 non putamus, virum alioqui diligen-
 tem vel incuria omisisse, quòd scilicet

impru-

imprudenti exciderint ; vel in aliud
tempus reiecisse , quòd illa videlicet
additurus aliquando esset ; sed quòd
ad propositum argumētum minus ne-
cessaria ratus , contentus ijs , quæ col-
legerat , cetera non curarit . Ea verò
cùm magno vsui futura tibi putem , tum
ad intelligentiam quorundam sacrae
Scripturae locorum , tum ad cogno-
scendas res Romanas , quarum tu le-
ctione succisiuis horis delectaris , eò
mittimus libentius , quòd rerum hu-
iusmodi cognitio & lubrica vehemen-
ter est , & Scriptorum mira paucitas ,
vnde illa peti possit . Interea verò siue
in hoc , siue in alio studiorum genere ,
quid tibi ego ad istam ingenij prae-
stantiam , ad indolem praeclaram do-
mestica excultam disciplina , tibi in-
quam ad decus & gloriam nato , in tan-
ta praesertim mearum virium tenuita-
te praestare possim , nescio . quicquid
autem

59
autem illud est, si modo est aliquid, id
tibi totum verè & ex animo profiteor,
deferoque; & vt eo, iure tuo vtare, à
te etiam atque etiam peto. Atque hanc
meam colendi tui perpetuam volunta-
tem, ita tuebor constanter, vt quae vi-
tae dies, eadem obseruantiae factura
sit finem. Ad quam sanè voluntatem,
susceptam sponte mea; confirmatam
benignitate tua, magnus velut cumu-
lus accedit Proauunculi tui Sanctissimi
Optimique Pontificis auctoritas, cui
de tua laude cogitanti, nihil me gra-
tius facturum intellexi, quàm si, vt
mei in te officij ratio postulat, in exor-
nandi tui curam quoad fieri per occu-
pationes tuas liceat, quibus maximè
potero, studijs incumbam.

F

2000

titos
rems
Cō
libre
Fina
E
In q
S
Joff
I
How
E

61

FVLVI VRSINI

A P P E N D I X

AD LIBRVM PETRI

CIACCONII

DE TRICLINIO

NOTVM est omnibus, vt opinor, veteres Romanos diem, qui ciuilis appellatur, in duodecim horas pro anni temporibus inaequabiles distribuisse: ipsas verò diei horas ita partiti esse, vt singulas singulis muneribus adsignarent; quibus perfuncti, tunc demum cenas inirent. Cōstat hoc ex epigrammate Martialis, quod habetur libro quarto ad Euphemum Structorem Domitiani: *Prima salutantes, atque altera continet hora:*

Exercet raucos tertia caufidicos.

In quintam varios extendit Roma labores:

Sexta quies lassis, septima finis erit.

Sufficit in nonam nitidis octaua palestris:

Imperat extructos frangere nona toros.

Hora libellorum decima est Eupheme meorum,

Temperat ambrosias cum tua cura dapes.

Et bonus aetherio laxatur nectare Caesar,

Ingentique tenet pocula parca manu.

Tunc admitte iocos, gressu timet ire licenti,

Ad matutinum nostra Thalia Iouem.

Atque

Atque ad hanc diei partitionem videtur Cicero respexisse in oratione pro Murena, cum inquit: *Neque verò Cretes, quorum nemo gustauit vnquam cubans, melius quàm Romani homines, qui tempora voluptatis laborisq. dispertiunt, respublicas suas tenuerunt.* Sed cenas obire soliti non erant, nisi post varia exercitationum genera, siue in Xysto, siue in Stadio, siue in Sphaeristerio, quibus octaua hora adtributa erat, lauti prius & vncti fuissent. Dicendum igitur aliquid primum de vsu lauandi & vngendi ante cenam, deinde de cena ipsa & prandio disserendum. Lauandi quidem mos atque vngendi apud veteres tum Graecos tum Latinos antiquissimus fuit, & ab Heroicis vsque temporibus petitus, vt apparet ex Homero, apud quem Telemachus lauatur & vngitur ante cenam Odyss. lib. i.

Αὐτὰρ ὁ πρὶ λοῦσέν τε καὶ ἔχρισεν λίπ' ἐλαίῳ &c.

Ἐκρ' ἀσπιδίου βῆ &c.

Δαίγυνθ' ἑζόμενοι &c.

Lauantur item & vnguntur apud eundem Homerum Nauficae ancillae ante prandium Odyss. lib. vi.

Αἱ δὲ λοῦσάμεναι, καὶ χρυσάμεναι λίπ' ἐλαίῳ,

Δείπνον ἐπιθεύλοντο παρ' ὄχθησιν ποταμοῖο.

Instituta verò lauatio fuit, tum valetudinis causa, tum voluptatis; nam ea & sudorem eliciebant, & ablutis sordibus reuocabant hilaritatem. Nam vt inquit Eustathius in Homerum, εἰσὶ γὰρ τὸ βαλανεῖον, vt esset, ῥύπον μὲν ἀποδεπκόν, ἀναψυχῆς δὲ πινὸς αἶπρον. & Athenaeus lib. i. appellat balnea, ἅλη πίνων παντοίων, quod scilicet laborum omnium lassitudini mederentur, vnde Plautus dixit in Mercatore:

Nunquā acedepol omnes balneae mihi hanc lassitudinem

exi-

eximent. & Homerus *δυμῆρες ὕδωρ* vocauit aquam, quae è balneis lauando corpori funderetur. Itaque dictum esse *βαλανεῖον* putat S. Augustinus, quòd pellat ex animo anxietatem; & Suetonius scribit Ca-ium principem capitali poena punisse, si quis indicto institutio balnearibus delicijs indulgisset: vt videri possit balnea voluptatis etiã causa comparata fuisse, & non immeritò in antiquò lapide incisum esse à vetere poëta:

BALNEA VINA VENVS CONSERVANT CORPORA
NOSTRA

CORRUMPVNT VITAM BALNEA VINA VENVS.

Vsus autè lauandi erat ferè quotidianus; quin & Cò-
modus Imperator septies per diè, atque octies lauit,
& in ipsis balneis, vt scribit Lãpridius, persepe cenita-
uit; & Gordianus Iunior septies aestate, hieme bis la-
uatione vsus est. Capitolinus tamen scribit Gallienũ
Imperatorẽ lauissè die septimo aestate, vel sexto; hie-
me secũdo, vel tertio: Vopiscus autem Tacitum bal-
neis rarò vsum esse. Seneca item lib. Epistol. XIII. ve-
teres Romanos brachia tantum & crura quotidie
abluissè, quae scilicet sordes opere collegerant, to-
tum verò corpus tantum nudinis testatur lauissè.
Lauabatur autem apud Romanos plebs quidem vr-
bana in thermis publicis, ordo autem patricius &
equester in balneis priuatis. Quamuis nobiles etiam
& principes viros, publicis balneis non abstinuissè,
tum ex aliorum scriptis intelligimus, tum ex Epi-
grammate Martialis, in quo notat Aemilium quem-
dam, qui cum captator esset cenarum, cum diuitibus
solebat in thermis lauari, vt inde eos sequutus, lau-
tius cenitaret. Notum est etiam illud Hadriani Im-
pera-

peratoris, quod refert Spartianus in eius vita his verbis: Publicè frequenter & cum omnibus lauit; ex quo ille iocus balnearis innotuit: nam cum quodam tempore veteranum quendam notum sibi in militia, dorsum & ceteram partem corporis vidisset atterere, percontans, cur se marmoribus destringendum daret, ubi audiuit hoc idcirco fieri, quod seruum non haberet; & seruis eum donauit, & sumptibus. Verùm alia die, cum plures senes ad prouocandam liberalitatem principis pariter & se attererent, euocari eos iussit, & alium ab alio inuicem defricari. & Lampridius de Alexandro Seucro ita scribit: Thermis & suis & veterum frequenter cum populo usus est, & aestate maximè; balneari veste ad palatium reuertens, item Capitolinus de Claudio II. Balneatorum (inquit) vnum, & ad balneas ligna, se minus lauaretur in publico. Ita enim legendus est hic locus. Contra verò plebeios viros domi etiam priuatis balneis, & apud ipsum quandoq. conuiuij dominum lauari solitos legimus, iuxta illud Plautinum in Stichis:

Quàm mox cocta est cena? impransus ego sum. E. abi intro ad me, & laua.

Nam publicis, vt videtur, balneis lautum indicat Terentius in Phormione illo versu:

Te ne a symbolū venire vñctum, atque lautum è balneis.
M. autem Varro lib. VIII. de ling. lat. satis aperte indicat veteres balneis tum publicis, tum priuatis usos esse, cum scribit: *Reprehendunt analogias, quòd dicantur multitudinis nomine publicae balineae, non balineae; contrà, quòd priuati dicant vnum balineum quòd plura, balineas dicant.* & post: *Balineas, quòd plures essent, quibus vterentur, multitudinis potius, quàm singulari*
voca-

vocabulo; balneum verò, ubi domi suae quisque lauaretur, veteres appellasse. Itaque Cicero lib. II. de oratore, balnea M. Bruti priuata dixit, non balneas. Ac de publicis quidem balneis infra dicetur. Priuatum autem balneum intellexit Cicero, cum scribit ad Atticum lib. I. *Balneum calefieri iubebo.* Item: *Cum è balneo exissem, accepi tuas litteras.* & ad Terentiam lib. XV. *Labrum, si in balneo non est, fac vt sit.* Priuatum itidem balneum significauit Plinius Iunior lib. II. Epist. ad Gallum, cum inquit: *In hoc balnea meritoria tria, magna commoditas, si fortè balneum domi, vel subitus aduentus, vel breuior mora calefacere dissuadeat.* Balneum autem priuatum, quo domi suae lauaretur, Vergium Oratam primum fecisse scribit Macrobius lib. III. cap. XV. cum inquit: *Hic est Sergius Orata, qui primus balneas pensiles habuit.* Lauationi hora eadem erat adsignata, quae exercitationi: hanc autem diximus fuisse octauam: nam exercitationes & palaestram statim consequebatur lauatio, cena verò lauationem, vt apertè significat Cicero lib. XIII. Epist. ad Atticum, cum inquit: *Post horam octauam in balneum.* & Martialis. lib. X.

Nuntiat octauam Phariae sua turba iuuentuae,

Et pilata redit, iamq. subitq. cohors.

Temperat hic thermas, nimios prior hora vapores

Halat, & immodico sexta Nerone calet.

Stella, Nepos, Cani, Cerealis, Flacce venitis:

Septem Sigma capit, sex sumus, adde Lupum.

Itaq. Spartianus in Hadriano: *Ante octauam, inquit, horam in publico neminem, nisi aegrotum, lauari passus est;* & Plinius Iunior lib. III. Epist. I. *Vbi hora balinei nuntiata est: est autem hieme nona, aestate octaua.* Vi-

truuus item eandem horam designat lib.v.cap.x. cū inquit: *Quòd maximè tempus lauandi à meridiano ad vesperam est constitutum.* Ipsa verò lauandi hora indicabatur sonitu tintinnabuli, vt conijci potest ex versibus Martialis, quos infra ponemus, & ex aereo item tintinnabulo, quod extat apud me, cum inscriptione FIRMI BALNEATORIS, repertum in Esquilij anno M D XLVIII. in ruinis thermarum Diocletiani Imperatoris. Martialis versus sunt hi ex lib. xiv. qui *Xenia* inscribitur:

Redde pilam, sonat aes thermarum, ludere pergis?

Virgine vis sola lotus abire domum.

Plinius Iunior lib. II. Epistola prima ad Caluissium: *Vbi hora balinei nuntiata est & c. lotus accubat, & paulisper cibum differt.* Nam data, vt diximus, lauationi opera, & curato prius lotoq. corpore, cenas inibant iuxta illud Athenaei lib. IV. *Δεῖν δευπύσαντα τὸ σωματίον, καὶ λουόμενον ἵνασι πρὸ δειπνόν.* Plautus Amphitruone: *Lauasti. Amph. Quid postquam laui? Alcm. Accubuiisti & c. Cenasti mecum in eodem lecto.* Cicero in libro de oratore: *Cum laui accubuiissent.* & in oratione pro Deiotaro: *Huc te è balneo priusquam accumberes, ducere volebat.* Post lauationem autem fricari & vngi statim solitos fuisse notat Eustathius in versum Homericum ex Iliad. x. *τὸ δὲ λουόμενον καὶ ἀλγίστα μὲν αὐτὸν λείπει λαίω,* in quem versum ita scribit: *ἐλαίω δ' ἔχοντο οἱ λουόμενοι, ἐμπλάττοντες τοὺς σωματίους πόρους, ὥς αὐτὸν μὲν λουόντες ἴσχυον τὴν ὑγρότητα.* Colligimus etiam hoc tum ex alijs, tum ex Cicerone, apud quem sic est lib. viii. Epist. ad Atticum: *Post horam octauam in balneum & c. vñctus est, accubuit.* & Plutarchus de Pompeio scribit, *Quòd tempus cenae cum*

cū instaret, parasset autem ex praesentibus copijs nauclerus, cernens Pompeium Fauonius seruorum penuria semetipsum lauante, accurrit, abluitq. & vnxit; sic enim inquit: ἐπεὶ δὲ χαμερὲς ἡ δειπνὴ, καὶ παρεσθιάσιν ὁ ναύκληρος ἐκ τῆς παρόντων, ἰδὼν ὁ Φαώνιος οἰκετῶν ὑπερία τὸν Πομπήιον ἀρχόμενον αὐτὸν ἀπολύειν, προσέειπε, καὶ ἀπέλυσεν, καὶ σωήθησε. Et de Bruto idem Plutarchus refert, quod ei ministri cū non ita citò apportassent tentorium, labore autem esset confectus, tandem meridie vnxisse se, & paululum cibi cepisse. Graeca verba sunt haec: τὰ δὲ βράττω καὶ ταχέως ἤκον οἱ τῶ σκηνῶν κομίζοντες. ἐκπονηθεὶς δὲ πρὸς ταῦτα, μεσημβρίας μάλιστα ἀληψάμενος, καὶ φαρῶν ὀλίγα. Ad eandem vngendi consuetudinem post lauationem respexit Appuleius lib. iv. de Afino, cū inquit. In fine sermonis huius statim se se deuestiunt, calidaq. perfusi, & oleo peruncti, mensas dapibus largiter instructas accumbunt. & Varro lib. i. de re rustica. cap. lv. olea, & vna, per idem biuium reddit in villam: alia ad cibum eligitur, alia vt eliquescat, ac non solum corpus intus vngat, sed etiam extrinsecus, itaque dominum & ad balneas, & ad gymnasium sequitur. Diximus autem suprā, gymnasium & palaestrā statim consequi lauationem. Lauatur item Augustus, & post lauationem vngitur, vt innuit Suetonius in Augusto cap. lxxvi. his verbis: Ne Iudaeus quidem, mi Tiberi, tam diligenter sabbatis ieiunium seruauit, quā ego hodie seruauit, qui in balneo demum post horam primam noctis duas buccas manducaui, priusquam vngi inciperem. Interdum tamen post exercitationes vngebantur prius, quā lauarentur, vt de Alexandro Seuero refert Lampridius: Post lectionem, inquit, operam palaestrae, aut sphaeristerio, aut cursui,

aut luctaminibus mollioribus dabat. Atque inde vnctus lauabatur, ita vt caldarijs vel nunquam vel raro; piscinis semper vteretur, in eisq. vna hora propè maneret. Quin etiam aliquando nulla post exercitationes vna lauatione vngebantur, vt ex Persio intelligimus, apud quem est Sat. III.

———— vncta vixisse patella

Semper & assiduo cur ita cuticula sole. & alibi :

At si vnctus cesses, & figas in cute solem. & Iuuenalis:

Nostra bibat verum contracta cuticula solem,

Effugiatq. togam, iam nunc in balnea salua

Fronte licet vadas.

Sed clarius & certius Cornelius Celsus lib. I. ca. II.

Exercitationem, inquit, rectè sequitur modò vnctio, vel

in sole, vel ad ignem: modò balneum, sed in conclavi,

quàm maximè & alto, & lucido, & spatioso. Ex his verò

neutrum saepe fieri oportet, sed saepius alterutrum

pro corporis natura. Plautus in Stich, Vnctiones

Graecas, sudatorias dixit, quòd adhiberentur ab ijs,

qui vel in balneo, vel in gymnasio sudassent, ad ob-

struenda scilicet corporis spiramenta, & vt inquit

Eustathius in Homerum, τοῦτο ἐμπαλιν τοῖς σωματικοῖς πόρῳ, loco suprà citato. Vngendi autem officio

fungebantur in balneis serui, qui ab eo Vnctores dicti sunt, & Aiptae. Seneca lib. VII. Epistola-

rum: Suprà ipsum balneum habito: cùm in aliquem, ac

plebeia vnctione contentum incidi, audio crepitum illi-

fae manus humeris: Aiptā cogita tenuē. & Iuuenalis:

Grammaticus, Rhetor, Geometres, Pictor, Aiptes.

Locus verò in balneis, in quo vngebantur, Vnctorium

vocabatur, siuè Elaeothesium. Plinius Iunior

lib. II. Epist. ad Gallum: Adiacet Vnctorium, hypo-

caustum, adiacet propnigeon balinei. Vnctores in antiquis inscriptionibus nominantur hi: PANTHAS CAESARIS VNCTOR. item, C. PLAETORIVS. SECVNDIO. VNCTOR. item, AVRELIVS. EROS. AVG. VNCTOR. item, ATHENAIIS. AVGVSTAE. VNCT. De varijs vnguentorum generibus, quibus in balneis utebantur, videndus Athenaeus lib. v. in quo adducit Polybium de Antiocho referentem, in publicis eum balneis lauari solitum, etiam cum frequentissima plebis turba occuparentur; pretiosissimorumq. vnguentorum fictilia vasa tum ad eum perferri solita; quorum odore oblectatum quendam, dixisse: fortunatos esse reges, qui ijs delibuti suauiter olerent: hominiq. nihil tunc Antiochum respondisse, sed postridie eò ingressum, vbi ille laubatur, vnguenti nobilissimi, nempè stactitiae myrrhae vas fictile in eius caput effundi iussisse; nonneiq. lauatuos assurrexisse, & in vnguento illo sese volutantes, ac ob lentorem labentes, regi etiam ipsi tium excitasse. Athenaei verba, vel potius Polybij, sunt haec: Ελέετο δὲ καὶ τοῖς δημοσίοις βαλανείοις, ὅτε δημοτῶν ὡς τὰ βαλανεῖα πεπληρωμένα, κερόμιον προσφερομένων αὐτὰς μύρων πολυτελεσάτων, ὅτε καὶ πνος εἰπντος, μακάριοι ἐσὲ ὑμεῖς οἱ βασιλεῖς, οἱ καὶ τοῖς τοῖς χώμνοι, καὶ ὁδωδότες ἡδὺ. καὶ μηδὲν τὸν ἄνθρωπον προσεπών, ὅπου ἐκεῖνος τῇ ἐξῆς ἐλάετο, ἐπιστελθὼν ἐποίησεν αὐτῇ καταχρῆσθαι τῆς κεφαλῆς μέγιστον κερόμιον πολυτελεσάτου μύρε τῆς σακτῆς χαλκμένης, ὡς ἅπαντας αἰασαίτας κυλίεσθαι λουομένους τῷ μύρῳ, καὶ διὰ τὴν γλιχρότητα καταπίπτου-
τας γέλωτα παρέχειν, καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα.

Lauabantur autem aqua tum calida, tum frigida, ut apparet ex Homero, & alijs Scriptoribus, quorum testimonia proferemus. Apud Homerum siquidem

priscis temporibus Heroes aqua marina primùm lauabantur, hoc est frigida, vt ea lauatiōe sudorem & lordes detergerent; deinde aqua dulci, hoc est, calida, qua animi recreandi causa utebantur. Homeri versus ex Iliad. x. sunt hi :

ΑΥΤΟΙ Δ' ΙΔΡΩ ΠΟΛΛὸν ΑΠΕΝΙΖΕΤΟ ΘΑΛΑΣΣΗ
ΕΣΒΑΪΝΤΕΣ, ΚΝΗΜΑΣ ΤΕ, ΙΔΕ ΛΟΦΟΝ, ΑΜΦΙ ΤΕ ΜΗΡΑΣ
ΑΥΤΑΡ ΕΠΙ ΣΦΙΝ ΚΥΜΑ ΘΑΛΑΣΣΗΣ ΙΔΡΩ ΠΟΛΛὸν
ΝΙΨΕΝ ΔΠὸ ΧΕΥΤΟΣ, ΚΥ ΑΝΕΨΥΧΘΕΝ ΦΙΛΟΝ ΗΪΤΟΡ,
ΕΣ Ρ' ΑΣΑΜΙΝΘΟΣ ΒΑΪΝΤΕΣ Δ' ΞΕΣΤΑΣ ΛΕΪΠΝΤΟ.
ΤΩ ΔΕ ΛΟΒΩΣΑΜΕΝΩ ΚΥ ΧΕΙΩΣΑΜΕΝΩ ΛΕΪΨ' ΕΛΑΪΩ,
ΔΕΙΠΝΩ ΕΦΙΖΑΝΕΪΩ. Et de Vlyffe Odyss. viii. vt ani-

mi hilaritatem reuocaret, tristitiamq. de pelleret, dicitur cum calida lauatiōe vsum esse his versibus:

— οδ' ἀσπασίως ἴδε θυμῷ
Θεσμὰ λεγέσθαι. Sed haec quoque apertius Cornelius Celsus lib. i. cap. i. Prodest, inquit, etiam interdum balneo, interdum aquis frigidis vti: modò vngi, modò id ipsum negligere. Plinius lib. xxv. cap. viii. Idem fratres instituire à balneis frigida multa corpora adstringere. antea non erat mos nisi calida tantum lauari, sicut apud Homerum etiam inuenimus. Atqui in hoc falsus videtur Plinius, cum constet tum ex versibus suprà prolatis, tum ex alijs apud Homerum locis, quibus citandis, quia in promptu sunt, super sedemus, aqua marina, hoc est, frigida lauari Heroes solitos fuisse. Idem Plinius lib. xxviii. cap. iv. Perfundere, inquit, caput aqua calida ante balnearum vaporatiōem, & postea frigida, saluberrimum intelligitur. Sed variè pro cuiusque voluntate & libidine modò frigida, modò calida vsi veteres videntur. Plinius Iunior lib. iii. Epistola ad Macrum: Post solem plerumq. frigida lauabatur, deindè gustabat dormiebatq. minimum. Vo-

piscus

piscus in Carino: Balneis, inquit, ita frigidis usus est, ut solent esse cellae suppositoriae frigidarijs semper nivalibus. & Lampridius in Commodio: Auspiciu, inquit, crudelitatis apud Centumcellas dedit anno aetatis xij. nam cum tepidus forte lotus esset (sic enim legendum, non locus) balneatorem in fornacem conijci iussit, quando à paedagogo, cui hoc iussum fuerat, veruccina pellis in fornace consumpta est, ut fidem poenae de fetore nidoris impleret. Idem scribit Alexandrum Severum caldarijs vel nunquam vel raro usum esse. Habebant enim balnea tres domos, siue ut eas vocat Plinius Iunior in Epist. ad Gallum lib. II. cellas. Quarum superior acris erat calidi, & calidarium, vel ut Graeci vocant, *πυριτήριον*, siue sudatorium, quod in eo sudorem sicco calore prouocabant, & Laconicum dicebatur: Media calidae aquae, siue tepidae, caldarium siue tepidarium Graecè *βαπτιστήριον* dicta, in qua erat solium, siue labrum ubi confidentes lauabantur: Infima aquae frigidae, frigidaria, siue frigidarium dicta, quae solium itidem habebat. Galenus lib. III. de sanitate tuenda addit his quartam cellam, in qua scilicet loti vngerentur; quaeque ob id Vnctorium, à Graecis verò *ἀλειψήριον* dicebatur. Has designat Plinius loco supra memorato, cum inquit: Inde balinei cella frigidaria, spatiosa, & effusa. & post: Mox duae cellae, magis elegantes, quam sumptuosae. & lib. V. Epist. ad Apollonium: Si poenitet inquit, teporis; frigidariae cellae connectitur media, cui sol benignissime praesto est, caldariae magis, prominet enim. Ad eandem item cellas respexisse videtur Cornelius Celsus lib. I. cap. IV. cum inquit: Si in balneum uenit: sub ueste primum paulum in tepidario insudare: ibi ungi:

tum transire in calidarium ubi insudauit, (sic enim legendum) in solium non descendere ; sed multa calida aqua per caput se totum perfundere : tum tepida , deinde frigida : (omisso verbo, uti, quod glossema est) diutiusq. ea caput, quàm ceteras partes perfundere : deinde id aliquandiu perfricare : nouissimè detergere, & ungere. Sed haec ex ipso fonte, hoc est, ex Vitruuij lib. v. cap. x. haurienda sunt, in quo & Laconici meminit, quo utebantur ad sudorem ex calore sicco eliciendum. De quo ita Columella in prooemio lib. i. *Quotidianam, inquit, cruditatem Laconicis excoquimus, & exusto sudore sitim quaerimus.* Seneca in Epistolis appellat sudatoria, cum inquit: *Quid cum sudatorijs? omnis sudor per laborem exeat.* Cornelius autem Celsus dixit sudationes assas, quòd differrent ab ijs, quae in balneis fierent. Dio lib. lxxx. scribit sudatorium ab Agrippa Romae extructum fuisse, quòd Laconicum appellauit, exemplo Lacedaemoniorum, quoniam hi tunc nudari corpora, & inungi oleo praecipuè videbantur. Dionis verba sunt haec : *Ἀγρίππας τὸ πυριαιτήριον τὸ λακωνικὸν κατεσκεύασε. λακωνικὸν γὰρ τὸ γυμνάσιον, ὅπερ οἱ Λακεδαιμόνιοι γυμνάζουσι ἐν τῷ τότε ξένῳ, καὶ λίαν ἀσκήν μᾶλλον ἐδόκει, ἢ πινέλαι.* Idem Dio lib. lxxv. scribit Maecenatem primum aquae calidae piscinam Romae instituisse: *πρῶτος τε, inquit, κολυμβήσας δερμὸς ὕδατος ἐν τῇ πόλει κατεσκεύασε.* Priuatam verò piscinam domi Ciceronem habuisse, ipse indicat, cum inquit: *Latiorem piscinam voluissem, ubi iactata brachia non offenderentur.* Suetonius in Nerone cap. xxvii. *Epu- las à medio die ad mediam noctem protraherat, refotus saepe calidis piscinis, ac tempore aestiuo niuatis.* Lampridius autem scribit Elagabalum Imp. non nisi vn-

guento nobili, aut croco piscinis infectis nataſſe.
 Plinius Iunior lib. II. Epist. ad Gallum: *Cohaeret, in-*
quit, calida piscina mirificè, ex qua natantes mare aspi-
ciunt. Balnea publica, quibus populus Romanus
 lauaretur, M. Agrippa in Aedilitate ſua populo gra-
 tuita praeſtavit C L X X. *quae nunc,* inquit Plinius lib.
 X X X V I. cap. X V. *Romae ad infinitum auxere nu-*
merum. Dionis verba ex lib. X L I X. ſunt haec:
 τὰ τε βαλανεῖα περὶ ἧς δι' ἑτοῖς καὶ τοῖς ἀνδράσι καὶ τῶν γυναιξὶ
 λούεσθαι παρέχετο, καὶ τοῖς κουρέας. Idem Dio lib. L I V. ſcribit,
 Augustum tonſores, & balnea gratis per diem vnū
 populo dediſſe: Qua quidem munificentia Fauſtum
 quoque Syllae filium antea uſum fuiſſe dicit; qui
 oleum, & balnea per diem vnū gratis populo prae-
 ſtavit. Dionis verba ſunt haec ex lib. X X X V I I. Καὶ τὸ
 αὐτῷ τούτῳ χρόνῳ Φαῦſτος ὁ τῷ Σύλλῃ πῶς ἀγωνάτε μονομαχίας
 ὅπῃ τῷ πατρὶ ἐποίησε, καὶ τὸν δῆμον λαμπρῶς ἐτίσας, τὰ τε λου-
 τῆρά καὶ ἑλαιὸν περὶ ἧς αὐτοῖς παρέχετο. Thermaſ quoque
 Agrippam populo legaſſe, ab ipſo Agrippinas ap-
 pellatas, quibus ſine mercede lauaretur, idem Dio
 lib. L I V. ſcribit his verbis: Καὶ τότε γυνὴ κήποις τέσφισι,
 καὶ τὸ βαλανεῖον τὸ ἐπὶ νυμῶν αὐτῷ κατέλιπεν, ὥς τε περὶ ἧς αὐ-
 τοῖς λούεσθαι. & Capitolinus de Pio Imp. *Balneum,* in-
 quit, *quo uſus fuiſſet, ſine mercede populo exhibuit.*
 Lampridius item in Alexandro Seuerō: *Balnea,* in-
 quit, *omnibus regionibus addidit, quae fortè non habe-*
bant: nam hodieq. multa dicuntur Alexandri. Ute-
 bantur autem in balneis tum ad fricandum corpus
 ſudoremq. eliciendum, tum ad abſtergendas ſor-
 des, aenea ſtrigili, cuiuſmodi multae reperiuntur in
 antiquis ruderibus Thermarum. Auſtor ad Heren-
 nium lib. I V. *Nam ut fortè,* inquit, *hic in balneas ve-*
nit,

nit, coepit postquam perfusus est, defricari. Defricabatur autem, ut videtur, strigili. & Suetonius in Vespasiano, cap. XX. Valetudine prosperrima usus est, quamuis ad tuendam eam nihil amplius quam fauces, ceteraque membra sibi met ad numerum in sphaeristerio defricaret. Persius Sat. I.

I puer & strigiles Crispini ad balnea defer.
Iuuenal. Sat. III.

—— & sonat vnctis.

Strigilibus. &c. Nam vncti oleo strigilibus radabantur sudantes, deinde linteis ad id paratis tergebantur. Appuleius lib. II. de Asino: *Ac simul ex promptuario oleum vnctui, & lintea tersui, & cetera huic eidem vsui profer ociter, & hospitem meum produc ad proximas balneas.* Plinius lib. XXVIII. cap. IV. *Solum quoque remediorum maximum ab ipso sibi praestari potest, sicut linteorum strigiliumque. vehementia.* Martialis lib. XIV.

Pergamus has misit strigiles curuo destringere ferro:

Non tam saepe teret lintea fullo tibi.

& Iuuenalis Sat. III.

—— pleno componit lintea gutto.

Gutto enim Vnctores, ut inquit Varro, oleum lauantibus se in balneo guttatim fundebant; quod fiebat è vulgari cornu, siue vitro: nam è rhinocerotis potentiores tantum utebantur. Iuuenalis:

—— magno cum rhinocerote lauari.

Qui solet &c. Utebantur etiam ad oleum fundendum ampullis. Appuleius lib. II. Floridor. Strigilem, inquit, & ampullam, ceteraque balnei utensilia nundinis mercari. & Cicero lib. IV. de Finib. Si ad illam vitam, quae cum virtute degatur, ampulla, aut strigilis accedat.

dat. Vnde Suetonius in Augusto cap. lxxx. scribit cum nimio strigilis usu cutem laesisse. Sed & callis (inquit) quibusdam ex prurigine corporis, assiduoq. et vehementi strigilis usu plurisariam contractis ad impetiginis formam. Appuleius in Floridis refert, Hippiam illum multiscium, strigileculam ex qua sudor laberetur, sibi met ipsum fabricasse. Sic enim ait: Etenim non pigebit me commemorare, quod illum non pudendum est ostentare; qui magno in coetu (sic enim legendum, non, inceptu) praedicavit fabricatum se met sibi ampullam quoque oleariam, quam gestabat, lenticulari forma, tereti ambitu, pressula rotunditate, iuxtaq. honesta strigilecula, recta fastigatione (sic enim scribendum, non, fatigatione) clausulae, flexa tubulatione lingulae, ut & ipsa in manu capulo moraretur, & sudor ex ea riuulo laberetur. Plinius Iunior lib. iiii, Epistola ad Macrum: Solum balinei tempus studiis eximebatur, cum dico balinei, de interioribus: nam dum destringitur, tergiturq., audiebat aliquid, aut dictabat. Strabo autem scribit lib. xv. Indos, cum de corporis exercitationibus praecipue frictionem probarent, non aerea, vel argentea, aut aurea, sed strigilibus hebeni glabris corpora laeuigasse. sic enim ait: Τυμάσιον δὲ μέλιστα πείσιν δοκιμάζουσιν, καὶ ἄλλως καὶ διὰ σκυτὰ ἰσχυρῶς ἰσχυρῶς ὁμαλίζονται τὰ σώματα. Sed pro strigilib. delicatiores homines, & eos praecipue, qui mala valetudine vterentur, spongijs interdum uti solitos fuisse tradit Plinius lib. xxxi. cap. ultimo, his verbis: Praestant & strigilum vicem, linteorumq. affectis corporibus. Cum autem ij, qui lauarentur, à seruis & ministris raderentur strigili aerea, Scipio Aemilianus, ut refert Plutarchus in Apophthegm, milites suos lauari prohibuit,

hibuit, nec non vnumquemq. eorum, qui se vngerent, ipsum se fricare iussit: quòd diceret, iumenta quae manus non haberent, alio fricante indigere: λέειται δὲ, inquit, ἀπειπε. τῷ δὲ ἀλειφομένων τρέβειν ἑαυτὸν. τὰ γὰρ ὑποζύγια χεῖρας ἔκ' ἔχοντα, ἐτέρω τείψιντος δέονται. Celebratur autē inter egregia veterum monumenta signum τῷ ἀποξυομένῳ, idest, se ipsum destingentis, dicatum à M. Agrippa in thermis suis, quòd Tiberius Imp. cum in cubiculum suum transtulisset, efflagitanti populo restituit. De qua re ita refert Plinius lib. xxxiv. cap. viii. Fuit & alius Pythagoras Samius, initio pictor, cuius signa ad aedem Fortunae huiusq. diei sunt seminuda, vnde & laudata sunt. Plurima ex omnibus signa fecit, vt diximus, secundissimae artis, inter quae destingentem se, quem M. Agrippa ante thermas suas dicauit; mirè gratum Tiberio principi: qui non quiuuit temperare sibi in eo, quanquam imperiosus sui inter initia principatus; transtulitq. in cubiculum, alio ibi signo substituto; cū quidem tanta populi Romani contumacia fuit, vt magnis theatri clamoribus reponi Apoxyomenon flagitauerit; princepsq. quamquam adamatū reposuerit. Quod autem apud Plinium scripsimus, Fortunae huiusq. diei, debemus eam lectionem marmorì Capitolino, in quo est. VICVS. FORTVNAE HVIVSQUE DIEI, cū antea non solum apud Plinium mendosè legeretur, huiusce deae, sed apud Ciceronem etiam libro de legibus secundo. De honestate lauandi videndus Valerius Maximus lib. ii. cap. i. Plutarchus in Censorino, & Cicero lib. i. de Officijs. Erant enim balnea mixta, in quibus lauabantur viri & mulieres, praeter ea, quibus viri tantum utebantur. Gracchus in oratione de legibus

legibus promulgatis, apud Agellium lib. x. cap. iii. Nuper, inquit, Teanum Sidicinum Consul venit: uxorem dixit in balneis virilibus lauari velle. Quaestori Sidicino à M. Mallio datum est negotium, uti balneis exigerentur, qui lauabantur. Uxor renuntiat viro, parum citò sibi balneas traditas esse, & parum lautas fuisse &c. Hadrianus autem Imp. primus viros discretos à mulieribus lauari edixit, ut scribit Spartianus in Hadriano: Lauacra, inquit, pro sexibus separavit. & Capitolinus in M. Aurelio: lauacra, inquit, mixta summouit. item Lampridius in Alexandro Severo: Balnea, inquit, mixta Romae exhiberi prohibuit. De balneis publicis, quibus feminae tantum lauarentur, facit mentionem Varro lib. viii. de ling. lat. cum inquit: Publicae (sic enim legendum ex loco superiore, non publicè, refertur enim ad balneae.) ibi consedit, ubi bina essent coniuncta aedificia lauandi causa; unum ubi viri, alterum ubi mulieres lauarentur. & Vitruuius lib. v. cap. x. satis apertè ostendit balnea virorum disiuncta à balneis mulierum fuisse, ita tamen, ut in iisdem regionibus collocata essent Vti caldaria, inquit, muliebria, viriliaq. coniuncta, & in iisdem regionibus sint collocata: sic enim efficietur, uti vasaria ex hypocausto communis sit eorum utrisque. Plinius lib. xxxiii. cap. xii. Videret haec Fabricius, & stratas argento mulierum balneas, ita ut vestigio locus non sit, cum viris lauantium. Suetonius in Augusto cap. lxxx. Ut mox, inquit, Accia publicis balneis abstinerit. Quod dictum de balneis mulierum intelligendum est: in quibus Romanas feminas solijs etià argenteis aliquando vsas fuisse, intelligi potest ex Plinij lib. xxxiii. cap. xi. cum ait: Argento feminae lauentur, & nisi argenteas

gentea solia fastidiant, eademq. materia & cibus & probris seruiat. & loco supra prolato dixit: *Stratas argenteo mulierum balineas*. Lampridius in Alexandro scribit: Eunuchos balneis feminarum ab Alexandro praepositos fuisse. Tempus autem quo balnea paterent, indicat Lampridius in Alexandro, cum ait: *Addidit & oleum luminibus thermarum, cum antea, non antè auroram paterent, & ante solis occasum clauderentur*. Vopiscus in Tacito: *Thermas*, inquit, *omnes ante lucernam claudi iussit*. Balneorum vsum vsque ad Iustiniani tempora permanfisse conijcimus ex Procopij lib. I. nam vsque ad Valentiniani imperiū perdurasse apertè indicat Ammianus lib. XXVIII. Praefectus autem Vigilum, aduersus Capfarios, qui mercede seruanda in balneis vestimenta suscipiebant, iudex erat constitutus, vt constat ex Digest. lib. I. tit. XV. & lib. III. tit. II. & Vlpiano item, qui lib. I. Digest. Depositi, de hac re sic scribit: *Si vestimenta seruanda Balneatori data perierint*. Nam lauaturi, aut sudaturi vestimenta deponebant in Apodyterio, quem locum Celsus ponit in cella tepidaria, quòd in eo primum corpora nudarent, qui lauatum venissent. Quòd autem Apodyterium locus esset tepidus, conijci potest ex verbis etiam Ciceronis, quae habentur in lib. III. epist. I. ad Q. Fratrem: *In balnearijs*, inquit, *hypocausta in alterum Apodyterij angulum promoueri, propterea quòd ita erant posita, vt eorum vaporarium (omissis verbis: ex quo ignis erumpit: quae glossae sunt) esset subiectum cubiculo*. Apodyterij meminit item Plinius Iunior lib. V. Epist. ad Apollonium: *Inde*, inquit, *Apodyterium balinei laxum. & post: Non longius Apodyterio superpositum est sphaeriste*.

ristorium, quod plura genera exercitationis, pluresq. circulos capit. Inde Balnearij fures, qui vestimenta eorum, qui lauabantur, furripiebant. Catullus:

O furum optimè balneariorum.

Qui balneis praeerant, Balneatores dicebantur, quorum mentio est in antiqua inscriptione: ANTE-ROS. BALNEATOR. Erant autem plures, ut ostendunt alij scriptores, & Capitolinus in Claudio II. *Balneatorum, inquit, unum, & ad balneas ligna.* Hi quadrantem exigebant ab ijs, qui lauabantur. Iuvenalis Satyr. II.

Nec pueri credunt nisi qui nondum aere lauantur.
& Satyr. VI.

Caedere Silvano porcum, quadrante lauari.

Horatius lib. I. serm. Satyr. III.

— — — *dum tu quadrante lauatum.*

Rex ibis &c. Sed lauandi & ungendi consuetudine iam explicata, dicendum nunc aliquid de prandio, & cena, vel potius primum de ientaculo, quod ante prandium ipsum sumebatur. Nam veteres ante quam pranderent, solitos fuisse ientaculum sumere, vel ex illo Dionis loco de Vitellio intelligi potest, in quo scribit eos, qui epulum Vitellio dabant vicissim, magno incommodo affici solitos, licet conuiuium ab vno minimè totum diem ageretur. Dabant enim alij ientacula, alij prandium, alij cenam, alij comestationes, veluti solatium pristinae satietatis. οἱ δὲ, inquit, *δειπνίζοντες σφᾶς ἐν μεγάλῳ κακῷ ἔμενοντο, καὶ περὶ ὅλως τῆς ἡμέρας οἱ αὐτοὶ εἰσίων αὐτὸν, ἀλλ' ἄλλοι μὲν ἀκραπίσασθαι παρῆχον, ἄλλοι δὲ ἀρεῖσθαι, ἕτεροι δὲ δειπνον, ἕτεροι μεταδερπια πινά πλεσιμόνως πρὸς μύδιαι.* Cum hoc Dionis loco consentiunt illa quae scribit Suetonius

nus in Vitellio, cap. XIII. *Epulas*, inquit, *trifariam* semper, interdum *quadrifariam* dissipetiebat, in *ientacula*, & *prandia*, & *cenas*, *comestationesq.* Athenaeus item lib. I. refert ex auctoritate Philemonis, veteres v'los esse *ientaculo*, *prandio*, *merenda*, *cena*. Φιλίμων δὲ φησὶν, inquit, ὅτι τροφαὶς ἐχθότο οἱ παλαιοὶ ἀκρασίματα, ἀρίστω, ἐσπερίσματα, δειπνῶ. Videtur autem Aeschylus illo versu:

οἷτον δ' εἰδέναι διώριστα

Agisai, δειπνα, δόρπα αἰρεῖσθαι τέτυ, dixisse ἀρίστον, id, quod Philemon vocauit *ἀκρασίματα*; Latini certè *ientaculum* appellarunt. Plautus Curculione:

Quid antepones Veneri ientaculi?

Callimachus αἰτίοις: *ientaculum* proferto Ioui. *Ientaculum* Fulgentius exponit, cibi degustationem matutinam, Martialis in Apophoretis:

Surgite iam pueri, vendit ientacula Pistor,

Cristataeq. sonant vndiq. lucis aues.

Quale fuerit *ientaculum* apud veteres, videtur innuere his verbis Appuleius lib. I. de Asino: *En inquam paratum tibi adest ientaculum; & cum dicto manticam meam humero exuo, caseum cum pane properè ei porrigo.* Item Pomponius: *Nihil habens ientaculi praeter nauticum panem.* & Plutarchus Sympos. lib. VIII. φασὶ γὰρ, inquit, ἐκείνους ἐργατικοὺς ἀμα καὶ σώφρονας ὄντας, ἰσθδεν ἐσθδεν ἀρτον ἐν ἀκράτῳ, καὶ μηδὲν ἄλλο. διὸ τῷτο μὲν ἀκράσιμα καλεῖν, διὰ τὸ ἀκρατον. Quamvis hoc loco Plutarchus ἀρίστον potuisse videatur, pro leui prandio, ex antiqua consuetudine; nam Festus *ientaculum* idem cum prandio fuisse dicit, & *silatum* alibi appellat, cum inquit: *Silatum antiqui pro eo, quod nunc ientaculum dicimus appellabant, quia ieiuni vinum sibi*

conditum ante meridiem absorbebant. Sed postea ientaculum distingui à prandio coeptum, ita ut prius ientaculum sumeretur, deinde prandium, quod & ipsum breuissimum fuit. Ientaculi verò etymon ostendit Isidorus lib. xx. Ientaculum, inquit, est primus cibus, quo ieiunium soluitur, unde & nuncupatum. Nigidius:

Nos ipsi ieiunia ientaculis lenibus polluimus.

Inde ientare dicebant, pro eo quod est matutinum cibum capere. Suetonius in Vitell. cap. vii. *Vt mane singulos iam ne ientassent, sciscitaretur. Afranius Crimine:*

Haec ieiunia ientauit. Idem Buccone adoptato:

Ientare nulla inuitat. Ientaculum, ut ostendimus, sequebatur prandium, quod designare videtur Seruius lib. i. Aeneid. cum scribit Romanos duobus tantum cibus usus esse, prandio scilicet (ut opinor) & cena, & in atrijs sedentes edere solitos fuisse. Confirmat hanc nostram opinionem Macrobius lib. iii. cap. xvii. his verbis: *Et hae nimirum causae fuerunt, propter quas tot numero leges de cenis, & sumptibus ad populum ferebantur, & imperari coepit, ut patentibus ianuis pransitaretur, & cenitaretur.* & paulò post: *Deinde, ut non soli, qui prandia cenasque maiore sumptu fecissent, sed etiam qui ad eas vocati essent, atque omnino interfuissent, poenis legis tenerentur.* Prandij mentionem faciunt, cum alij scriptores permulti, tum in primis Hippocrates lib. ii. de victus ratione, & in Oeconomico Xenophon, apud quem narrat Ischomachus se leuiter prandere, ut largius cenet. Quod eò libentius indicaui, ne cui fortè veterum quorundam & Isidori imponat auctoritas, qui negat prandia

dia in vsu antiquis fuisse. Galenus lib. vi. de tuenda valetudine dicit, se nisi tardius lauaret, cibum interdiu non sumpſisse, & illum quidem cum ſumeret, ſolo pane vti abſque potu: quosdam verò oliuis, melle, atque id genus vſos eſſe, iuxtà Graecum illud *ἀπὸ πρὸν ἀφελὲς, ἀπὸ πρὸν ἀπυρόν*: vt videri poſſit prandium, id eſt cibus, quem interdiu ſumebant, leuis fuiſſe & ſimplex; cena verò largior & copioſior. Plutarchus etiam lib. Sympoſ. viii. refert veteres Romanos καθ' ἑαυτοὺς prandiſſe parcè, cenas verò largè adhibitis conuiuiſſe. Eius verba ſunt hæc: Καθ' ἑαυτοὺς γὰρ ἡρίτων ὁπρὶν οἱ πάλαι ῥωμαῖοι, σιωδεντων τοῖς φίλοις. Quo loco ἀπὸ πρὸν uſurpauit pro prandere. Moderatum item prandium deſignat Plinius lib. iii. Epift. ad Macrum, cum inquit: Poſt cibum, quem interdiu leuem, & facilem veterum more ſumebat. itemq. Sidorius, cum ait: Prandebamus breuiter. & Horatius Serm. lib. i. Sat. v.

*Pranſus non auidè, quantum interpellat inani
Ventre diem durare &c. & lib. ii. Sat. iv.,*

— ille ſalubreis

*Aeſtates peraget, qui nigris prandia moris
Finiet, ante grauem quae legerit arbore ſolem.*

Lampridius in Alexandro Seuero: Egreſſus, inquit, balneas multum lactis & panis ſumebat, oua, deinde muſum, atque his reſectus aliquando prandium inibat, aliquando cibum uſque ad cenam differebat; prandit tamen ſæpius. Sed videtur legendum: Egreſſus balneas, non multum lactis & panis, oua deinde & muſum ſumebat. atque his &c. Haec enim ſumebat, vt reficeret tantum vires. Cicero etiam in quinta Tuſculana videtur leue & ſimplex prandium probaſſe,

cum

cum inquit: *Vita illa beata, quae ferebatur. plena Italicarum, Syracusanarumq. mensarum nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri.* Aristoteles tamē praecipit in *Problematum* Sectione III. oportere prādere largē, cenare parcē. & de Nerone ait Suetonius: *Prandebatq. ad satietatem, ut non temerē super cenam praeter Matianum malum, & modicam in ampulla potiunculam sumeret.* Contrā Cornelius Celsus lib. I. cap. I. *Bis die potius, quā semel cibum capere, & semper quā plurimum, dummodo hunc concoquat.* Ex quibus locis satis constat prandio veteres vsos esse, siue leuius illud, siue largius sumerent. Sex. Pomius: *Cena, inquit, apud antiquos dicebatur, quod nunc prandium: Vesperna quae nunc cena appellatur.* Idem alibi: *Prandium ex Graeco dictum: nam meridianum cibum cenam vocabant.* Mihi tamen non liquet, quomodo prādium ex Graeco ducatur. nisi fortē quod *πρῶτον δεῖπνον*, hoc est ante tempus meridianum sumebatur, inde dictum prandium Festus velit. nam Plutarchus *Sympos. lib. VIII. ἀριστον* ponit pro prandio, & *κλεινὸν ἀριστον* dicit *ἀπὸ τῆς ὀψέως ἐπιδιον* γὰρ τὸ δειπνὸν vocari. Prandium veteribus in vsu fuisse, praeter ea quae adduximus, multis alijs scriptorum testimonijs confirmari potest; nos paucis his contenti erimus. Plautus in *Amphitruone*.

Illo die impransus fui:

Non placet hoc me noctis esse, cenavi modo.

& in Captiuis:

Quò imus ad prandium &c.

Vbi cenemus inquam? in Bacchide:

Quid si ad te veniat de subito prandium, aut potatio,

Fortē aut cena &c.

Ubi ego tum accumbam?

M. Cato tit. CLVII. prandium agnoscit, cum ait: *Si quem velis purgare, pridie ne cenet, & mane ieiuno da o* & Varro lib. II. de re rust. cap. X. *Cibus eorum debet esse interdum separatim, vespertinus in cena.* Cicero in Verrem: *Quid ego istius prandia, & cenas commemorem.* Capitolinus in Macrino: *Si prandisset vel priuatim parcissimus; in cena effusissimus.* Adhibuit conuiuium litteratos, ut loquens de studijs liberalibus, necessario abstineret. Hora prandij apud veteres, quae fuerit, intelligi potest ex Suetonij verbis in Caligula cap. LVIII. quae sunt haec: *Nono Kal. Februarias, hora quasi septima, cunctatus an ad prandium surgeret, marcescente adhuc stomacho pridiani cibi onere, tandem suadentibus amicis, egressus est.* & in Claudio cap. XXXIV. *Bestiarijs, meridianisq. adeo delectabatur, ut à prima luce ad spectaculum descenderet, & meridie dimisso ad prandium populo persederet.* De meridianis autem gladiatoribus habetur apud Senecam lib. I. Epist. Post prandium Isidorus ponit merendam, quam dicit cibum fuisse, qui declinante die sumeretur, quasi esset post meridiem edenda, & proxima cenae; unde & antecena à quibusdam vocabatur. Merendae mentionem facit Plautus in Mostellaria. Item Nonius, qui ait dici merendam, cibum post meridiem. Festus tamen scribit merendam antiquos pro prandio dixisse, quod scilicet medio die caperetur: ut videri possit veteres merenda interdum pro prandio vsos fuisse. Hanc consequebatur cena, quam Lamprias apud Plutarchum putat à Romanis *ἡμετέριον* dictam esse, quod scilicet inter amicos conuiuium iniri soleret: nam *ἀντιπρωτον* pro cena ponit;

ponit; & addit: τὸ μὲν γὰρ δεῖπνον φασι κλειῖν διὰ τὸ κοινω-
νίαν καλεῖσθαι. Isidorus autem lib. xx. cap. ii. de cena ita
differit: *Cena vocabatur à communione vespertium*,
κοινὸν, quippe Graeci commune dicunt. Vnde & commu-
nicantes, quòd communiter, idest pariter conueniant.
Apud veteres enim solitum erat in propatulo vesci, &
communiter epulari, ne singularitas luxuriam gigneret,
Est autem cena cibus vespertinus, quam Vespernam an-
tiqui dicebant: in usu enim non erant prandia. Sed Isido-
ro cum Festo non conuenit, qui scribit: *Cena apud an-
tiquos dicebatur, quod nunc prandium: Vesperna, quae
nunc cena appellatur*. Cenae apud veteres hora erat
adtributa aestate nona, hieme decima, vt ex Cicero-
nis epist. ad Paetum lib. ix. intelligitur, in qua ita scri-
ptum est: *Accubueram hora nona, cum id litterarum
exemplum in codicillis exaravi*; & ex Martialis epi-
grammate, quod adduximus suprà, in quo sic ha-
betur:

Imperat extructos frangere nona toros.

Itaq. Iuuenalis Sat. i. Marium tamquam intempesti-
uum conuiuium notat, quod hora octaua cenatū ve-
nisset, hoc versu:

Exul ab octaua Marius bibit & fruitur Dis

Iratis &c. cum Martialis lib. ii. dixerit.

Octauam poteris seruare, cenabimus vna.

Erat enim octaua hora adsignata lauatiōi aestate,
quam cena consequebatur hora sequenti, hoc est,
nona: cum hieme lauarentur nona, cenarent decima.
Auctor ad Herennium lib. i v. *Visit triclinium stra-
tum &c. vos huc decima veniote*. Plinius Iunior lib.
iii. Epist. i. *Vbi hora balnei nuntiata est, est autem hie-
me nona, aestate octaua, in sole, si caret vento. ambulat*

nudus. Deinde mouetur pila vehementer, & diu. nam hoc quoque exercitationis genere pugnat cum senectute. Lotus accubat, & paulisper cibum differt. interim audit legentem remissius aliquid, & dulcius. Per hoc omne tempus liberum est amicis vel eadem agere, vel alia, si malint. Apponitur cena non minus nitida, quam frugi, in argento puro, & antiquo. sunt in vsu & Corinthia, quibus delectatur, & adficitur. Frequenter comoedis cena distinguitur, vt voluptates quoque studijs condiantur. Sumit aliquid de nocte, & aestate. Nemini hoc longum est, tanta comitate conuiuium trahitur. Idem in epistola ad Macrum eodem libro: Surgebat, inquit, aestate à cena luce; hieme, intra primam noctis. Quod autem dixit Plinius, balinei horam hieme nonam, aestate octauam fuisse, referendum est ad eam diei partitionem, quam supra retulimus obseruatam à veteribus, qui solaria in horas tam noctis, quam diei temporales, non aequinoctiales diuidebant; nam vt nunc diem, qui naturalis appellatur, diuidimus, in viginti-quattuor scilicet horas aequales ab occasu solis ad alterum occasum, hora nona erat, quae nunc apud nos vigesima prima, & decima quæ vigesima secunda. atque hoc modo intelligendum est illud Marci, cap. xv. & Lucae cap. xxiii. Erat autem ferè hora sexta, & tenebrae factae sunt in vniuersam terram vsque in horam nonam: hoc est vt nunc agimus, ab hora decima octaua, vsque ad horam vigesimam primam. nam mense Martio, quo illa gesta sunt, horae veterum temporales, vt tunc partiebantur, ferè pares sunt aequinoctialibus, ita vt prima hora diei ab antiquis appellata ciuilis, eadem sit cum hora decima tercia naturalis diei, vt nos partimur. Secunda, eadem

dem cum quarta decima. Tertia, cum quinta decima. Quarta, cum sexta decima. Quinta, cum decima septima. Sexta, cum decima octaua. Septima, cum decima nona. Octaua, cum vigesima. Nona, cum vigesima prima. Decima, cum vigesima secunda. & sic deinceps. Dicebatur autem cena, à discumbentium recto ordine recta, cui opponebantur sportulae, & ut Graeci dicunt, *ἀντιπρὸς ἐν ἀντιπρὸς*. Suetonius de Augusto cap. LXXIV. *Conuiuabatur assidue, nec unquam nisi recta, non sine magno ordinum, hominumq. delectu.* & in Domitiano cap. VII. *Sportulas publicas sustulit, reuocata cenarum rectarum consuetudine.* hinc Martialis lib. VII. ad Domitianum:

Grandia pollicitus quantò maiora dedisti:

Promissa est nobis sportula, recta data est. & lib. II.

En vocat ad cenam melior te Classice rectam.

& rursus lib. VII.

Rectam vocatus cur recurrit ad cenam.

Inde sportula vsurpari coepit pro ipso cibo. Iuuenalis Sat. III.

Nonne vides quanto celebretur sportula fumo?

Vsurpatur etiam pro pecunia illa, quae cibi parandi causa dabatur. Martialis:

Dat Baiana mihi quadrantes sportula centū. & alibi:

Centum miselli iam valete quadrantes, & c.

Regis superbi sportulae recesserunt.

Cenae quidem ipsae, aliae erant publicae, aliae verò priuatae. Ex cenis publicis nominantur à scriptoribus in primis Pontificiae, de quibus dictum est in libro de Triclinio, & mentio fit ab Horatio lib. II. ode XIV. cum inquit:

Et mero

F 4

Tingit

Tingit pauimentum superbo

Pontificum potiore cenis.

Nominatur item Augurales, quae Adijciales etiam dicebantur, de quibus Plinius lib. x. cap. xx. *Pauonem*, inquit, *primus occidit Hortensius adijciali cena sacerdotij.* & Varro lib. iii. cap. vi. in codicibus manuscriptis. *Primus*, inquit, *Q. Hortensius Augurali adijciali cena posuisse dicitur.* & Macrobius lib. iii. cap. xiii. *Primus hos Q. Hortensius Augurali adijciali cena dicitur apposuisse.* Seneca lib. xv. epist. xcvi. *Et toties tamen sestertio adijciales cenae fortissimis viris constituerunt.* Vt dubitari non possit, quin adijcialis sincerum sit, praesertim ad stipulante Tacito, qui libro ii. quasi etymon eius vocis ostendit illis verbis: *Rheusporis sanciendo (ut distabat) Foedri conuiuium adijcit, tractaq. in multam noctem laetitia per epulas ac vinolentiam.* Non tamen negarim extare apud me Plinij codicem à viro doctissimo collatum cum libro manuscripto, in quo vox adijcialis, in dapalis mutata sit; verum, ut suspicor, ex auctoritate Nonij Marcelli, qui dapalem cenam dictam ait, quod sit amplis dapibus plena, & exemplum Titinij affert ex Barbato, ubi est:

Toto fit in foco de lignis mihi dapalis cena.

Vnde & *dapaticè excepti*, Plautus dixit, quod significare ait Festus, magnificè. quo significatu *dapsilis cena* dicitur à Suetonio in Vespasiano. Augurales igitur cenas, siue adijciales illas, siue dapales dicamus, designat Cicero lib. vii. epist. ad Gallum cum inquit: *In eos cum incidissem in cena Augurali apud Lentulum.* Saliarum cenarum celebrantur ab Horatio lib. i. Carm. ode. xxxvii. cum inquit:

nunc

nunc saliaribus

Ornare pulvinar Deorum

Tempus erit dapibus sodales.

Cicero lib. v. epist. ix. ad Atticum. Cum opipare salia-rem in modum epulati essemus. Festus in Salios: At Critolaus, inquit, Saonem ex Samothrace cum Aenea Deos Penates, qui Lauinium transtulerit, saliare genus saltandi instituisse, à quo appellatos Salios; quibus per omnes dies, ubicunq. manent, quia amplae ponuntur cenae, siquae aliae magnae sunt, saliares appellantur. Appuleius lib. iv. Ut equus quidem meus tanta copia, es quidem solus potitus, saliares cenas cenasse crederet. Cereales cenae laudantur à Plauto his versibus in Menaechmis:

Cereales cenas dat, ita mensas extruit;

Tantas struices concinnat patinarias.

Standum est in lecto, siquid de summo petas.

Cenas autem Capitollinas celebrat Martialis his versibus:

Non Albanamihisit comeffatio tanti,

Nec Capitollinae, Pontificumq. dapes.

Cenae populares nominantur à Plauto in Trirummo, his versibus:

Quid tum si in aedem ad cenam venerit? &c.

Apposita sit cena, quam popularem vocant.

Cenae Triumphales habentur apud Plinium libro xiv. cap. xv. in quo est: Quid? non & C. Caesar Dictator triumphisui cena vini Falerni amphoras, Chij cados in conuiuia distribuit? Idem Hispaniensi triumpho Chium & Falernum dedit. & Liuius in triumpho Manlij epulas scribit & cura & sumptu maiore apparari coeptas. Cenae Nuptiales describuntur

ab

ab Appuleio his verbis, lib. vi. *Nec mora, cum cena nuptialis affluens exhibetur. Accumbebat summum torum maritus: Psyche gremio suo complexus, sic & cū sua Iunone Iuppiter, ac deinde per ordinem toti Dei. Tunc poculum nectaris, (quod vinum Deorum est) Ioni quidem suus pocillator ille rusticus puer, ceteris verò Liber ministrabat, Vulcanus cenam coquebat Horae rosis & ceteris floribus purpurabant, omnia Gratiae spargebant balsama. Musae quoq. canora voce personabant. Apollo cantauit ad citharam. Cenae Natalitiae, quae fuerint, indicat Plautus Persa:*

— hoc age, accumbe,
*Nūc diē suauē meū natalē inter nos agitemus amoenū :
 Date illi aquam manibus, apponite mensam.
 Cicero lib. ii. Philippicarum: Hodie non descendit
 Antonius. cur? dat natalitia in hortis :
 Iuuenalis Sat. i i.*

*Moris erat quondam festis seruare diebus,
 Et natalitium cognatis ponere lardum,
 Accedente noua, siquam dabat hostia, carne.
 Ferales cenae ponuntur apud Festum in Feralia, de
 quibus Ouidius lib. ii. Fast. ita cecinit:
 Hanc, quia iusta ferunt, dixere Feralia lucem.
 Vltima placandis Manibus illa fuit. Iuuenalis :
 Ponitur exigua feralis cena patella.*

Appuleius lib. iv. Florid. *Exclamauit viuere hominem, procul ignes amolirentur, cenam feralem à tumulto ad mensam referrent. Et haec quidem de publicis veterum cenis. Dicendum nunc aliquid de priuatis, quarum aliquas nominat Tertullianus in libro de anima, cum inquit: Quid putas futuram animam homicidae? aliquod credo pecus, lanienae & macello desti-*

destinatum; ut perinde iuguletur, quia & ipsa iugulaue-
rit; perinde decorietur, quia & ipsa despoliauerit; perin-
de in pabulum proponatur, quia & ipsa bestiis obiecerit
eos, quos in siluis & aruis trucidauerit. Si ita iudicabi-
tur; nonne illa anima plus solatij, quam supplicij relatu-
ra est, quod funus inter cocos pretiosissimos inuenit,
quod condimentis Apicianis & Lurconianis humatur,
quod mensis Ciceronianis infertur, quod lancibus splen-
didissimis sullanis offertur &c. Cum autem in vulga-
tis libris editum sit: & ipsa bestiis infecerit os, quas in
siluis: nos emendauimus: & ipsa bestiis obiecerit eos,
quos in siluis. & paulò post legendum existinamus:
*Vt malit famae suae ornamenta, quàm gaudia, non, gau-
deat. Item: Quod animal indues viro iusto Aeaco? non,
De loco? Sed cenas priuatorum, quae apud scripto-
res habentur, omnes persequi infinitum esset. nos in-
signiores aliquas ponemus, & in primis Cleopatrae,
de quibus meminerunt Macrobius lib. III. cap. XVII.
& Athenaeus lib. IV. in quo refert Cleopatram in Ci-
licia obutam Antonio factam, regium conuiuium
apparasse, in quo vasa omnia aurea, & gemmata fue-
runt, singulari artificio elaborata, purpureisq. & au-
ro intextis aulacis tecti parietes, triclinia duodecim
lectis strata. His adornatis, ad cenam Antonium cū
ijs quos libuit, Cleopatram inuitasse, eiq. tantam
magnificentiam non sine stupore demiranti, surri-
dentem dixisse, illi donare se omnia. Postridie rur-
sum ad cenam inuitato cum amicis & ordinum du-
ctoribus, aduenienti q., instructo splendidius epulo
effecisse, ut priora illa exigua viderentur, iterumq.
dedisse illi omnia, ac ducibus singulis lectum in quo
accubuerant; & pocula ut in mensas diuisa fuerant,
secum*

secum auferre permisisse: digressuris, si qui antecellerent dignitate, lecticas cum lecticarijs seruis; plurimis equos argenteis phaleris ornatos; omnibus Aethiopicos pueros, qui facibus praelucere, repraesentauisse. Die post quarto talenti sumptu conuendas eam rosas curasse, & ad profundam altitudinem consterni pauimentum iussisse. Athenaci verba sunt haec: Απαντήσασα τῷ Αντωνίῳ ἡ Κλεοπάτρα ἐν χιλικίᾳ, παρεσχόασεν αὐτῷ βασιλικὸν συμπόσιον, ἐν ᾧ πάντα χεύσια, καὶ λιθοκόλλητα πεποιητὰ ἐξηρασμένα τῆς τέχνης. ἦσαν δὲ καὶ οἱ τοῖχοι ἀλευργεῖς καὶ διαχέυσις ἐμπεπτασμένοι ὑφesi, καὶ δώδεκα τευχλίνια διαφράσκει, ἐκάλεσε τὸν Αντώνιον, μὴδ' ὧν ἐβέλετο, ἢ κλεοπάτρα. Τοῦ δὲ τῇ πολυτελείᾳ τῆς ὀψέως ἐκπλαγύτος, ὑπομειδιόουσα, ταῦτα ἔφη πάντα δωρεῖσθαι αὐτῷ, καὶ εἰς αὐρίον παρεχάλει συνδείπνησαι πάλιν ἡκοῦντα μὲν τῷ φίλῳ, καὶ τῷ ἡγεμόνῳ, ὅτε καὶ πολλῷ κρείττον διακοσμήσουσι τὸ συμπόσιον, ἐποίησε φανῆναι τὰ πρῶτα μικρά, καὶ πάλιν καὶ ταῦτα ἐδωρήσατο. τῷ δ' ἡγεμόνῳ ἐφ' ἧ ἑκάστος ἐκλίτο κλίνῃ, καὶ τὰ κυλίγια καὶ τῶς τῶς σρωματῶς ἐμεμέρισε, ἐκάστω φέρειν ἐπέτρεψε, καὶ χεῖ τιτὶ ἀφοδὸν τοῖς μὲν ἐν ἀξίωμασι φρεσὶα σὺν τοῖς κομίταις, τοῖς πλείοσι δὲ κατεργύροις σκιδναῖς κακοσμημένοις ἵπποις. πᾶσι δὲ λαμπρὴν προφώραν πῦδας Αἰδίοπας παρέστη. τῇ δὲ τέταρτῃ τῶν ἡμερῶν ταλατῶς εἰς ῥόδα μινδύς δὲ δακε, καὶ κατιερώδη ὅπῃ πυκνὰ θάδῃ τὰ ἐδύθη. Macrobius verò sic habet: *His legibus annumerarem edictum de sumptibus ab Antonio propositum, qui post Triumuir fuit, ni indignum crederem, inter cohibentes sumptus Antonio locum facere; cuius expensae in cenam solitae conferri, sola vnionis à Cleopatra vxore consumpti aestimatione superatae sunt. Nam cum Antonius quicquid mari, aut terra, aut etiam caelo gigneretur, ad satiandam ingluuiem suam natum existimans, faucibus ac dentibus suis subderet: eaq. re captus, de Romano imperio facere vellet Aegyptium regnum; Cleopatra vxor, quae vinci à*

Roma,

Romanis nec luxuria dignaretur, sponsione prouocauit, insumere posse in vnam cenam sestertium centies. Id Antonio mirum visum: nec moratus, sponsione contendit digna sculna Munatio Planco, qui tam honesti certaminis arbiter electus est. Altera die Cleopatra pertentans Antonium, pollucibilem sanè cenam parauit, sed quam non miraretur Antonius: quippe qui omnia, quae apponebantur, ex quotidianis opibus agnosceret. Tunc regina arridens, phialam poposcit, cui aceti nonnihil acris infudit, atque illhuc vnionem demptum ex aure altera festinabunda demisit: eumq. maturè dissolutum, vti natura est eius lapidis, absorbuit. Et quamuis eo factò sponsione vicisset, quippe cum ipsa margarita centies sestertium sine contentione valuisset, manum tamen & ad alterius vnionis aurem similiter admouit, nisi Munatius Plancus iudex seuerissimus superatum Antonium maturè pronuntiasset. Ipse autem vnio cuius magnitudinis fuerit, inde colligi poterit, quòd qui superfuit, postea victa regina, & capta Aegypto, Romam delatus, dissectusq. est, & factae ex vna margarita duae, impositaeq. simulacro Veneris, vt monstruosae magnitudinis; in templo, quòd Pantheon dicitur. Scripsimus autem apud Macrobius, non vt in vulgatis libris corruptè legitur, dignus culina Munatio Planco, sed, digna sculna Munatio Planco, secuti lectionem vetusti codicis, confirmatam testimonio Agellij, qui lib. xx. cap. x. docet sculnam ab antiquis dictum fuisse, quasi seculnam, id est, sequestrem, quòd eius fidem vtraque pars, quae sponsiones fecisset, sequeretur. Quae autem de dissecto vnione scripsit Macrobius, eadem leguntur apud Plinium lib. ix. cap. xxxv. his verbis: Duo fuere maximi vniones per omne acuum, vtrumq. posse-

possedit Cleopatra, Aegypti reginarum nouissima, per manus orientis regum sibi traditos. Haec cum exquisitis quotidie Antonius saginaretur epulis, superbo simul ac procaci fastu, vt regina meretrix lautitiam eius omnem apparatusq. obtrectans, quaerente eo, quid astrui magnificentiae possit, respondit, vna se cena centies *hs.* absumpturam. Cupiebat discere Antonius, sed fieri posse non arbitrabatur. Ergo sponsonibus factis, postero die quo iudicium agebatur, magnificam alias cenam, ne dies periret, sed quotidianam Antonio apposuit, irridenti, computationemq. expostulanti. At illa corollarium id esse, consumpturamq. se in ea cena taxationem confirmans, (siue vt est in V. C. & consumpturam eam cenam taxationem confirmans) solamq. centies se *hs.* cenaturam, inferri mensam secundam iussit. Ex praecepto ministri vnum tantum vas ante eam posuere aceti, cuius asperitas visq. in tabem margaritas resoluit. Gerebat auribus tum maximè singulare illud, & verè vnicum naturae opus. Itaque expectante Antonio quid nā esset actura, detractum alterum mersit, ac liquefactum obsorbuit. Iniecit alteri manum L. Plancus iudex sponsonis eius, cum quoque paranti simili modo absumere, victumq. Antonium pronuntiauit homine irato. (siue vt nos putamus legendum, omine ei irato.) Comitetur fama vnionis eius parem, capta illa tantae quaestionis victrice regina dissectum, vt esset in vtrisque. Veneris auribus Romae in Pantheo dimidia eorum cena. Alexandri Magni cenam, itemq. regis Persarum describit Athenaeus loco supramemorato, in quo refert Menandrum, maximum cenae sumptum & immoderatum, statuere talentum; cum tamen in cena regis Persarum referente Ctesia apud eundem Athenaeum,

naecum, talenta quattuor impenderentur in conuiuarum millia quindecim; Alexander autem Ephippo auctore, minas centum expenderet in conuiuas sexaginta, vel septuaginta. Capitolinus de cena L. Veri ita scribit: *Omne autem conuiuium aestimatum dicitur sexagies centenis millibus* HS. Cena pura apud Romanos quae fuerit, quaeri potest: videtur autem fuisse ieiunium quoddam, & abstinentia ciborum, qualem veteres in casto Cereris vsurpabant. Appuleius in Asclepio: *Hoc optantes, conuertimus nos ad puram, & sine animalibus cenam*. Graeci cenam sine sanguine dixerunt, ob quam scilicet nullae caederentur animantes, sed conuiuantibus olera tantum, & terra nata apponerentur; & quam Plautus ob id, terrestrem cenam appellauit in Captiuis, & Diphilus apud Athenaeum lib. vi. cenam sine sanguine his versibus:

Εὰν δὲ πλάγιός τις λέγῃ, δὲ δέως νοῶ

Ὅτι τὸ πρὸς τοῖς δειπνοῦ ἀλλ' οὐδ' αὖ μ' ἔχει.

Ex fumo enim culinae parasitus de cena, an sine sanguine esset, coniecturam facit. Huiusmodi quandam cenam innuit Spartianus in Didio Iuliano, cum inquit: *Saepe autem nulla existente religione, oleribus, leguminibusq. contentus, sine carne cenauit*. S. Augustinus in Ioannem tractatu. CVII. & CXX. super illo loco: *Propter parasceuen Iudaeorum. Acceleratam, inquit, vult intelligi sepulturam, ne aduersperasceret, quando iam propter parasceuen, quam cenam puram Iudaei latine vsitatus apud nos vocant, facere tale aliquid non licebat*. & vetus Glossarium, cenam puram interpretatur *Παρασκευή*, siue, *Παρασκευή*. Marcus xv. *Καὶ ὁ υἱὸς ἦν ἡγομένης, ὅτι ἦν Παρασκευή, ὅ ἐστι Παρασκευή*,

& vt

& vt Latinè vèrtit S. Hieronymus : *Et cum iam serò esset factum , quia erat parascene , quod est ante Sabbatum . Festus in Penem scribit offam penitam in cenis puris dari solitam fuisse . Penem , inquit , antiqui codam vocabant , à qua antiquitate etiamnum ossa porcina cum cauda in cenis puris , ossa penita vocatur . Huic quodammodo opponitur cena , quam Plautus ebriam vocat in Casina . Terētius verò dubiam in Phormione ; Plauti versus sunt hi :*

Facite cenam mihi , vt ebria sit :

Cenare lepidè , nitideq̃ . volo . Terentius :

Cena dubia apponitur . Quid istuc verbi est ?

Vbi tu dubites quid sumas potissimum .

Videtur enim opiparam cenam , & cibis conquistissimis extructam vterq̃ . significare . cuiusmodi narratur cenae Lurconianae M. Aufidij , de quo Plinius lib. x. cap. xx. & Apicianae , quarum meminit idem Plinius lib. x. cap. XLVIII. his verbis : *Phoenicopteri linguam praecipui saporis esse , Apicius docuit nepotum omnium altissimus gurgis .* & lib. VIII. cap. LI. de suis : *Adhibetur & ars iecori feminarum sicut anserum , inuētum M. Apicij , fico carica saginatis , ac satie necatis repente mulsi potu dato .* Sed liber manuscriptus habet , *fico arida ;* & pro *satie necatis* , putamus legendum , *siti eneētis* : ita enim postulat sententia , vt legatur , vel ex ijs , quae sequuntur . Lampridius in Elagabalo ita de Apicij cenis scribit : *Nunquam minus centum HS. cenauit , hoc est , argenti libris xxx. aliquando autem tribus millibus HS. cenauit , omnibus supputatis , quae impendit : cenas verò Vitellij & Apicij vicit .* Item : *Comedit saepius ad imitationem Apicij calcanea camelorum , & cristas viniis gallinaceis demptas , linguas*

guas pauonum & lusciniarum, quod qui ederet, epilepsia tutus diceretur. & post de Elagabalo: Amabat sibi pretia maiora dici earum rerum, quae mensae parabantur, orexin conuiuio hanc esse asserens. & alibi scribit Elagabalū ad Apicij item imitationē exhibuisse aliquando Palatinis ingentes dapes extis mullorum refertas, & cerebellis phoenicopterum, & perdicum ouis, & cerebellis turdorum, & capitibus psittacorum, & fasianorum, & pauonum. Libet autem hic de veterum quoque parsimonia in cenis, quoniam de luxu dictum est, antiquum Senatus decretum proferre, quod refert Agellius lib. II. cap. XXIV. vel potius integrum caput Agellij ponam, ut legitur apud me ex veteris codicis collatione emendatum. Legi, inquit, adeo nuper in Capitonis Atei coniectaneis Senatus decretum vetus C. Fannio, & M. Valerio Messala. Cos. factum, in quo iubentur principes ciuitatis, qui ludis Megalensibus antiquo ritu mutuitarent, id est mutua inter sese dominia agitarent, iurare apud Cos. verbis conceptis, non amplius in singulas cenas sumptus esse facturos, quam centenos vicenosque aeris, praeter olus, & far, & vinum: neque vino alienigena, sed patrio vsuros: neque argenti in conuiuio plus pondo, quam libras centum illaturos. Sed post id Senatusconsultum, lex Fannia lata est, quae ludis Romanis, item ludis Plebeijs & Saturnalibus, & alijs quibusdam diebus in singulos dies centenos aeris infumi concessit, decemque alijs diebus in singulis mensibus tricenos: ceteris autem omnibus diebus denos. Hanc Lucilius poeta legem signat, cum dicit:

Fannij centussisque misellos.

In quo errauerunt quidam commentariorum in Luciliū

G

scripto-

scriptores, quòd putauerunt Fannia lege perpetuos in omne dierum genus centenos aeris statutos. Centum enim aeris Fannius constituit, sicuti supra dixi, festis quibusdam diebus, eosq. ipsos dies nominauit. Aliorum autem dierum omnium in singulos dies sumptus inclusit, intra aeris aliàs tricenos, aliàs denos. Lex deinde Licinia rogata est, quae cum certis diebus, sicuti Fannia, centenos aeris impendi permisisset, nuptijs ducenos indulset, ceterisq. diebus statuit aeris tricenos: cum & carnis aridae, & salsamenti certa pondera in singulos dies constituerit. Sed quidquid esset tum è terra, vite, arboreq. promiscue, atque indefinitè largita est. Huius legis Linius poeta meminit in Erotopaegnijs. Verba Lini haec sunt; quibus indicat hoedum, qui ad epulas fuit allatus, dimissum, cenamq. ita vt lex Licinia sanxisset, pomis, oleisq. instructam: Lex Licinia, inquit, introducitur, lux liquida hoedo redditur. Lucilius quoque legis istius meminit in his verbis: legem vitemus Licini. Postea L. Sulla Dictator, cum legibus istis situ atque senio oblitteratis, pleriq. in patrimonijs amplis belluarentur, & familiam, pecuniamq. suam prandiorum gurgitibus proluisent, legem ad populum tulit, qua cautum est, vt calendis, idibus, nonis, diebusq. ludorum, & ferijs quibusdam solemnibus s. tricenos in cenam insumere, ius potestasq. esset: ceteris autem alijs diebus omnibus, non amplius ternos. Praeter has leges, Aemiliam quoq. legem inuenimus, qua lege non sumptus cenarum, sed ciborum genus, & modus praefinitus est. Lex deinde Antia, praeter sumptum aeris, id etiam sanxit, vt qui Magistratus esset, Magistratumue captaturus esset, ne quòd ad cenam, nisi ad certas personas itaret. Prostre mò lex Iulia ad populum peruenit Caesare Augusto imperante, qua

qua pro festis quidem diebus ducenti finiuntur: *Calendis, Idibus, Nonis, & alijs quibusdam festis, trecenti: nuptijs autem & repotijs* Hs. mille. Esse etiam dicit *Capito Ateius* edictum (*Quini ne Augusti, an Tiberij Caesaris non satis commemini*) quo edicto per dierum varias solennitates, à CCC. Hs. adusque duomillia sumptus cenarum propagatus est, ut his saltem finibus luxuriae effervescentis aestus coerceretur. Scripsimus apud *Agellium*, in *Capitonis Atei Coniectaneis*, non ut vulgò legitur, *Coliectaneis*; secuti auctoritatem vetusti codicis, qui tum hic, tum infra lib. IV. cap. XIV. habet: *Cum librum VIII. Atei Capitonis Cōiectaneorum legeremus*, non ut in vulgatis, *Coliectaneorum*. atque haec scriptura satis ab ipso *Agellio* confirmatur duobus locis infra lib. XIV. cap. VII. cum inquit: *Quod Ateius Capito in Coniectaneis scriptum reliquit*. & cap. VIII. *Ateius Capito in Coniectaneorum ducentesimo quinquagesimo nono*. Scripsimus item, *mutitarent*, non, *mutitarent*, quo verbo utitur *Plautus*; & *dominia*, nō *conuiuia*; in eo quoque vetustum codicem secuti, confirmatum praesertim *Nonij* auctoritate, qui scribit: *Dominus rursus appellatur conuiuij exhibitor: unde & dominia, conuiuia*. *Lucilius Sat. lib. XIII. Primum dominia atque sodalitia tolluntur*. Item scripsimus: *Huius legis Liuius poeta meminit in Erotopaegnijs*. Verba *Liuij* haec sunt: non, *Laelius*, & *Laelij*. Sic enim habet vetustus codex, cuius lectionem confirmat *Ausonius* in centone nuptiali, cum inquit: *Quid antiquissimi poetae Liuij Erotopaegniōn libros loquar?* Item: *Calendis, Idibus, Nonis, & alijs quibusdam festis trecenti: nuptijs autem ac repotijs*, Hs. mille, non, *festiuis*, & *millies*, ut malè legitur in libris vulgatis. Legis

autem Fanniae, quam Agellius recitauit, meminit Plinius lib. x. cap. l. his verbis: Gallinas saginare Deliaci coepere: unde pestis exorta, opimas aues, & suo pte corpore vnctas deuorandi. Hoc primum antiquis cenarum interdictis exceptum inuenio iam lege C. Fannij Cos. xi. annis ante tertium Punicum bellum, nequid volucrum (siue volucre, vt est in libro manuscripto) poneretur praeter vnā gallinam, quae non esset altilis: quod deinde caput translatum, per omnes leges ambulauit. Inuentumq. diuerticulum est, in fraude earum gallinaceos quoque pascendi lacte madidis cibis: multo ita gratiores approbantur &c. Athenaeus lib. vi. nonnulla Fanniae legis capita refert, & in primis de numero conuiuarum, ait enim: Εὐλαδὲ δὲ ὁ νόμος, τειῶν μὲν πλείονας ἔξω τῆς οἰκίας μὴ ὑποδέχεσθαι. καὶ ἀγορὰν δὲ πέντε τῶτο δὲ τοῖς τῶ μνηστῆς ἐγένετο. ὁ ψωνεῖν δὲ πλείονος δύοιν δραχμῶν καὶ ἡμίσεις ἕκ ἐπέτρεπε. Κρέως δὲ καὶ πνίσκος δὲ καὶ πέντε τὰ λαυτὰ δαπανᾶν εἰς τὸν ἐμαυτὸν ἐπεχόρει. καὶ ὅσα γῆ φέρει λάχανα, καὶ ὁσπρίων ἐψήματα. Praeter eas autem leges, quas Agellius adduxit de veterum parsimonia in cenis, Macrobius lib. iii. cap. xvi. addit Orchiam, quam tulit C. Orchius Trib. pl. de Senatus sententia, tertio anno, quam Cato Censor fuerat. Summa autē eius legis praescribat numerum conuiuarum. Item Didiam, cuius ferundae duplex causa fuit: Prima & potissima, vt vniuersa Italia, non sola Vrbs, lege sumptuaria teneretur: Italis aestimantibus Fanniam legem, non in se, sed in solos vrbano ciues esse conscriptam. Deinde, vt non soli, qui prandia, cenasve maiore sumptu fecissent, sed etiam qui ad eas vocati essent, atque omnino interfuissent, poenis legis tenerentur. Atque haec satis superque de veterum parsi-

parfimonia in cenis : nam illa quae de quorundam potius illiberalitate , quàm parfimonia referuntur , ponenda non puto , vt de Didio Iuliano narrat Spartianus , tantae eū parfimoniae fuiſſe , vt per triduum porcellum , per triduum leporem diuideret , ſiquis ei fortè miſiſſet . Cenam conſequebatur Comeſſatio , qui cibus poſt cenam ſumebatur . Inde comeſſari dicebant , poſt cenam epulari . Suetonius in Tito . c. vii . *Quòd ad mediam noctem comeſſationes cum profuſiſſimo quoque familiarium extenderet . Et in Domitiano cap. xxi . Conuiuabatur , inquit , frequenter , ac largè , ſed paenè raptim , certè non vltra ſolis occaſum , nec vt poſtea comeſſaretur .* Liuius lib . xl . *Demetrius iam cenatus , quin comeſſatum , inquit , ad fratrem imus ?* Dictam autem comeſſationem à Graeco verbo *κῆμος* , Varro ſcribit lib . v . i . Feſtus in epitoma . *Comiſatio* , inquit , à vicis , quos Graeci *κῆμοι* dicunt , appellatur : in his enim habitabant prius , quàm oppida conderentur . quibus in locis alij alios conuiſtus cauſa inuitabant . Velius longus in libro de orthographia : *At in comiſatore* , inquit , vtramque conſonantem ſimplicem ponamus : nam aut à comitate vox ducta eſt , aut à Graeco , *παρὰ τὸν κῆμον* . S . verò geminata vocis ſonum exaſperat . Ex his igitur Scriptorum locis , quos adduximus , intelligere poſſumus , veteres Romanos ientafſe , prandiſſe , cenafſe , comiſafſe : Sed ientaculum quidem , & comeſſationem paucorum hominum ; prandium verò & cenam omnibus communem fuiſſe ; & prandium quidem leuius , & ſecretum ; cenam verò largiorem , & in propatulo cum amicis iniſſe ſolitam fuiſſe . Pranſuri autem veteres Romani , aut cenaturi , tres lectos ſternere ſoliti erant , à quibus

bus Triclinium Graeco nomine appellatur locus etiam ipse, in quo tres illi lecti sternerentur: Nam Seruius negans triclinium dici basilicam, aut cenationem, quam cenatiunculam vocat Sidonius, stipendio stratum, satis arguitur à Fabio Quintiliano, & Valerio Maximo, qui quod de Scopa loquens Cicero dixit conclauē, interpretantur triclinium. Seruus qui sternendis lectis praeerat, quiq. ob id Lectisterniator dicitur à Plauto, curabat per Mediastinos, ut opinor, scopis mundari triclinium prius, quam lecti sternerentur, ut indicat Plautus in Asinaria, cum ait:

Iussin' scelestē ab ianua hoc stercus auferri?

Iussin' columnis deijciet operas aranearum?

Iussi ne in splendorem dari bullas has foribus nostris?

& in Pseudolo:

Haec cum ego à Foro reuertor, facite ut offendam parata,

Vorsa, praesterga, strata, lautaq., cocta q. omnia uti sient.

Nam mihi hodie natalis dies est, decet eum omnes vos concelebrare. Item:

Tu esto Lectisterniator, tu argentum eluito, atq. extruito.

Iuuenalis Satyr. XIV.

Hospite venturo cessabit nemo tuorum:

Verte pauimentum, nitidas ostende columnas,

Arida cum tota descendat aranea tela:

Hic laeet argentum, vasa aspera tergeat alter.

Horatius lib. II. Sermon. Sat. IV.

Magna mouent stomacho fastidia, si puer vnctis

Tractauit calicem manibus, dum furta ligurit:

Sine

Siue grauis veteri craterae limus adhæsit.

Vilibus in scopis, in mappis, in scobe quantus

Consistit sumptus? neglectis flagitium ingens.

Te ne lapides varios lutulenta radere planta,

Et tyrias dare circum illota toralia vestes.

Eiusdem, ut opinor, Lectisterniatoris, siue Medietini munus erat, aulaeis & velis triclinium insternere, quæ puluerem exciperent, ne dapes inquinaret. Horatius lib. II. Sat. VIII.

Interea suspensa graues aulaea ruinas

In patinam fecere, trahentia pulueris atrî

Quantum non Aquilo Campanis excitat agris.

Quæ sanè aulaea in veteribus ex marmore tricliniis expressa sunt. Sternebantur autem lecti non solum in triclinio, sed interdum voluptatis causa variis etiam locis, in quibus tum publica, tum priuata conuiuia celebrabatur. Nam Plinius lib. XII. cap. I. scribit: Licinium Mucianum Lyciæ legatum super platano cenasse cum XXVIII. conuiuiis, largè ipsa toros præbente fronde. Itemq. Caium principem in Veliterno rure in platano itidem XV. conuiuiarum ac ministerij capace triclinio, epulatam esse. Plinij verba, quia in promptu sunt, non proferam singula, sed tantum ea, quæ mendosa sunt, ut quomodo legi debeant, admoneam. Dionysius, inquit, prior Siciliae tyrannus Rhegium in Urbem transtulit eas, domus suae miraculum, ubi postea factum gymnasium, nec potuisse in amplitudinē adulescere, & alias fuisse in Italia, & nominatim Hispania, apud auctores inuenitur. Putamus autem verba (in urbem) glossema esse: & vocem alias, in raras, mutandam esse; nam *αλλὰ* habet Theophrastus, à quo hunc locum Plinius

accepit. pro Hispania verò, vt est in libris vulgatis, legendum, in *Adria*, nam Illud Hispania, ex ea voce, quam diximus esse *αδρια* apud Theophrastum, factum est siue à Plinio, qui malè vertit; siue ab alio, qui Plinij locum contaminauit. Ad has autem sub vmbra platani computationes pertinent illa Virgilij lib. iij. Georg.

Iamque ministrantem platanū potantibus vmbra.
Horatius lib. ii. ode xi.

*Cur non sub alta vel platano, vel hac
Pinuiacentes sic temerè, & rosa*

Canos odorati capillos,

Dum licet, Assyriaq. nardo,

Potamus vncti? Ouidius lib. iii. Fastor.

Plebs venit, ac virides passim disiecta per herbas

Potat, & accumbit cum pare quisq. sua

Sub Ioue pars durat, pauci tentoria ponunt:

Sunt quibus è ramis frondea facta casa est.

Cicero Philipp. lib. ii. de Marco Antonio inquit:

Dat natalitia in hortis. Virg. lib. vii. Aeneid.

Corpora sub ramis deponunt arboris altae,

Instituuntq. dapes, & adorea liba per herbas

Subijciunt epulis &c.

Sed in aedium superiore parte ad anni tempus appositum (vnde & aestiua triclinaria ad frigus orientis spectantia dixit Varro) ex communi consuetudine lecti sternaebantur, à quibus, vt diximus, cenaculum ipsum, Graeco vocabulo Tricliniū est appellatum. Biclinium autem à duobus tantum stratis lecti s videtur Plautus formasse, cum dixit in Bacchidibus:

Biclinium stratur &c. &: — *Iam facite,*

In biclinio cum amica sua vterq. accubitus eat.

Quam-

Quamuis videri possit, biclinium apud Plautū non pro cenaculo, in quo duo essent lecti strati, sed pro lecto positum esse, in quo bini discumberent; quod magis placet: nam in veteribus marmoribus Romae multi huiusmodi lecti reperiuntur, in quibus duo tantum discumbunt, mensa apposita tripede. Reperitur item & unus etiam lectulus, quem Scimpodium Scriptores vocant, & Grammatici interpretantur *ἡ τελεὲς κλινίδιον μονοκοίτιον*, quod scilicet vilis esset, lectulus, & unus tantū in eo accumberet. Vitruvius lib. vi. cap. x. ponit oecos quadratos, tam ampla magnitudine, *ut faciliter in eis, ut inquit, quattuor stratis triclinijs ministratorum ludionumq. operis* (ita enim legendum, non ut in vulgatis, *ministrationum, ludorumq.*) locus possit esse spatiosus. Athenaeus etiam lib. ii. scribit apud antiquos fuisse oecos siue conclavia triclinia, tetraclinia, heptaclinia, & reliquis deinceps numeris lectorum distincta. sic enim inquit: *ὅτι καὶ τεῖκλινοι οἶκοι, καὶ τετρακλινοί, καὶ ἐπτάκλινοί, καὶ καὶ τοὶ ἐξῆς ὑπὸ τοῖς ἡσάντων τῶν παλαιῶν.* Inde Phrynichū appellasse oecum *ἐπτάκλινον*, qui septem lectos caperet; & *ἐννεάκλινον*, qui novem. sic enim cecinisse. *ἐπτάκλινος οἶκος ἢ καλὸς, ἢ τ' ἐννεάκλινος ἢ τῶν οἶκος.* & Iulius Pollux lib. i. cap. viii. docet oecum, triclinon, tetraclinon, pētaclinon, & decaclinon dici ex lectorum, qui sterni poterāt numero ad magnitudinis rationē. λέγεται δὲ, inquit, οἶκος τεῖκλινος, τετρακλινος, πεντάκλινος, καὶ δεκάκλινος, καὶ ἀπλῶς πρὸς τὸ μέτρον τῶν μεγέθους ὁ ὅτι κλινῶν ἀριθμός. Ut conijci possit locum à magnitudinis ratione, etiam si nullos haberet stratos lectos, oecum triclinon, tetraclinon, pentaclinon, declaclinon, appellatum esse, sicut lectos triclinos, tetraclinos, *hexacli.*

hexaclinos, à numero scilicet conuiuarum, quos capere possent. Itaq. Antiphanes Comicus apud Athenaeum videtur lectum triclinon dixisse, in quo tres discumberent. Συναγαγόν, inquit, τρεῖς ὄντας εἰς τεῖχλινον ἡμᾶς. Quamuis Athenaeus dicat τεῖχλινον designari ab Antiphane hoc versu oecum, in quo tres lecti strati essent: Cum tamen triclinium ponatur interdum non tantum pro loco, sed pro lecto etiam ipso discubitorio, vt intelligi potest ex versu Amphidis apud Athenaeum:

Οὐχ ὑπερβάσεις ποτὲ τεῖχλινον;

& ex Vitruuij loco supra memorato, itemq. Varro-
nis libro III. cap. XIII. de re rustica, in quo ait: *Erat, locus excelsus, vbi triclinio posito cenabamus*. Idem lib. I. cap. LVIII. triclinium pro lecto item vsurpauit, cum inquit: *In quo quidam etiam triclinium sternere solent cenandi causa*. & Plinius triclinia aerata, pro lectis dixit. sic etiam Cicero, referente Seruio, sterni triclinia, & in Foro sterni iubebat. Atq. huius vocis duplex notio induxit, vt videtur, Seruium in eum errorem, vt negarit triclinium significare basilicam ipsam, vel cenationem, in qua tres lecti sternerentur. Lectos tetraclinos videtur innuere Horatius illo versu ex libro Serm. I. Sat. IV.

Saepe tribus lectis videas cenare quaternos.

duodeni enim discumbebant in ternis lectis. Pentaclinos verò lectos significauit Cicero, cum dixit in Pisonem: *Graeci stipati, quini in lectulis, saepe plures, ipse solus*. Hexaclinon item innuit Martialis lectum, qui sex caperet lib. IX.

Et testudineum mensus quater hexaclinon.

Et Eubulus lectum heptaclinon dixit, qui septem discum-

discumbētes caperet, his versibus apud Athenaeum,
 quibus conuiua postulat sterni sibi lectum heptacli
 non, & addi Sricula ceruicalia quinque: *Θὲς ἐπὶ ἄκλι-
 νον. ἐπὶ ἄκλινος ἔτοπ'· καὶ πέντε κλίνας σικελικὰς. λέγ' ἄλλο τί, σὺ
 κελικὰ περὶ κεφάλαια πέντε.* sic enim leguntur hi versus
 in V.C. bibliothecae Farnesianae, cū in vulgatis mu-
 tili sint, & sine poetae nomine. Plutarchus etiā scri-
 bit, Caesarem cum vellet populum epulis & spe-
 ctaculis capere, excepisse eum tricliniorum in sum-
 ma viginti duobus millibus, & post edita spectacu-
 la censu actō, pro trecentis viginti millibus civium,
 quot superiore censu fuerant, censa esse capita in
 totum centum quinquaginta millia. Graecē sic:
*ὁ δὲ χάρις τὸν δῆμον ἀνελάμβανε ἐστίασι καὶ θέαις, ἐστίασαι
 μὲν ἐν δισημύροις καὶ διχαλίαις τρικλινίοις ὁμοῦ πάντας. & postea
 καὶ δὲ τὰς θέας ἡγομένων τιμήσεων, καὶ τῶν περὶ τῶν
 τειράκοντα μυριάδων, ἐξ ἐτάδηναι αἱ πᾶσαι πεντηκίδεκα.* Vt
 videri possit in triclinio, siue in lecto, collocatos
 tunc à Caesare conuiuas septem. Et Crassum idem
 Plutarchus scribit, cum Herculi polluceret, popu-
 lo epulum dedisse decem millibus mensarum. sic
 enim ait: *Ἡρακλεῖ μετὰ ἅλῳ θυσίαν ποιησάμενος, ἐστίασε τὸν
 δῆμον ἀπὸ μυριάων τραπέζων.* Vt conijci possit infinitum
 fuisse numerum lectorum & conuiuarum. Scribit
 etiam Trebellius Pollio in Salonino, moris fuisse
 vt milites cum Imperatore discumberent: quod fie-
 ri nō potuit nisi stratis multis pro numero militum
 tricliniaribus lectis. sic enim ait: *Nam cū cingula
 sua plerique militantium, qui ad conuiuium venerant,
 ponerent, hora conuiuij Saloninus puer, siue Gallienus,
 his aureos constellatosq. baltheos (sic enim legendum,
 non constillatos) rapuisse perhibetur; & cum esset dif-
 ficile*

*ficile in aula Palatina requirere, quod perisset, ac tacitis militibus viri detrimenta pertulissent, postea rogati ad conuiuium cincti accubuerunt. cumq. ab his quaeretur, cur non soluerent cingulum, respondiße dicuntur: Salonino illud deferimus. Atq. hinc tractum morem, vt deinceps cincti cum Imperatore discumberent. Vt videri possit apud veteres aliquando plura, interdum pauciora strata fuisse triclinia, pro numero scilicet conuiuarum, qui & ipse itidem varius fuit. Nam idem Capitolinus scribit in Vero, celebratum ab eo aliquando conuiuium tale, in quo duodecim discubuerint, iuxta *ἑξήκοντα* Augusti celebrem cenam, cum sit notissimum dictum de numero conuiuarum: *septem conuiuium, nouem conuitium*. Contra verò Lampridius de Alexandro Seucero ait, offensum eum aliquando multitudine conuiuarum, dicere solitum, se tamquam in theatro, & Circo tunc manducare. *Publica, inquit, conuiuia* (sic enim legendum) *ea simplicitate egit, qua priuata, nisi cum numerus accubantium crescebat*. Cum tamen L. Verus referente Capitolino, diebus festis & Saturnalibus vernas etiam in triclinium admiserit, non offensus scilicet multitudine lectorum, & conuiuarum in iis cū eo discumbentium. Sed tres tantum lectos consueuisse antiquos sternere, nisi cum cena publica daretur, aut cōuiuium exhiberetur ab Imperatoribus, (tunc enim tribus illis lectis adijciebantur alij pro numero conuiuarum) vel ex ipso triclinij nomine iam ostendimus, ad quod respexit Iuuenalis Sat. III. cum inquit:*

Tertia ne vacuo cessaret culcita lecto. Vnde Plutarchus tradit Cleomenem cena quotidiana in triclinio

clinio vsum esse per quā restricta & laconica. Quod si legatos vel hospites exciperet, lectos praeterea duos adiciebant ministri, & mensam instruebant paulò splendidiorē, non condimentis vel bellariis, sed fercula ut pleniora essent, & gratius vinum. Sublata autem mensa, alteram inferri solitam mensam tripedem, in qua crater aeneus poneretur vini plenus, & phialae argenteae binas heminas capientes, poculaq. argentea admodum pauca, ex quibus cui liberet, bibebat: inuitum inuitari ad bibendum neminem. Graecè sic: τῆς δὲ δείπνων αὐτῷ τὸ μὲν καὶ θημερινὸν ὡς ἐν τρικλινίῳ σφόδρα ξυνεσθλύνον καὶ λακωνικόν, εἰ δὲ πρέσβεις ἢ ξένοις δέχοιτο, δύο μὲν ἄλλαι περισσὰ βάλλοντο κλίνας. μικρῶ δὲ μᾶλλον οἱ ἐσπερέται τίνα τράπεζαν ἐπελάμπρυνον, ἐ καρυκείας, ἐ δὲ πέμματα, ἀλλ' ὥς ἀφρονότερα εἶναι τὰς πρὸς δέσεις, καὶ φιλανδρωπότορον τὸν οἶνον. ἐπερ δέσεις δὲ τῆς τραπέζης, εἰσεκομίζετο τείποις, κατ' ἑκατὸν χαλκοῦν ἔχων, οἷνε μισθόν. καὶ φιάλας ἀργυρὰς δικούτοις δύο, ἐξ ὧν ἐπινεν ὁ βεληόμενος. ἄκοντι δὲ ἐδεῖς ποτήριον περισσέφρον. Athenaeus lib. iv. de Cleomene eadem ponit his verbis: Πολλῶν δὲ πρεσβειῶν πρὸς αὐτὸν καὶ ἡγεμονίαν πρὸς αὐτὸν, ἐδέποτε ἐωρίστερον τῷ κατειδιωμένῳ συνῆγαγε καὶ ποτὶ πινυτάκλινον, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐκ ἐγένετο δι' ἐλαθέως, τίς εἴσεται ἢ κατὰ κλιθήσεται πρῶτος, ἀλλ' ὁ πρὸς βύτατος ἤγειτο ὅτι τὰς κλινὰς, εἰ μὴ πν' αὐτὸς προσκαλέσταιτο. Hoc autem addit tantum Athenaeus ad ea quae Plutarchus de Cleomene retulit, neminem apud eum à vocatore monitum, ut primus vel sederet, vel accumberet, sed ad lectos ducere conuiuias solitum, qui esset aetate prouectior, nisi aliquem ipse vltro vocasset. Triclinia versatilia dixisse videtur Lampridius in Elagabalo cenationes

nes illas rotundas, quae vice mundi, vt ait Suetonius in Nerone, circumagerentur, quales erant in domo aurea Neronis, de quibus ita scribit Seneca libro epistolar. iv. *Vtrum tandem sapientiore putas, qui versatilia cenationum laquearia ita coagmentat, vt subinde alia facies, atque alia succedat, & toties testā, quoties fercula mutantur?* Ex quo loco videtur corrigendus Lampridius, qui & ipse de versatili hac cenatione loquens in Elagabalo, sic inquit: *Parasitis in secunda mensa saepe ceream cenationem, (sic enim existimamus legendum, non vt in vulgatis codicibus, cenam) saepe ligneam, saepe eburneam, aliquando fictilem, nonnunquam etiam vel marmoream, vel lapideam, ita vt omnia illis exhiberentur videnda de diuersa materia, quae ipse cenabat.* Verba Lampridij de triclinijs versatilibus sunt haec: *Oppressit in triclinijs versatilibus parasitos suos violis & floribus sic, vt animā aliqui efflauerint, cum eripi ad summum non possent.* Suetonij de cenatione versatili haec: *Cenationes laqueatae tabulis eburneis versatilibus, vt flores ex fistulis, & vnguenta desuper spargerentur.* Triclinijs nomina Deorum quidam imponebāt, vt Lucullus, qui cenationi nomen Apollinis indidit. vnde celebratur illud: *cenabitur in Apolline.* Suetonius in Claudio cap. x. *Quum quasi secretum eo desiderante, turbam summonerent, in diaetam, cui nomen est Hermaeum, recesserat.* Alexander Seuerus Imp (scribit Lampridius) in matrem Mamaeam vnicē pius fuit, ita vt Romae in Palatio faceret diaetas nomine Mamaeae, quas imperitum vulgus hodie ad Mammam vocant. Viurpatur autem diaeta pro ipsa cenatione & triclinio, tum ab aliis, tum à Sidonio, qui ait: *Ex tricli-*

triclinio in diaetam, siue cenatiunculam fit transitus.
 Itemq. Zeta, à Plinio Iuniorè; quam tamen non à
 similitudine literae, vt sigma, sed ἀπὸ τοῦ ζῶν, quem-
 admodum & diaetam ἀπὸ τῆς διατὸς dictam putamus.
 Porro lecti qui in triclinio sternebantur, & ob id tri-
 cliniarès dicti, ex vno tantum latere mensae sterne-
 bantur: fuisse autem eorum longitudinem pedum
 sex, & paulò plus; latitudinem verò trium pedum,
 scribit Aristoteles in Mechanicis sectione xxv. Men-
 sarum verò quae apponebantur longitudinem, pa-
 rè fuisse lectis ipsis, altitudinem autè trium cubito-
 rum, intelligimus ex versibus Euangeli poetae apud
 Athenaeum lib. xiv. in quibus quaeritur Parasitus
 necesse sibi esse, vt attollat se, siquid capere de men-
 sa velit, cum eius altitudo cubitorum sit triū. Euan-
 geli versus sunt hi:

Υψος τῆς βαπτίζης πύχων ὅτι τοῖων,

Ὡς τὸν διπρὸν τ' ἐπύρειν εἴπ' ἑλέται λαβείν.

Vt videri possit lectos paulò eminentiores mensis
 fuisse, iuxta Plautinum illud in Stichis:

Standum est in lecto, siquid de summo petas.

quod Graecis Euangeli tenarijs planè respondet.
 Erant autem in lectis his tricliniaribus, anaclinte-
 ria siuè accubita quaedam, in quibus reclinati con-
 uiuae discumbebant, quae Virgilius spondas lecti
 dixisse videtur, cum cecinit:

Aurea composuit sponda, mediamq. locauit.

Lampridius verò in Elagabalo, accubita vocauit,
 cum inquit: *Nec cubuit in accubitis facile, nisi ijs, quae
 pilum leporinum haberent, aut plumas perdicum, suba-
 lares saepe culcitas mutans.* & post: *Multis vilioribus
 amicis folles pro accubitis sternebat, eosq. reflat prae-*
 denti-

dentibus illis, ita ut plerunq. subito sub mensis reperi-
rētur prandentes. Spartianus autē in Aelio vocat ana-
clinteria, his verbis: Nam lectū eminentibus quattuor
anaclinterijs fecerat, minuto reticulo vndiq. inclusum,
eumq. folijs rosae, quibus demptum esset album, reple-
bat. iacensq. cum concubinis, velamine de lilijs facto, se-
tegebat, vinctus odoribus Persicis. Iam illa frequentan-
tur à nonnullis, quod & accubationes, ac mensas de ro-
sis, ac lilijs fecerit, & quidem purgatis. Apparet au-
tem anaclinteria, siue accubita, posita hic pro pului-
nis fuisse, quibus innixi conuiuae disiungerentur al-
ter ab altero, dispositi quattuor illis locis, quos di-
cemus in lecto assignari solitos fuisse pro discum-
bentium gradu & dignitate. Seneca lib. i. de Ira:
Minus honorato loco positus irasci coepisti conuiuatori,
vocatori, ipsi, qui tibi praeferebatur. Demens, quid in-
terest, quàm lecti premas partem? honestiorem te aut
turpiorem potest facere puluinum? Inter lectos verò
& occi, siue triclinij parietes relinquebatur tantum
spatij, quantum satis esset operis ad ministrandum,
quae dicebantur ad pedes stare. Martialis in Zoi-
lum lib. i i i.

At ipse retrò flexus ad pedum turbam.

& in Santram lib. vii.

Nec esculenta sufficit gulae praeda,

Misto lagenam replet ad pedes vino.

Sidonius lib. i. epist. ad Montium: Retrorsumq. con-
uersus, tamquam manibus aquam postulare, tantumq.
remoratus, quantum stipadij circulum celerantia mini-
steria percurrunt, cubitum toro reddidi. Sic enim le-
gendus est hic locus ex libro manuscripto. Sueto-
nius in Caligula cap. xxxvi. Quas plerumq. cum ma-
viris

*ritis ad cenam vocatas, praterq. pedes suos transeuntes, diligenter ac lentè mercantium more considerabat. Ex quibus locis satis constat de spatio, quod diximus inter lectos, & triclinij parietes fuisse. Quòd verò ad pedes discumbentium starent ministri tricliniares, praeter eos locos, quos adduximus suprà, possumus etiam alijs exemplis confirmare. Seneca lib. III. de Beneficijs: *Servus, qui cenanti ad pedes steterat. Suetonius in Caligula cap. xxvi. Quosdam, inquit, summis honoribus functos, ad essedum sibi occurrere* (huc ut est in manuscripto codice, *currere*) *togatos per aliquot passuum millia, & cenanti modò ad pluteum, modò ad pedes stare succinctos linteo, passus est. Agretius item docet circumpedes dici obsequia servorum. vnde Cicero lib. VIII. epist. ad Atticum, dixit: Pollucem servum à pedibus meum Romam misi. Videndum autem an apud Suetonium loco supra memorato de Caligula, pluteus positus sit pro abaco, siue repositorio. nam si plutei sunt fulcra tori, siue septa, non duo dixit, sed idem: ipsum stetisse & ad pedes, & ad pluteum. Ad pedes autem Domini discumbentis stetisse mulierem peccatricem, ut apparet ministrantem, scribit S. Lucas cap. VII. his verbis: *Mulier, quae erat in ciuitate peccatrix, ut cognovit quòd Iesus accubuit in domo Pharisei, attulit alabastrum unguenti: & stans retrò secus pedes eius, & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes eius, & unguento ungebat. Unguento enim pedes discumbentium veteres unxisse, infrà ostendemus prolatis Scriptorum testimonijs. Lecti autem, quos diximus tricliniares appellatos, priscis illis temporibus è stramento, & ut ait Varro, ex herba torta fiebant,***

H

vnde

vnde & tori appellati, qui à Graecis στράδες & στρά-
δα, siue vt mauult Isidorus, stipadia dicti sunt. Pla-
to lib. II. de Rep. Ἐπὶ κλισίων πνα ὄραβαλλόμενοι ἢ φύλλα
καταστὰς, κατεκλινέντες ὅπῃ στράδων ἐστραμένων, μιλακίτε καὶ
μυρρίνας ἀσκήσουνται αὐτοὶ τε καὶ τὰ παιδία ὀπιπύοντες τοῖς
οἷνι ἐσθραυμένοι. Plinius lib. VIII. cap. XLVIII. *Antiquis*
enim torus è stramento erat. Inde Virgilius lib. V. dixit:

— viridante toro confederat herbae.

& Appuleius lib. V. *Psyche teneris & herbosis locis,*
in ipso toro graminis suauē recubans. Huiusmodi toros
innuit Tibullus lib. II. eleg. V.

At sibi quisq. dapes, & festas extruet alte

Cespitibus mensas, cespitibusq. torum.

& Homerus multò ante lib. I. I. odyss. his versibus:

Εἶσιν δ' εἰσαγαγὼν, ῥῶπας δ' ἱστέχουσιν βαθείας

Εσθρᾶσιν δ' ὅπῃ δέρμα ἰονδάδος ἀγρίου αἰγός.

Vnde Ouidius:

Qui poterat pelles addere, diues erat.

Postea lapidei (nam è candido marmore stibadium
vite protectum describitur à Plinio in epistolis) &
lignei fieri coeperunt, cuiusmodi innuit Horatius
illo versu:

Si potes archaïcis conuiuia recumbere lectis,

& vt apertius dicit Dionysius Halicarnasseus, κλίνας
ξύλινας ἀρχαῖες: quamuis alij legant τραπέζας, pro κλί-
νας, quòd mensae etiam ex ligno tunc fieri solerent:
vnde & Seneca Tuberonis ligneos lectos refert,
quales habentur apud Terentiū Adelphis hoc versu:

Lectulos in sole iligneis pedibus faciundos dedit.

Talis fuit mensa tripes Horatij. Sed ex ligneis po-
tissimùm citrei in maximo pretio fuerunt. Persius

Sat. I.

non

*non quicquid deniq. lectis
Scribitur in citreis & c. & Martialis lib. XII.*

Gemmantes prima fulgent testudine lecti,

Et Maurusiaci pondera rara citri.

Postremo non solum ebore operiri coeperunt, dicente Statio Sil. lib. III. fil. I. *Torus asper signis eburnis, & Philone*, κλίνας ἐλεφαντοκαλλήτοις, sed etiam testa testudinis secta in lamas eodem Philone scribente: τέκλινα χελώνης ἢ ἐλέφαντος χατεσκαμμένα, ἢ πικραλεσέρας ὕλης, ὅν τὰ πλεῖστα λιδοκόλληται, & Clemente Alexandrino, Paedag. lib. II. cap. III. κλίνας χειροσκαμνίς, ἢ χελώνας πεποικιλμένας κοίτας: vnde & testudinea triclinia venisse in usum, cum antea fuissent lignea, refert Plinius lib. XXXIII. cap. XI. ex auctoritate Fenestellae. & lib. IX. cap. XIII. dicit testudinum putamina secare in laminas, lectosq., & repositoria his vestire Carbilium docuisse. Varro lib. VIII. de ling. lat. *Cur malimus habere lectos alios ex ebore, alios ex testudine?* Operiebantur & aere: vnde aerata triclinia ab eodem Plinio dicuntur inuenta in triumpho Cn. Manlij Asina deuieta, lib. XXXIV. cap. III. Itemq. argento: vnde κλίνας ἀργυρόποδας dixit Philo suprā citato loco. & Suetonius Caligulam scribit, Romae publico epulo seruum ob detractam lectis argenteam lamam carnifici tradi iussisse. Martialis lib. VIII.

An magis astuti derasa est vngue ministri

Bractea, de fulcro quod reor esse tuo.

Plinius lib. XXXIII. cap. XI. *Lectos verò*, inquit, *mulierum iam pridem totos operiri argento, & triclinia quaedam, quibus argentum addidisse primus traditur Carbilus Pollio eques Romanus, non vt operiret, aut Deliaca specie faceret, sed Punicana. Idem & aureos fecit. nec*

multò post argentei Deliacos imitati sunt. & post: Cornelius Nepos tradit ante Sullae victoriam, duo tantum triclinia Romae fuisse argentea. Incrustabantur & auro, vt ex Martialis lib. ix. apparet, in quo est:

Et crepet in nostris aurea lama toris.

Plinius lib. xxxiii. cap. xi. Idem Carbilus & aureos lectos fecit: quos *χρυσόλεκτοι* dixit Clemens Alexandrinus. Lecti vero tricliniarii cum antea pellibus (vt Ouidius dixit) tegerentur, postea stragulis & quidem pretiosis insterni coeperunt, quae toralia dicta sunt. Varro lib. i. de vita populi Romani apud Festum: *Quòd frontem lecticae sternebant, ex ea herba torta, torum appellatum: hoc quod iniicitur, & nunc toral dicitur.* Idem de lingua latina lib. iv. *Quicquid insternebant, à sternendo stragulum appellabant.* Cicero Tusculana quinta: *Cùm se ille cupere dixisset, collocari iussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo textili stragulo, magnificis operibus picto.* Hinc stragulae vestes apud eundem Ciceronem; & picta stragula apud Tibullum lib. i. Eleg. ii. Haec Capitolinus in Vero vocat stromata Graeco vocabulo, cū inquit: *In toro coniuuali condormiens, ita, vt leuatus cum stromatibus in cubiculum perferretur.* Graecos etiam strauisse lectos purpura & stragulis pretiosis, indicat Athenaeus lib. i. in quo adducit Platonem Comicū inducentem quosdam, qui in lecto eburneis pedibus effulto stragulis tinctis purpura & ostro Sardiniano, ornati cubarent. sic enim Graecè: *καὶ τ' ἐν κλίνας ἐλαφάντο ποτὶ, καὶ σπώμασι πορφυροβάπτοις, καὶ φοινίκῃσι σαρδανικαῖσι κοσμησάμενοι κατέκεινται.* Lampridius scribit Elagabalum Imperatorem cum priuatus esset, primum omnium toros aureis toralibus texisse: eundemq.

demq. postea Imperatorem factum, ex solido argento habuisse tum tricliniaries, tum cubiculares lectos. Praeterea aestiua conuiuia coloribus exhibuisse, vt hodie prasinum, vitreum, alia die venetum deinceps exhiberet, semper variè per dies omnes aestiuos. Cū autē notū sit ab his coloribus nominatas esse quattuor illas agitatorū factiones in Circēfibus ludicris, quod essent scilicet quattuor his coloribus distinctae, albo, russeo, prasino, & veneto. Et Capitolinus in Vero ita scribat: *Deniq. etiam praesens, & cum Marco sedens, multas à Venetianis est passus iniurias, quod Prasinis contra eos faueret, nam & volucris equo Prasino aureum simulacrum fecerat, quod secum portabat. In tanto autem equus ille honore fuit, vt ei à populo Prasinianorum saepe modius aureorum postularetur.* (ita enim legendus hic locus, non vt in vulgatis editionibus mendosissimè legitur: *quod turpissimè contra eos faueret: & vt ei à populo Parfinianorū*) videntū an legendū sit apud Lampridiū: *vt hodie prasinū & russeū, alia die album, & venetum deinceps & c. nā vitreum colorem eundem esse cum veneto constat inter eos, qui de coloribus scripserunt.* Sternebātur item lecti culcitis, vt ex Varrone, & Iuuenalis versu intelligimus, quem suprà protulimus. Paulus in lege. III. Dig. de suppellectili legata: *Supellectili, inquit, legata haec continentur: mensae, trapezophora, delphicae, subsellia, scamna, lecti etiam inargentati, culcitae.* Cicero Tusculana quinta: *Collocemus in culcita plumea, psaltriam adducamus.* Contrā, in robore dicebantur accumbere, qui non in lectulis stragula veste instratis, sed in dura quadam materia aut ligno discumberent, vt de Spartiatis refert Cicero in ora-

tione pro L. Muraena his verbis: *Qui cotidianis epulis in robore accumbunt.* Duritiam autem victus Spartiatum, qui super ligno soliti essent discumbere, ostendit Athenaeus lib. xii. cum inquit: καὶ καλῶς εἰς φησὶν τῶν, ὅτι οἱ ξύλων κατακείμενοι, καὶ στρωτῶν μετ' αὐτῶν. Stratis igitur, ita vt diximus, lectis, non vt scribit Cicero, hoedinis pellibus pisco more, sed iuxta Virgilianum illud,

—— stratoq. super discumbitur ostro,
addebantur puluini, quibus cenantes inniterentur. Martialis lib. iii.

Cubitis trudit hinc & hinc conuiuas,

Effultus ostro, sericisq. puluinis.

Huiusmodi puluinos Lampridius in Elagabalo subalares culcitas vocat. Fiebant autem e pluma, vt inquit Appuleius, delicata, cuius verba sunt haec ex lib. x. de Asino: *Quattuor eunuchi confestim puluinis pluribus ventosè tumentibus, pluma delicata, terrestre nobis cubitum perstruunt. sed & stragula veste, auro ac murice Tyrion depicta probè consternunt: ac desuper brevibus admodum, sed satis copiosis puluillis alijs nimis modicis, quis maxillas & ceruices delicatae mulieris suffulcire consueuerunt, perstruunt.* Athenaeus lib. iv. ponit. lectos quosdam permagnos, tanta impensa & tam egregia varietate elaboratos, vt vocatis ad cenam hospitibus, quidam cubito inniti puluinis cunctarentur, & qui antea in toto conuiuij spatio in nudo cubili perdurauerant, tum in lectis accumbentes, ne semel quidem puluinaribus cubitum fulcirent. sic enim Graecè: Καὶ πάλιν αὐτοῖς σρωμένα τε τοῖς μεγάλῃσι τοῖς ἐξ ἡπικημέναι πολυτελῶς, καὶ τῇ πολυτελείᾳ διαφόρως, ὥστε τῶν ξένων ἑνὶς οἱ καθ' ἑαυτὸν δύνανται τὸν ἀγκῶνα

ἀγκῶνα ὅτι τὰ προσκεφάλαια ἐρείδεν. οἱ δὲ πρῶτον ὅτι τοῦ
 κλητῆρι φιλοῦ διαχαρτέρουτες τῆς κλίνης παρ' ὅλῳ τ' σωκε-
 σίᾳ τὸν ἀγκῶνα ἀπ' αὐτῆς ἐρείσειαν. Eubulus apud eundem
 Athenaeum lib. II. inducit conuiuiam postulatam si-
 bi sterni lectos quinque Siculos, & addi Sicula pul-
 uinaria quinq., cum inquit: καὶ πέντε κλίνας Σικελικὰς,
 καὶ Σικελικὰ προσκεφάλαια πέντε. Aliquando aggeratis,
 ut inquit Appuleius, in cumulum stragulis uteban-
 tur pro puluinis. Sic enim ait lib. II. de Asino: *Ac sic*
aggeratis in cumulum stragulis, effultusq. in cubitum,
suberectusq. in torum. (sic enim legendum ex V. G.
 non ut in vulgatis, *effultisq. & suberectis.*) Pro pul-
 uinis Elagabalus folles siue vtres aliquando strauis-
 se, qui à pedibus per pueros ad reslandum spiritum
 soluerentur, scribit Lampridius his verbis: *Multis vi-*
lioribus amicis folles pro accubitis sternebat, eosq. re-
flabat prandentibus illis, ita ut plerunq. subito sub men-
sis inuenirentur prandentes. Ex quibus verbis con-
 firmantur etiam illa, quae suprà diximus, in lectis
 fuisse anaclinteria quaedam siue accubita, hoc est,
 puluinos, quibus locati conuiuiae, pro cuiusq. gra-
 du & dignitate, dum cenarent, inniterentur. Le-
 ctos autem ascensuri, sumpta cenatoria veste, so-
 leas deponebant, ne stragulas vestes pedibus foeda-
 rent. Ac de cenatoria quidem veste, quam exeuntes è
 balneo, depositaq. veste balneari, cenaturi sume-
 bant, crebra mentio est apud veteres Scriptores: nam
 Capitolinus scribit Maximinum Iuniorem, cum es-
 set puerulus, ad cenam ab Alexandro inuitatum in
 patris honorem, quòd ei deesset vestis cenatoria, ip-
 sius Alexandri accepisse. & Cornelium Frontonem
 oratorem in Hadriano scribit Dio Cassius, cum ve-

ſperi à cena ſerò domum rediſſet, intellexiſſetq̃. ex eo cui patrocinium pollicitus erat, Principem ius reddere, veſte cenatoria indutum, vt erat, in ius veniſſe, eumq̃. ſalutaſſe, non verbo Salue, quae matutina eſt ſalutatio, ſed Vale, quae veſpertina eſt, uſum. Graeca verba ſunt haec : Αμείλει δὲ καὶ Κορνήλοις φρόντων ὁ τὰ πρῶτα τῶν τότε ῥωμαίων ἐν δίκῃς φερόμενος ἑσπέρας ποτὲ Καδείας ἐπανιών, καὶ μαζῶν πρὸς ᾧ συνηγορήσειν ἐπέχετο, διμάζειν αὐτὸν, ἔντε τῇ σολῇ τῇ δειπνήπιδι, ὥσπερ εἶχεν, ἐς τὸ δικαστήριον αὐτὴν εἰσῆλθε, καὶ ἡσάσατο ὑπὲρ τῶν ἐωθινῶν περὶ ῥήματι τῶν χοίρε, ἀλλὰ τῶν ἑσπερινῶν τῶν ὑγιάνει χρησάμενος. Has autem cenatorias veſtes Athenaeus vocat δειπνητικὰ ἐσθύματα, de quibus Martialis lib. x.

Pugnorum reus, ebriaeq̃. noctis

Cenatoria mittit aduocato.

Petronius Arbiter: *Cenatoria repetimus, & in proximam cellam ducti ſumus, in qua tres lecti ſtrati erant. Tricliniaria haec fortasſe vocauit Plinius lib. viii. cap. xlviii. cum inquit: Metellus Scipioni tricliniaria Babylonica ſeſtertium octingentis millibus veniſſe iam tunc, poſuit in Capitonis criminibus, quae Neroni principi quadrigies h̄s nuper conſtitere. Sed utebantur etiam & pallio in cenis, vt indicant tum alij, tum Plautus Bacchidibus:*

— pro lorica malacum capiam pallium,

Vbi mihi pro equo lectus detur, ſcortum pro ſcuto accubet. & Martialis lib. ii.

Ad cenam venies, ſed ſic diuiſa recumbes,

Vt non tangerentur pallia noſtra tuis.

Ouidius in Amoribus:

— nec in lecto pallia noſtra ſedent.

Spartianus in Hadriano: *Ad conuiuium venientes Sena-*

Senatores stans exceperit; semperq. aut pallio tectus discubuit, aut toga submissa. & in Seuero: Habuit etiam illud omen imperij, cum rogatus ad cenam imperatoriā, palliatus venisset, qui togatus venire debebat, rogant praesidiariam ipsius Imperatoris accepit. Suetonius in Caesare: Conuiuabatur adsidue per prouincias duobus triclinijs, vno, quo sagati, palliatiq. aliero, quo togati cū illustrioribus prouinciarum discumberent. Vtebantur & laenis. Persius Sat. i.

Hic aliquis, cui circa humeros hyacinthina laena est. & Martialis de Lusco conuiuia:

Et tectus laenis saepe duabus abit.

Festis autem diebus, & sollemnibus epulis albatos cenasse, conijcere possumus ex versibus Horatij lib. i. i. Serm.

Ille repotia, natales, aliosue dierum:

Festos albatus celebret, &c.

Xyphilinus etiam scribit, cum diem festum agerent Romani, ob ingressum Teridatis, albatos omnes domibus suis albas hostias immolasse: *μαλιστα δέ, inquit, ἡ ἀρχὴ ἐπαπλήρωτο. τὸ γὰρ μέσον αὐτῆς ὁ δῆμος λαοχειμωνῶν καὶ λαφνηφορῶν καὶ τέλη εἶχε.* Albatos etiam funebre conuiuium celebrasse, colligere possumus vel ex ijs, quae scribit Cicero in Pisonem: *Quis vnquam cenauit atratus?* Milites quoq. cenaturos, cingula & baltheos deposuisse ostendimus suprā ex Trebellio Pollione in vita Solonini: quae malè in vulgatis codicibus tribuitur Capitolino. De soleis autem ita habetur apud Plautum in Mostellaria:

Cedo soleas mihi, vt arma capiā. & in Truculento:

Cedo soleas mihi, auferte mensam amabo. & post.

Deme soleas, cedo vinum.

Terent.

Terentius Heautontimorumenos:

Accurrunt serui, soccos detrahunt, video alios festinare, lectos

Sternere, cenam apparare. Horatius lib. II. Sat. vlt.

Et soleas poscit, tum in lecto quoq. videres

Stridere? Martialis lib. XII.

Bis Cotta soleas perdidisse se quaestus,

Dum negligentem ducit ad pedeis vernam,

Excalceatus ire coepit ad coenam. & alibi:

De fuerit si fortè puer, soleasq. licebit

Sumere, pro puero proderit ipse sibi.

Plinius lib. IX. epist. ad Genitorem: *Quamuis lautissimam cenā &c. quàm multi, cum lector, aut lyristes, aut comoedus inductus est, calceos poscunt, aut non minore cum taedio recubant.* In antiquo etiam marmore bibliothecae Farnesianae, in quo duo discubitorij lecti expressi sunt, & mensa tripes vna, Sileno seni adsunt nudi Fauni duo; alter, ut accubituro, soleas demat; alter, ut inclinabundum sustineat, dum soleae detrahuntur: quibus detractis, vestem, ut diximus, cenatoriam sumebant. Sed marmoris antiqui Farnesiani, cuius modò meminimus, siue biclinium illud, siue alio nomine appellandum sit, exemplū hic subijcere operae pretium erit: nam id quod est in aedibus Mafferiorum, à Farnesiano nulla re alia differt, nisi quòd duos illos lectos, distinctius ponit. Vtrumque verò duos Satyros habet, alterum qui à Graecis dicitur *νῆπιος*, quòd ad prohibendam ebrietatem gerat ferulam; alterum, qui tibijs paribus, dextris & sinistris, modos facit: ut videri possit marmor ipsum ad Bacchi festa pertinere.

In lectis autem his tricliniaribus veteres Romani pri-
scis illis temporibus sedentes, non accubantes epu-
labantur, vt scribit Seruius lib. vii. Aeneid. & Ifido-
rus notat lib. xx cap. ii. cum inquit: *Apud veteres Ro-
manos non erat vsus accumbendi, vnde & considerare di-
ceban.*

cebantur: Maiores enim nostri (inquit Seruius) sedentes epulabantur, quem morem habuerunt à Laconibus & Cretensibus, vt Varro docet in libris de gente, (vel vt habet Isidorus) de vita populi Romani, in quibus dicit quid à quaq. gente traxerit per imitationem. Itaq. apud Homerum sedent Heroes, non accumbunt, vt notat Athenaeus lib. I. in quo scribit hunc morem seruasse etiam interdum Alexandrum Magnum; qui vt refert Duris, aliquando quadringentos daces in sellis aureis & argenteis veste purpurea stratis sedentes ac reclinatos conuiuio excepit. Athenaei verba sunt haec: Καθίζονται ἐν τοῖς σινδρίπνοις οἱ ἥρωες, ἔκτακέκλινται. τὸ το δὲ καὶ παρ' Ἀλεξάνδρῳ τῷ βασιλεὶ ἐνόησε, ὡς φησὶ Διῦρις. Τετρακοσίους οὖν ποτὲ ἡγεμόνας ἐστῶν, ἐκάθισεν ὅππῃ δὲ φρον ἀργυρῶν καὶ κλιντῆρων ἀλουεροῖς περὶ πρῶτας ἱματίοις. Postea institutum est, vt Varro ait in libro de vita populi Romani eodem Isidoro referente, vt viri discumberent, feminae sederent, quod turpis videretur in muliere accubitus. Atque id exemplo fortasse Graecorum, apud quos turpe habebatur in conuiuio virorum accumbere mulieres: licet postea mulieres quoque accumbere coeperint, & in triclinio Gallieni concubinas eius accubuisse scribat Capitolinus, itemq. apud Ciceronem accubuerit Cytheris. Appuleius lib. I. antiquam consuetudinem expressit, cum inquit: *Intulime, eumq. accubantem exiguo admodum grabatulo, & commodum cenare incipientem inuenio; assidebat penès vxor, & mensa vacua posita erat.* Quae verba ex Luciano conuertit, qui ait: γυνὴ δ' αὖτε καὶ θῆρς πλησίον. Atque hic quidem mos, vt inquit Valerius Maximus, à priscis hominibus ad Deos etiam trāslatus est: nam in Epulo Iouis, quod

in

in Capitolio Septemviri Epulorum celebrabant, tribus stratis lectis (Ioui, scilicet, Iunoni, & Mineruae) Iouis quidem simulacrum in lectulo discumbens statuebatur; Iuno autem & Minerva in sellas ad cenam inuitabantur. Quod sanè epulum in argenteo denario C. Coelij Caldi Septemviri Epulorum expressum est, & apud Valerium Maximum habetur lib. II. cap. I. in quo refert, feminas in nuptijs cum viris cubantibus sedētes cenitasse. Scribit item Velleius lib. II. Tiberium Imperatorem maiorem partem aestiuarum expeditionum sedentem cenasse, properantem scilicet ad rem gerendam. & Plutarchus in apophth. tradit, Scipionem Aemilianum edixisse, ut milites sui stantes incoctum obsonium praderent; discumbentes autem panem vel pultem, & carnem coctam, aut elixatam cenarent. Plutarchi verba sunt haec: *προσέταξε δὲ ἀριστῶν μὲν ἐστῶτας ἀπυροῦ ὄψον, δειπνῆν δὲ κατεκειμένους ἅπτον ἢ πολλὸν ἀπλῶς, ἢ κρέας ἢ πῶδον, ἢ ἐφ' ὅσον.* Ad quam sanè consuetudinem respexit Liuius lib. XXXIV. cum inquit: *Pileati aut lana alba velatis capibus Volones epulati sunt alij accumbentes, alij stātes; qui simul ministrabant, vesebanturq̃.* Consueuisse autē veteres siuē pranderent, siuē cenarēt, in lectis, eo quo infra dicetur modo, accūbere, nō sedere, multis exēplis probari potest. Plautus in Stichos:

Haud postulo equidem summo in lectulo accumbere.

& in Persa:

Age age ergo tu Sagaristrio, accumbe in summo:

& in Mostellaria:

Non omnes possunt olere vnguenta exotica,

Sicut tu oles; neq. superior accumbere.

Cicero lib. IX. Epist. *Accubuerat super me Atticus.*

Vir-

Virgilius Aeneid. lib. II.

— *Tu das epulis accumbere diuum.*

Columella lib. XI. cap. I. *Villicus sit frugalitatis exemplum, nec nisi festis diebus accubans cenet.*

Iuuenalis Sat. I.

Vacuisq. toris tantum ipse iacebat.

Suetonius in Augusto. cap. LXXIV. *Ne toro quidem cubuisse aiunt, nisi humili & modicè instrato.* Athenaeus autem quaeritur lib. I. homines suae aetatis tantum ab antiqua frugalitate excidisse, ut accumberent in conuiujs: sic enim inquit: *Ναὺ δὲ ἐπὶ τοσούτον ἐκπνέει καὶ μεν, ὥστε καὶ τακτεῖν δαυνομένους.* Appuleius lib. X. de Asino: *Et primum me quidem mensam accumbere suffixo cubito perdocuit.* Quibus verbis conuertit locum illum Luciani: *Καὶ πρῶτον μὲν καὶ πακλίνεσθαι ἐπὶ κλίνης ἐπ' ἀγκῶνος ἐποίησεν.* Horatius lib. I. carm. ode XXVII.

— *impium*

Lenite clamorem sodales;

Et cubito remanere presso.

Quamuis consueuerint conuiuantes, vbi epularum eos satietas coeperat, ciboq. diffenti erant, in cubitum tunc maximè se reponere; quod idem Horatius hoc versu expressit:

Languidi in cubitum iam se conuiuia reponit.

De cena Sertorij & Nasidieni, & locis in ea discumbentium, dicere supersedeo, quando de his copiosè tractatum est in commentario de Triclinio, & aliquibus locis in hoc ipso etiam libro. Illud tantum hic addam, existimare me, versum illum Virgilianum;

Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto,

non esse ad altitudinem tori referendum, sed altum torum dixisse Virgilium tori summum locum, in quo

quo discumberet Aeneas, quod is locus esset dignior tertio, qui Achatī assignatus erat: nam medius locus, in quo se Dido locauerat, ita dignior ceteris erat, ut post eum primus, deinde tertius numeraretur. Vnde Plautus videtur in Stichō dixisse:

Haud postulo equidem medio in lectulo accumbere:

Scis tu me esse imi subsellij virum. & Horatius:

—— *secutis omnibus imis.*

Plautus rursū in Persa:

Ergo oratores populi summates viri

Summi accumbent: ego infimatis infimus.

In imo autem solebant parasiti accumbere, & quos ad cenam Nasidieni (ut ait Horatius) Maecenas adduxerat umbras. Qui lib. i. epist. ad Torquatum dixit:

—— *Locus est & pluribus umbris.*

Umbrarum autem erat in lecto quartus locus, in quo interdum accubuisse Hadrianum Imp. scribit Dio Cassius in eius vita his verbis: Αἱ τε πρὸς αὐτὸν καὶ ἐν τῇ βώμῃ, καὶ ἐξω, τοῖς ἀρίστοις εἶχε. καὶ συνῶν σφίσι καὶ ἐν τοῖς συμποσίοις, καὶ διὰ τὸ τοῦ τέρατος πολλάκις δὴ ὤχετο. (sic enim legendum, non ut vulgò habetur in exemplaribus, ὠχετο.) Quos autem umbras dicit Horatius, Athenaeus πικρὰς dixit. & Plutarchus docet umbras dictos esse, qui alium sequerentur ad conuiuium, cum ipsi inuitati non essent. sic enim scribit lib. vii. Συμπος, τὸ δὲ τῶν ὀπικλήτων ἔδος, οἷς νῦν σικρὰ καλεῖσθαι, καὶ καλεμένους αὐτοὺς, ἀλλ' ὑποφ' καλεμένων ὅπ'ι τὸ δειπνον ἀγομένους. Suetonius item in Augusto, cap. lxi. dicit Caium & Lucium Augusti ex Agrippa nepotes imo loco, idest infima parte lecti solitos fuisse accumbere, cū Augustus vnā cenaret. Nisi fortè pro imo loco, lecti ful-

fulcra dixerit Suetonius, ad quae prisco more sedentes cenitasse nobiles pueros Romanos auctor est Cornelius Tacitus. Verba Suetonij sunt haec: *Neq. cenauit vna, nisi vt in imo loco assiderent: neq. iter fecit, nisi vt vehiculo anteirent, aut circa adequitarent &c.* Atq. hic ordo discumbentium in cena etiam Sertorij seruatus est, in qua tamen scribit Plutarchus Sertorium mutato accumbendi modo, supinum discubuisse. Quis igitur fuerit in lectis apud veteres accumbendi modus, video à nonnullis quaeri, quibus nos quid in antiquis marmoribus sculptum, & à veteribus Scriptoribus relatum obseruauerimus, iam exponemus. Non enim vno eodemq. modo in cenis sepulchralibus antiquos accubuisse, quo in conuiujs discumbere soliti erant, tum Graeci & Latini Scriptores, tum ipsa marmora testantur. Nam in feralibus quidem cenis iacentes conuiuae, reclinata superiore parte corporis in cubitum sinistrum, inferiore in longum porrecta ponuntur, distentis aliquando cruribus, nonnunquam dextro poplite leuū prementes genu; in conuiujs verò, incuruatis interdum genibus, & dimidia parte corporis erecti, puluinisq. innixi; aliquando, vt est apud Pacuuium, incoxantes additis puluinis, principio quidem cenae proni in cibum imminet, iuxta illud Plautinum in Milite:

Sed procellunt se, & procumbunt dimidiatim, dum appetunt.

(ita enim legitur in V. C.) exsaturati verò & cibo pleni, in cubitum se se reponunt, iuxta Horatianum versum suprà prolatum:

Languidus in cubitum iam se conuiua reponet:

tunc

tunc enim supini, vt Sertorius in cena suprà memorata discubuisse dicitur (& vt inquit Lucianus in conuiuio Lapitharum, *μυκρὸς δὲ τὴν ὄψιν καὶ ταχέως*) in veteribus triclinijs exprimuntur. Extat autem Romae antiquum stibadium è marmore ad similitudinem sigmatis Graecae litterae factum, in quo vt amicus meus homo doctissimus conijciebat ex loco Sidonij infra citato, conuiuiae ipsi non incuruatis genibus procumbentes, sed coxim, vt loquitur Appuleius, interpositis puluinis insidentes, vt Sagarij apud nos solent sedere, repraesentantur. Erat enim Sigma lectus siue torus, ad mensas rotundas accommodatus, quem semirotyndum suggestum vocat Appuleius lib. v. cum ait: *Visoq. statim proximo semirotyndo suggestu, propter instrumentum cenatorium, rata refectui suo commodum, libens accumbit.* Quòd autem formam, C, litterae Graecae repraesentaret, Sigma vocabatur, vt apparet ex disticho Martialis in Apophoretis:

Accipe lunata scriptum testudine Sigma:

Octo capit, veniat quisquis amicus erit.

Sigma verò litteram apud Graecos similem fuisse arcui Scythico, docet Athenaeus adducto Agathonis versu lib. x. apud quem cum vellet quidam tertiam litteram nominis ΘΗΣΕΥΣ imperito cuidam litterarum indicare, ostendit illam similem esse arcui Scythico. sic enim ait:

Σκυδικῶ τόξω τέτοιον ὡς θεσπευέες.

De Simate ita scribit Lampridius in Elagabalo: *Primus, inquit, inuenit Sigma in terra sternere, non in lectulis, vt à pedibus vtres per pueros ad reslandum spiritum soluerentur. & post: Illud sanè mirum videtur,*

I

quod

quod dicitur ab eo factum, ut de croco Sigma strauerit, cum summos viros rogasset ad prandium, pro eorum dignitate se dicens foenum exhibere. Septem autem conuiuas capiebat, licet Martialis in eo versu, quem supra protulimus, dixerit : *Octo capit* . nam lib. x. verius locutus est, cum dixit in epigrammate :

Septem Sigma capit, sex sumus, adde Lupum.

Itaq. Lampridius refert haec de Elagabalo : *Habuit hanc consuetudinem, ut octo caluos rogaret ad cenam, item octo luscis, & item octo podagrosos, octo surdos, octo nigros, octo longos, & octo pingues, cum capi non possent omnes vno Simate, ut de his omnibus risus citaret.* Sidonius lib. ii. epist. ad Domitium : *Ita ut ministeriorum sese non impediante famulatu, tot possit recipere sellas, quot solet Sigma personas.* sic enim emendandus hic locus, cum in vulgatis libris corruptè legatur. Antisigma verò vocabatur, qui ex altera parte ponebatur semicirculus, siue semirotundus (ut verbis utar Appuleianis) suggestus, qui media interposita rotunda mēsa, integrum efficiebat circumlum. Sed Sigma ipsum, ut in antiquo marmore reperitur, nisi aliquod in eo haereat fabrilis erratum, hic subiiciendum curauimus. Extat enim aliud, & quidem prorsus simile Sigmatis Romae item fragmentum, in quo conuiuae ipsi, genibus incuruatis, eo quo supra diximus modo, expressius ponuntur. Quin & alia plura reperiuntur Romae Sigmata siue stibadia ex marmore, in quibus eo quo dictum est modo iacentibus conuiuis, mensa apposita est rotunda tripes, non modo ferculis extructa, sed poculis etiam vinarijs, de quibus dicetur infra.

His igitur modis, quos suprà diximus, in triclinio discumbentibus Romanis, dabantur à ministris vnguenta, & coronae, vel vt est in marmore Farnesiano, taeniae siue fasciae quaedam, quibus frontem conuiuae vincire soliti erant; quòd ijs crederent ebrietatem impediri. Vnguentis verò lineabant non

I 2 modò

modo caput, vt infra dicitur, sed pedes etiā discumbētiū, vt indicat Athenaeus pluribus locis, & lib. xii. in quo adducit Antiphanem poetam in Alceſtide inducentem quendam, qui oleo discumbentis pedes vngeret; & itidem in Metragyrte ancillam quandam, quae oleo primū pedes illineret discumbentis, ac deinde crura. sic enim inquit: *Αντιφάνης δὲ ἐν Ἀλκίσιδι, ἡ λαίω ποιεῖ πινὰ χρίόμενον τοῖς πόδασι. καὶ ἐν Μηδάρχῳ δὲ φησὶ:*

Τὴν τε παῖδ' αἰείματα

Παρὰ τῆς θεοῦ λαβῆσαι,

Εἶτα τοῖς πόδασι ἐκέλευεν

Αλείφειν πρῶτον, εἶτα τὰ γόνατα. Vngabant autem pedes oleo tum Baccharino, tum Amaracino, vt innuit idem Athenaeus prolatis versibus ex Trophonio Cephisodori, quibus cum alter peteret emi sibi Baccharinum vnguentum vngendis pedibus hoc versu:

Καὶ τοῖς ποσὶ πρῶτον χάρις μοι βακχαρίνον,

alter respōdet: Baccharinum ego tui pedibus emam? hoc versu:

Βάκχαριν τοῖς σοῖς ποσὶν ἐγὼ πέλομαι;

Sed Amaricino etiam vſos aliquando fuisse intelligi potest ex Amphidis versu, quem citat idem Athenaeus:

Τὸν πόδα δ' ἀμαρακίνοις μύροις τίθειν τὸν ἑμὸν.

Vſi etiam sunt vngendis pedibus Aegyptio vngento, cuius meminit Athenaeus libro suprā memorato, scribens, veteres in vnguentorum vſu fuisse curiosos, & vnicuiq. parti corporis idonea vnguenta adsignasse: nam pedes & crura Aegyptio vngento; maxillas & vbera, Phoenicino; vtrumq. bracchium Sylimbrino; supercilium & comam Amaracino; ceruicem

uicem & genua Serpullino vnxisse. itaq. adducit
Antiphanis testimonium, qui ait :

Λούται δ' ὅς ἐκ χευστοκλήϊτου χάλπιδος,
Μύρω αἰγυπλίῳ μὲν τοὺς πόδας, καὶ τὰ σκέλη,
Φοινικίνῳ δὲ τὰς γνάθους καὶ τὰ πτερὰ,
Συσμβρίνῳ δὲ τὸν ἑτέρον βραχίονα,
Αμαργίνῳ δὲ τὰς ὀφρῦς, καὶ τὴν κόμην.

Ερπυλλίνῳ δὲ τὸ γένυ καὶ τὴν αὐχέναν. Idem autem Athenaeus lib. xv. scribit moris fuisse apud Athenienses, ut delicatorem pedes vnguento vngerentur. Sic enim ait : ἔδος δὲ καὶ ὡς καὶ τοῖς ἀθηναίοις τοὺς πόδας καὶ τὰ πτερὰ ἐναλείφειν μύροις, &c. Ad quem morem respexit Plinius lib. xv. cap. iii. cum inquit : *Vidimus etiam vestigia pedum tingi, quod M. Othonem monstrasse Neroni principi ferebant.* Sed non tantum pedes, sed caput etiam (ut diximus) vngebant, praecipue Nardino. Tibullus lib. ii. eleg. ii.

Illius puro distillēt tēpora nardo. & lib. iii. eleg. vii.

Iam dudum Tyrio madefactus tempora nardo.

& Horatius :

Nardi parvus onyx eliciet cadum.

Celebratur autem praecipue nardinum id, quod ex spicis nardi conficiebatur, quale spicati nardi dicitur à S. Marco; & à S. Ioanne, nardi pistici : nisi fortè illud pistici factum sit ex verbo spicati, ut aliae multae voces è Latio in Graeciam aduectae, & è Graecia itidem in Latium transportatae, quas leuiter interdum immutatas esse constat. Achaeus in Vulcano Satyrico apud Athenaeum lib. xiv. dicit totum se corpus discumbentis conuiuiae fragranti vnguento liniturū, cum ait :

Μύρω σε χρίσω πάμπαν δ' ὀσμὴν δέμας.

Τὴν δὲ τὴν ἑαυτοῦ καὶ τὴν τοῦ διδῶτος,
 Νεὶ τὰ τὰ καὶ τὴν τοῦ ποδῶτος καὶ τοῦ περὶ τοῦ. Catullus :
Cenabis bene mi Fabulle apud me, &c.
Nam vngentum dabo &c. Horatius lib. I. ode. III.
Cur non sub alta vel platano, vel hac
Pinu, iacentes sic temerè, & rosa
Canos odorati capillos,
Potamus vncti? & lib. II. ode VII.
Fregi coronatus nitentes,
Malobathro Syrio capillos. & alibi:
I, pete vnguentum puer & rosas.
 & lib. III. ode XXIX.
Cum flore Maecenas rosarum, &
Pressa tuis balanus capillis,
Iamdudum apud me est. Item:
Huc vina, & vnguenta, & nimium breues
Flores amoenae ferre iube rosae. Item:
 ——— funde capacibus
Vnguenta de conchis: quis vdo
Deproperare apio coronas
Curatue myrto? Lucretius lib. IV.
 ——— conuiuia, ludi
Pocula crebra, vngenta, coronae,serta parantur,
 Iuuenalis Sat. XI.
 ——— putere videntur
Vnguenta atq. rosae &c. & Sat. XV.
Vnguenta & flores, multa q. in fronte coronae.
 Coronis autem vnguento delibutis utebantur ad
 prohibendam ebrietatem. Plautus Amphitruone :
Capiam coronam mihi in caput, assimulabo me esse
ebrium.
 Cicero pro Sex. Roscio : Ipse verò quemadmodum
 com-

composito & delibuto capillo passim per Forum volitet.

Propertius lib. III. eleg. IV.

Me iuuat & multo mentem vincere Lyaco,

Et caput in verna semper habere rosa.

& alibi:

Cum tua praependent demissae in pocula fertae.

Ouidius lib. v. Fast.

Tempora sutilibus cinguntur tota coronis,

Et latet iniecta splendida mensa rosa.

Martialis lib. II.

Frangetorospete vina:rosas cape:tingere nardo:

& lib. v. ad ministros:

Pinguescat nimio madidus mihi crinis amomo,

Lassenturq. rosis tempora sutilibus. & lib. XIII.

Dat festinatas Caesar tibi bruma coronas:

Quondam veris erant, nunc tua facta rosa est.

Ex ramentis autem argenti fiebant coronae tunc, cū
rosae hieme non erant. Coronis autem, quas dixi-
mus ē floribus necti solitas, conuiuiae utebantur, vt
scribit Aristoteles, *ἐν τοῖς συμπόσις δ' ἐμπλατὺν καὶ ἀφ' ὧν ἰσχυ-
αίνετο μένος τροφῶν*. Itaq., vt docet Athenaeus, corona-
bant non tantum caput, & frontem, sed collum etiā,
vt ostendit Horatius lib. II. Sat. III.

——— potus vt ille

Dicitur ex collo furtim carpsisse coronas,

Postquam est impransi correptus voce ministri.

Tibullus lib. I. eleg. VII.

Illius ē nitido stillent vnguenta capillo,

Et capite & collo mollia ferta gerat.

Tertullianus de Corona militis: *Quis autem ille, qui
dubitet vernis nos indulgere floribus, cum capiamus &
rosam veris, & lilium, & quicquid aliud est in floribus*

blandi coloris, & odoris? His enim & sparsis utimur mollibus ac solutis, & fertis colla complectimur. Coronabant etiam ipsa pocula, ut apparet ex Homeri versu odyss. i.

Κοῦροι δὲ κρητῆρας ἐπασέοντο ποτόιο.

Vnde accepit Virgilius lib. vii. Aeneid.

Crateras laeti statuunt, & vina coronant.

Tibullus lib. ii. eleg. v.

*Tum operata Deo pubes discumbet in herba,
Arboris antiquae qua levis umbra cadit:
Aut è veste sua tendet umbracula fertis
Vineta, coronatus stabit & ipse calix.*

Tertullianus de Resurrectione: *At enim & calix bene sibi conscius, & de diligentia ministri commendatur, de coronis quoq. potatoris sui inorabitur. Rosis item triclinia & floribus spargi solita fuisse indicat Horatius cum ait:*

Neu desint epulis rosae,

Neu viuax apium, neu breuelilium.

& Lampridius pluribus locis in Elagabalo: *Strauit, inquit, & triclinia de rosa & lectos. & post: Oppressit in triclinijs versatilibus parasitos suos violis & floribus sic, ut animam aliqui efflauerint, cum eripi ad summum non possent. Vopiscus in Carino: Rosis, inquit, Mediolanensibus & triclinia & cubicula strauit. Atqui non tantum rosis, sed croco etiam triclinia & balsamis, quemadmodum & theatra, spargi solita indicat Macrobius lib. iii. cap. xiii. adducto Sallustij testimonio, qui ait: At Metellus in vltiorem Hispaniam post annum regressus, magna gloria, concurrentibus vndiq. virili, & muliebri sexu, per vias & tecta omnium visebatur, cum Quaestor C. Vibinius aliq. cognita*

gnita voluntate, eum ad cenam inuitarant. Ultra Romanorum ac mortalium etiam morem curabant, exornatis epulis per aulaea, & signa (sic enim legendum, non insignia) scenisq. ad ostentationem histrionum fabricatis, simul croco sparsa humus &c. Appuleius lib. vi. Horae rosis & ceteris floribus purpurabant, omnia Gratiae spargebant balsama. De theatris notum est vel ex illo Propertij versu:

Pulpita sollemnes non oluere crocos.

& Spartianus scribit Hadrianum in honorem Traiani balsama & crocum per gradus theatri fluere iussisse. Sed coronarum, itemq. rosarum, & vnguentorum vsu in conuiujs explicato, dicendum de vasis, quibus vnguenta seruabantur. Vasa vnguentaria Iulius Pollux ponit lib. vi. haec: τὰ δὲ ἀγγεῖα τῶν μύρων, λίανθος, μύρνεα, καὶ ἀλάβαστρος. Plinius lib. xiii. cap. ii. Vnguenta optimè seruantur in alabastris. & lib. xxxvi. cap. viii. Onychin aliqui alabastritem vocant, quem aduant ad vasa vnguentaria, quoniam optimè ea incorrupta seruire dicitur. Dioscorides lib. v.

Αλάβαστρος τῆς λίθου ὁ καλούμενος ὄνυξ.

Inde Horatius versu suprà citato dixit:

Nardi paruus onyx.

Plinius lib. xxxvii. cap. x. Alabastritem gemmam nasci in alabaastro Aegypti, & in Syriae Damasco, candore interstincto varijs coloribus. Hinc Theocritus in Idyllio Ἀδωνιάζουσι dixit:

Συρίῳ δὲ μύρῳ χεύσει ἀλάβαστρα.

Vnde apud Tibullum versu suprà prolato melius fortasse legeretur:

Iamdudum Syrio madefactus tempora nardo.

(non Tyrio, ut vulgò legitur) nam apud Horatium lib.

lib. II. ode. II. est :

— Assyriaq. nardo

Potamus vñcti &c. & rursus apud Tibullum lib.
III. eleg. v.

Stillabat Syrio myrrhea rore coma.

(non Tyrio) sic enim est utroq. loco in VV. CC. Plutarchus item in Alexandro nominat inter alia vasa vnguentarium alabastrum, è quo domus Alexandri excitato aromatum odore fragrabat. sic enim inquit: *ὡς δὲ εἴδε μὲν ὀλκκία, καὶ κραστοὶς, καὶ πυέλοις, καὶ ἀλαβάστροις, πάντα χρυσοῦ ἡσκημένα περιττώει, ὁ δὲ ὅδε δὲ διεπαρσιν οἶον ὑπὸ ἀρώματων καὶ μύρων ὁ οἶκος.* Alexis etiam apud Athenaeum quaeritur vnguentario alabaastro quosdam se non illinere, cum ait: *καὶ ἐμυρίζοντο ἐξ ἀλαβάστρου.* Et Cicero Academicarum Quaestionum lib. II. nominat alabastrum vnguentarium, his verbis: *Quibus etiam alabaſter plenus vnguenti putere videatur.* In veterum autem monumentorum rudibus ex alabaſtro vasa quaedam huiusmodi passim Romae reperiuntur, & ampullae item, quarum sanè forma cōuenit cū ijs, quae scribit Plinius Iunior lib. IV. Epist. *Aut decessit, inquit, expulsus, quod in ampullis ceterisq. generis eiusdem videmus accidere, quibus non hians, nec statim patens exitus.* Martialis lib. III.

Et Cosmianis ipse fusus ampullis.

Porro in antiquis marmoribus non tantum vasa
quaedam huiusmodi vnguentaria, sed pueri etiam
sculpti sunt, qui canistros, & ferta, & ut scribit Athe-
naeus lib. xiv. *σεφάους, καὶ μίτρα, καὶ θυμιάματα, καὶ τὰ τοῦτοις*
ἀκόλυθα πάντα ferentes, alij flores manibus spargunt,
alij conuiuas coronant, alij mensas ferculis onustas
epulantibus apponunt, iuxta Plautinū illud in Persia;

Date _____

Date aquā manibus, apponite mēsam. & in Asinaria.

— *pueri apponite mensam.*

Item Cicero in epist. ad Atticum: *Haec scripsi appo-
sita secunda mensa.* Graeci enim *ἡ δευτέρα* dicunt, cui
ἡ ἀσπίς opponunt. Plautus Amphitruone:

Cena apposita est, cenasti mecum. & post.

*Am. Quid postquam cenauimus. Al. Te dormire
aiebas: mensa ablata est.*

Alij flabello muscas exigunt iuxta Martialis di-
stichon:

Lambere quae turpes prohibet tua prandia muscas,

Alitis eximiae cauda superba fuit,

vel ventū faciūt iuxta Terentianū illud in Eunuchō:

*Heus tu Dore cape hoc flabellum, & ventulum huic
facite, dum lauamur.*

Ouidius de arte amandi:

Profuit & tenui ventos mouisse flabello.

Propertius:

Et mihi pauonis cauda flabella superbae.

Claudianus:

Et cum se rapido fessam proiecerat aestu

Patricius roseis pauonum ventilat alis.

Salinum item & vala tum vinaria, tum escaria, de
quibus infra dicemus, in iisdem marmoribus expres-
sa sunt. Nos exemplum vnius tantum marmoris, sed
ipsum diligenter repraesentatum hic subiiciemus.

In eo autem lectus & mensa habetur tripes, discum-
bentibus marito & vxore, eo quo diximus modo in
cenis feralibus veteres accūbere solitos fuisse. Quin
& aliud huic prorsus simile marmor reperitur Ro-
mae ad Lateranum Graece inscriptum ΗΑΤΕ ΒΙΟΝ
ΤΟ ΖΗΝ ΓΑΥΚΤ ΤΟ ΘΑΝΕΙΝ ΤΗΟΥΙΑ.

Salinum quidem in mensa poni solitum fuisse Horatius ostendit illo versu Serm. lib. i.

— & concha salis puri.

& Festus. Salinum (inquit) cum sale in mensa ponere figulis religioni habetur, quod quondam Esquilina regione

gione figulo, cum fornax plena vasorum coqueretur, atq. ille proximè eam conuiuatus, super modum potus, somno esset oppressus cum conuiuiis suis, praeteriens quidam petulans ostio patente ex mensa salinum coniecit in fornacem, atq. ita incendio excitato, figulus cum suis concrematus est. Plinius lib. xxxiii. cap. xii. Videret, inquit, Fabricius, qui bellicosos Imperatores plus, quàm patenam & salinum ex argento habere vetabat. Mensae quidem ipsae, ferculis onustae (aut, vt Cicero loquitur, *cibis extructae*) accumbentibus conuiuiis non singulae singulis, vt in Heroum conuiuijs apponi solitas ex Homeri odyssae lib. i. notat Athenaeus, sed ex lectorum ratione oblongae, quas *perpetuas* vocat Virgilius, apponuntur, vt plurimum tripedes, aliquando monopodia, bipedes nunquam. Athenaei verba ex lib. i. sunt haec: ἐκ' οἷονται δὲ πινεῖς ἐκάστω τῷ δαιτυμόνων κατ' ἄνδρα τῷ ἀγκυῖσαι τράπεζαν. τὸ γὰρ Μέντης φασὶν ἀφικομένῳ πρὸς πλέμαρον ἐν τῇ ὁμήρου ὀδυσσεΐα. ἔστι παρτέδι τράπεζα. Quo versu oblongam mensam Homerus significauit: nam Eustathius eius interpres in eum versum lib. ix. sic scribit: ἐμφαίνει μὲν πῶς κυκλωτέος ἐστὶ τὰς τράπεζας, ἀλλὰ πετυσμέναις εἰς μήκωσιν. Sed siue oblonga, siue vt postea rotunda; apponi dicebatur mensa. Pherecrates apud Athenaeum: φέρε δὴ καὶ τακλινῶν, τὸ δὲ τράπεζαν φέρε. Vbi verò cenassent conuiuiae, mensa tolli dicebatur. Plautus Truculento:

— cedo soleas mihi,

Properate, auferte mensam. Virgilius Aeneid.

Postquam exempta famēs epulis, mensaeq. remotae.

Athenaeus lib. v. ἀπαλλαγέντων δὲ, inquit, τῶν δαιτυμόνων, αἱ τράπεζαι ἐκαστίζοντο. Toties autē mensas, hoc est repositoria, quoties fercula, & obsonia mutari, &

con-

conuiuantiis apponi à duobus solitas fuisse, non
vt postea mos obtinuit, vt singula fercula singuli
ferrent, conijcere possumus ex ijs, quae scribit Ale-
xis apud Athenaeum lib. ix. cuius versus sunt hic

Ὡς εἶδε πλὴν τρεῖς ἀπὸ τῶν αὐτῶν οἶκος
φέροντας εἶσιν, ποικίλων παροψίδων
κόσμος βρύσται &c.

Mensas enim dicebant, quibus imponebantur vasa
eū escaria, tum vinaria, quasq. ferculis onustas duo
serui (vt diximus) conuiuis apponebant, iuxta Oui-
dianum illud:

*Nunc dape, nunc posito mensae nituere Lyaeo,
& Appuleianum: Mensas dapibus largiter instructas
accumbunt.* Ad quod testimonium accedit Seruij
etiam auctoritas, qui in versum illum Virgilianum,
quem adduximus supra:

Postquam exempta fames epulis, mensaeq. remotae,
sic scribit: *Quia apud antiquos mensas ipsas apponebāt
pro discis.* Ponebant autē mēsam, mediam inter con-
uiuas, vnde putat Varro dictam mēsam, quasi μέσσω.
Quod colligitur ex loco etiam quodam Luciani in
dialogo, qui ὄνειρος, siue ἀλεκτρὺς ὄν in scribitur, in quo
sic habetur: εἰτε μνησθὲς ἀνὰ χρομένους πλοσίον κατὰ κοῖταν ἀν-
τὶ, εἰ μὴ κατὰ κλίνας, φέροντες, ὥς ὁμοῖά περ οἱ εἴημεν. Apud
Senecā tamen singuli serui singula fercula attulisse
videntur, cum inquit: *Ad hoc praestò aderit ministro-
rum ornatissimorum turba linteis succincta, per quos si-
gno dato ad inferendam cenam haud obstrepenter di-
scurritur.*

Itaq. de Annio queritur Martialis lib. vi. his versib.

*Cum mensas habeat ferè ducentas,
Pro mensis habet Annius ministros.*

Tran.

Transcurrunt gabatae, volantq. mensae :

Has vobis epulas habete lauti.

Nos offendimur ambulante cena. & lib. iv.

Ad cenam nuper Varus me forte vocavit:

Ornatus diues, paruula cena fuit.

Auro, non dapibus oneratur mensa, ministri

Apponunt oculis plurima, pauca gulae.

Tunc ego, non oculos, sed ventrem pascere veni :

Aut appone dapes Vare, vel aufer opes.

Nam mensas vocabant etiam cibos ipsos mensis impositos, vt scribit Iulius Pollux his verbis : *τραπέζας δὲ ἐκάλουν καὶ τὰ σιτία τὰ ἐν αὐτῶν περικύματα.* Virgilius lib.

III. Aeneid.

Quam nos dira fames, nostraeq. iniuria caedis,

Ambesas subigat malis absumere mensas.

& Athenaeus lib. II. *παραπὸν τραπέζας καλούμενον τὰς πικρὰς δέσσεις ταύτας.* Cenasse autem ternis, vt plurimum

ferculis, siue missibus, hoc est mensas ter vt plurimū mutasse, ex Suetonio colligimus, qui ait Augustum ternis ferculis, aut cum abundantissimè, senis prae-
buisse. Capitolinus etiam de Pertinace Imp. ita scribit: *Et, nisi quod missum esset edulium, quotquot essent amici, nouē libras carnis per tres missus ponebat.* Lampridius in Elagabalo: *Habuit etiam istam consuetudinem, vt cenas sibi exhiberet tales. Vna die non nisi de fascianis tantum ederet, omnesq. missus sola fascianorum carne strueret.* Item alia die de pullis, alia de pisce illo, & item illo: *alia de porcis alia de struthionibus, alia de oleribus, alia de pomis, alia de dulcijs, alia de opere lactario.* Pluribus tamen ferculis, idest missibus, his enim vocabulis res eadem appellatur, interdum cenitasse, satis apparet ex ijs, quae de eodem

Elaga-

Elagabalo ita scribit Lampridius : Exhibuit aliquando & tale conuiuium, vt haberet viginti & duo fercula ingentium epularum, & per singula lauarent. nam dixit paulò supra : Cùm tantum biberent per singula fercula, & manus quasi comedissent, lauarent. Seruius tamen priscos Romanos duobus tantum ferculis vfos fuisse auctor est in illud Virgilij :

Fit strepitus tectis, vocem per ampla volutant

Atria — *Tangit*, inquit, Romanam historiam, nam vt ait Cato, & in atrio, & duobus ferculis epulabantur. Illud praeterea non est hic praetermittendum, moris apud veteres fuisse, vt nobiliores conuiuae lautioribus cibis honorarentur. Vnde apud Homerũ Ajax tergorib. honoratur, illo versu:

Νότισσι δ' Αἶαντα δῖον ἐκέλευε γέρας

& Athenaeus scribit lib. i. εἰσὶ δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ καὶ δῖονα πρῶτον. Atqui non tantum tergoribus, sed sede & plenioribus poculis honorabantur, vt & ex Homeri Iliad. ix. apparet, in quo est:

Τυδείδην περὶ μὲν σε πόον Δαναοὶ ταχέως

Εδρη, κρέας δὲ τε, ἰδὲ πόας δὲ πᾶσιν.

Appuleius lib. vii. Partesq. subreptas clanculò, Et praegustatas à se portiones offerebat hilaris. & lib. ii. Abi fatue, qui in domo funesta cenas, & partes requiris. Item moris fuit, vt absentibus amicis partes mitterentur, quas Graeci μερίδας dixerunt. Suetonius in Caligula cap. xvii. Qua epulatione equiti Romano contra se hilarius auidiussq. vescenti, partes suas misit. Spartianus in Caracalla : Post hoc fratrem patruelem Afrum, cui pridie de cena miserat, iussit occidi. Cicero dixit de mensa mittere, aemulatus illud Xenophontis lib. viii. Paed, τὸν τοῖς ἐπιμύων δὲ πρᾶξις. & post:

post: οἷς αὖ ὁρῶσι πεμπόμενα ἀπὸ τῆς βασιλείας τραπέζης. Capitulinus in Pertinace, de eius parsimonia loquens, ita scribit: *Et, cum verbis esset affabilis, re erat illiberalis ac propè sordidus ita, ut dimidiatas lactucas & carduos in priuata vita conuiuiis apponeret. & nisi quod missum esset edulium & c. Si autem plus aliquid missum esset, etiam in alium diem differebat, cum semper ad conuiuium multos vocaret. Imperator, etiam si sine conuiuiis esset, eadem consuetudine cenitabat. Amicis si quando de prandio suo mittere voluit, misit offulas binas, aut omasi partem, aliquando lumbos gallinaceos, f. sianum nunquam priuato conuiuiio comedit aut alicui misit. Et Lampridius de Alexandri Seueri item parsimonia scribens, haec refert: *Vsus conuiuij diurnus hic fuit. Vini ad totum diem sextarij xxx. panis mundi P. xxx. panis sequentis ad donandum. P. L. nam semper de manu sua ministris conuiuij & panem, & partes aut olerum, aut carnis, aut leguminum dabat, senili prorsus maturitate patrem familias agens. Erant decreta & carnis diuersae P. xxx. erant & gallinae, & oua, adhibebatur & anser diebus festis. Calendis autem Ianuarij, & ludis Apollinaribus, & Iouis epulo, & Saturnalibus, & huiusmodi festis diebus f. sianus, ita ut aliquando & duo ponerentur, additis gallinaceis duobus, leporem quotidie habuit & c. Quod enim diebus festis lautius epulari consueuerint, ita notum est, ut exemplis ad id probandum opus non sit. Scribit enim Vopiscus in Tacito, eum fasianam auem, nisi suo, & suorum natali, & diebus, (ut inquit) festiuissimis posuisse. Ministris etiam triclinarijs de cena veteres dare solitos fuisse, constat pluribus Scriptorum testimonijs, & ex Suetonij Galba cap. xii. in quo est: *Et ordinario-***

K

quidem

*quidē dispensatori breuiarium rationū offerenti, paropsi-
dem leguminis pro sedulitate ac diligentia porrexisse.*

Tolli autem mensam vacuum nefas fuisse scribit Plu-
tarchus, Quæst. LXIV. in qua disputat, cur mēsa cūm
tolleretur, semper omnino aliquid super ea volebāt
relinqui? An quod hac ambage significabant semper
ex partis aliquid in futurum reseruandum, & in prae-
senti die subsequuturæ aliquam habendam ratio-
nem? Aut quod scitum putabant, appetitum cohi-
bere, eumq. reprimere, dum adhuc aliquid ad fruē-
dum in promptu est? Plutarchi verba sunt hæc :
Διὰ τί τὴν τραπέζαν ἐκ εἶων ἀνθρώπων καὶ κενὴν, ἀλλὰ πάντος π-
νὸς ἐπόντος; πότερον ἀντιπρόμεινοι τὸ δαῖν ἀείπει τῷ παρόντος εἰς τὸ
μᾶλλον ὑπολιπεῖν, καὶ τῆς αὔριον ἐν τῇ σήμερον μνημονόειν; ἢ
νομίζοντες ἀσεῖον εἶναι τὸ συτέλλειν, καὶ ἀέχων τὴν ὀρεξιν ἐπὶ πα-
ρύσει τῆς τραπέζης. Item Plinius lib. XXVIII. cap. II. tra-
dit bibente conuiuia mensam, vel repositorium tolli
inauspicatissimum iudicare. Mensa verò non prius
tollebatur, quàm epoto poculo boni Daemonis, vt
scribit Athenæus lib. XV. prolato Nicostрати Comi-
ci poetæ testimonio. sic enim inquit : ὅτι δὲ δωδεΐσης
τῆς τῷ ἀγαθοῦ δαίμονος κράσις εἶδος ἡ βασιλεύουσα τὰς τρα-
πέζας. De qua sanè consuetudine Interpres Aristo-
phanis in Vespis sic scribit : εἶδος δὲ ἡ ὁπότῃ μέλλοι ἢ βᾶ-
πίζα αἰρεῖσθαι, ἀγαθοῦ δαίμονος ἐπὶ πρόφειν, ὡς Θεόπομπος ἰσχυρεῖ.
Scribit item Plinius moris fuisse, vt recedente aliquo
ab epulis, simul solum verreretur. Item : Serui Sulpicii
principis viri commentationem esse, quamobrem mensa
linquenda non sit, non dum enim plures quàm tres con-
uiuiae numerabantur. (sic enim est in V. C.) Item :
Incendio inter epulas nominato, aquam super mensam
profundi, abominationem esse, (vel vt est in V. C. in-
cendia

cendia inter epulas nominata aquis sub mensa profusis abominamur.) Item: Sternatamento reuocari ferculum mensamue si non postea gustetur aliquid, inter diras habetur. Item: Cibus etiam è manu prolapsus reddebatur utiq. per mensas, vetabantq. munditiarum causa deflare. Porro repositoria, quae loco supra memorato nominantur à Plinio, dici ea quibus reponebantur, hoc est, collocabantur mensae, id est, cibaria mensis imposita, vel ex altero Plinij loco constat lib. xxxiii. cap. xi. in quo ita scribit: *Iam verò, & mensas repositorijs imponimus, & ad sustinenda obsonia interradimus latera. nec interest, quàm plurimum lima perdiderit.* Sic enim legitur in V. C. & paulò post eodem libro, cap. eodem: *Cornelius Nepos tradit, ante Sullae victoriam duo tantum triclinia Romae fuisse argentea. Repositorijs argentum addi sua memoria coeptum Fenestella dicit, qui obiit nouissimo Tiberij Caesaris principatu: sed & testudinea tum in usum venisse.* Ante se autem paulò, lignea rotunda solida, nec multo maiora, quàm mensas fuisse. Sequidem puero quadrata & compacta, aut acere operta, aut citro coepisse: mox additum argentum in angulos, lineasq. per commissuras. & lib. xxviii. cap. ii. loco supra prolato: *Bibente conuiuia mensam aut repositorium tolli inauspicatissimum iudicari.* Vt videri possit repositorium fuisse, super quo mensa reponeretur, quaeq. sic reposita cum ipso repositorio ferculis onusta conuiuiis apponeretur, tollereturq. itaq. dici à Graecis *παραζωβεια* quod super eo mensa ferebatur, auferebaturq. Interdum tamen repositoria mensis ipsis imponi solitus fuisse, conijcere possumus ex ijs, quae apud eundem Plinium habentur lib. xviii. cap. xxxv. sub fi-

nem: *Nec non & in cibis* (sic enim est in V. C.) *mensisq. nostris, vasa quibus esculentum additur, sudorem repositorijs relinquētia, diras tempestates praenuntiant.* & lib. x. *Postea culinarum artes, ut clunes spectentur, ut diuidantur in tergora, ut à pede vno dilatata repositoria occupent.* itaq. loco paulo suprā citato, sunt qui ligant: *& mensis repositoria imponimus.*

Mensas autem apud Romanos duas fuisse tradit Seruius lib. i. Aeneidos, vnā epularum, alteram poculorum. Varro alteram escariam, alteram vinariam appellat. sic enim scribit lib. iv. de lingua latina. *Mensam escariam cibillam*, (sive ut est in V. C. *Cillibam*) appellabant: ea erat quadrata, ut etiam nunc in Castris est; à cibo *cibilla dicta*; postea rotunda facta. Inde dixit Iuuenalis Sat. i.

Nam de tot pulchris & latis orbibus.
& Martialis lib. ix.

Vt Mauri Lybicis centum stent dentibus orbis.

Homerus quadratam tantum mensam agnoscit, cū inquit: *Ἡ δὲ ξέστην ἐπὶ τῶν τετραπύλων.* Rotunda ut postea fieret, causam affert Athenaeus lib. ix. quod scilicet globosum esse mundum veteres arbitrantur. *Διὸ, inquit, πῶς τετραπύλων κυκλοειδῆ καὶ τεσχωράσμετο οἱ πελάγοι, πεδόμενοι τῇ κόπῃ (ἢ) σφαίρῳ.* Mensae verò prius illis temporibus apud Romanos ex ligno, ut etiā lecti, fieri solebant, ut ostendit Dionysius Halicarnassensis loco suprā memorato, cū inquit: *τετραπύλων ἐξ ὕλης ἀρχαίαι.* & Iuuenalis Sat. ii. his versibus:

Illā domi natas, nostraq. ex arbore mensas
Tempora viderunt, hos lignum stabat in vsus,
Annosam si fortè nucem deiecerat Eurū.
Postea crescente luxu fieri è citro coeperunt, quas
orbis

orbes Mauros dixit Martialis in eo versu, quem adduximus suprâ, quod ex Mauretania essent adductae, de quibus ita Plinius lib. XIII. cap. XV. *Confines ei Mauri, quibus plurima arbor citri, & mensarum insania &c. & cap. XVI. Radice, inquit, nihil crispius, nec aliunde pretiosiora opera.* Vnde Seneca scribit citri radices infans licitari solitas pretijs ad mensarum & lectorum ornamenta. Idem Plinius eodem libro cap. XV. *Anchorarius, inquit, mons vocatur citerioris Mauritaniae, qui laudatissimam dedit citrum iam exhaustus mensis.* Praecipua dos in vena crispis, vel in vertice varijs. Illud oblongo evenit discursu, ideoq. Tigrinae appellantur. Hoc intorto, & ideo tales Pantherinae vocantur. Sunt & undatim crispae, maiore gratia, si pavonum caudae oculos imitentur. Magna vero post has gratia extrâ praedictas crispis densa veluti gravi congerie, quas ob id à similitudine Apiatas vocant. Summa verò omnium in colore. Ita interpungitur hic locus in codice manuscripto, in quo legitur *Illud oblongo evenit discursu, ideoq. Tigrinum appellatur: Hoc intortum, & ideo &c.* Strabo lib. XVII. scribit Mauretaniam arbores multas & magnas habere, & omnium rerum feracem esse, quin & mensas ex vno eodemq. integro ligno varias Romanis suppeditare. Graeca verba sunt haec: *μεγαλόδενδρος τε καὶ πολύδενδρος ὑπερβαλλόντως ὄντι, καὶ πύμορος. τὰς γὰρ μὲν ὅξυλοις τραπέζας ποικιλοτάτας καὶ μεγίστας ἐκείνη τῆς βασιλείας παρέχει.* Cicero in Verrem: *Tu maximam, inquit, & pulcherrimam mensam citream à Q. Lutatius Diodoro, qui Q. Catuli beneficio à L. Sulla civis Romanus factus est, omnibus scientibus abstulisti.* Martialis in Apophoretis:

Accipe felices Atlantica munera siluas,

Aurea qui dederit dona minora dabit. Item :

Non sum crispa quidem, nec silvae filia Maurae,

Sed norunt laetas & mea ligna dapes .

Acernam verò ex acere factam dixit Horatius Serm. lib. 11.

His vbi sublatis puer altè cinctus acernam

Gausape purpureo mensam praeterfit .

De mensis, quae monopodia dicebantur, quòd vno tantum pede sustinerentur, ita scribit Plinius lib. xxxiv. cap. iii. Nam triclinia aerata, abacosq. & monopodia Cn. Manlium Asia deuicta primum inuexisse triumpho suo. Mensa bipes in antiquis marmoribus non reperitur, licet Martialis lib. xii. dixerit:

Ibat tripes grabatus, & bipes mensa.

Tripes in pluribus veteribus triclinijs habetur, de qua Horatius lib. I. Serm.

Modo sit mihi mensa tripes, & concha salis puri.

Cratinus huiusmodi mensam *τετραπῆ* dixit, quòd tribus quasi cruribus niteretur, cuius scilicet pedes ad similitudinem crurum essent facti. Sed mensa item quae quattuor pedibus sustinebatur, tripes etiam ab antiquis dicebatur, vt ex hoc Epicharmi loco intelligi potest: *τί τὰ δ' ἔστι; δηλαδὴ τείποις . τί μὰν ἔχει πόδας τέτραπας; ἔκ' ἐστὶ τείποις, ἀλλ' οἶμαι τετράποις; ἐστὶ δ' ὄνομα αὐτῇ τείποις.* De pedibus mensarum ex ebore videndus Plinius lib. xii. cap. v. Lucanus :

Dentibus his niueis sectos Atlantide silua

Imposuere orbes & c. Martialis in Apophoretis:

Grandia taurorum portant qui corpora quaeris,

An Lybicas possint sustinuisse trabes.

Iuuenalis. Satyr. xi.

latos

— latos nisi sustinet orbes

Grande ebur, & magno sublimis pardus biatu,
Dentibus ex illis quos mittit porta Syenes : & post:
Nemo inter curas & seria duxit habendum ,
Qualis in Oceani fluctu testudo nataret.

Clarum Troiugenis factura, ac nobile fulcrum .

Inde Plato Comicus, de lectis cubicularibus λέγει-
το πρὸς δαδ κλίνας dixit apud Athenaeum . & Appuleius
lib. x. de Asino : *Lectus* Indica testudine pellucidus, plu-
mea congerie tumidus . Varro lib. iv. de mensa vi-
naria sic scribit : *Mensam vinariam rotundam nomina-
bant cylibantum, ut etiam nunc in Castris. id videtur de-
clinatum à Graeco, ἀπὸ τοῦ κύλικος, à quo illa capis, &
minores capulae, à capiendo, quòd ansatae, ut prae-
hendi possint, id est capi. (sic enim legendum ex Fe-
sto, in Capidines .)* Idem Varro lib. i. de vita populi
Romani : *Etiamnum pocula, quae vocant capulas, ac
capidines &c.* Paulò post loco suprà memorato Var-
ro subiungit hæc : *Altera vinaria mensa erat lapidea
quadrata oblonga vna columella; vocabatur cartibulum.
Haec in aedibus ad compluium, apud multos me puero
ponebatur, & tina, & cum ea aenea vasa; à gerendo car-
tibulum potest dictum .* Ita enim legunt hunc locum
docti viri ex Varronis lib. i. de vita populi Romani,
in quo sic habetur : *Antiquissimi in conuiuijs vtres vi-
ni primò, postea tina ponebant .* Abacus apud Scri-
ptores et si pro escaria mensa reperiatur, ut apud Ap-
puleium lib. ii. cum inquit : *Abacum ad pascha iuru-
lenta, (sic enim legendum, non virulenta)* frequen-
tius tamen ponitur pro mensa illa, in qua pocula po-
toria exponebantur, nec suprà sex capiebat, ut conij-
ci potest ex versibus Iuuenalis Sat. iii.

*Lectus erat Codro Procula minor, vrceoli sex
Ornamentum abaci, nec non & paruulus infra
Cantharus &c. & ex Plinij etiam libro xxxvii.
cap. ii. in quo scribit Pompeium in triumpho, quem
egit de Piratis, Asia, Ponto, regibusq., & gentibus, at-
tulisse lectos tricliniaries tres, vasa ex auro & gemmis
nouem abacorum. Quibus verbis designat certum po-
culorum numerum in abaco reponi solitum. Cicero
in Verrem lib. iv. Ab hoc iste abaci vasa omnia, vt ex-
posita fuerant, abstulit. & Tusculana v. Abacos com-
plures ornauit auro, & argento caelato. Lilius lib.
xxxix. Et quae tunc magnificae supellectilis habeban-
tur, monopodia & abacos, Romam aduexerunt.*

Aufonius:

Fama est fictilibus cenasse Agathoclea rogem:

Atque abacum Samio saepe onerasse luto.

Eundem abacum, siue Delphicam mensam dicere
malimus, videtur innuere Horatius illo versu:

—— & lapis albus

Pocula cum cyatho duo sustinet ——

Nam Agretius scribit in Delphica mensa exponi so-
lita fuisse vasa semper comparia, iuxta illud Cicero-
nis, Scyphorum comparia plura, & Varronis lib. viii.
*Sic abacum argento ornari videmus, vt alia paria sint,
alia disparia.* Delphicae mensae, in qua pocula ex-
ponerentur, facit mentionem Lucianus in Lexipha-
ne: *ποτήρια δ' ἔκειτο παντοῖα ὅπῃ τῆς δελφινίδος τραπέζης.*
Praeterea erat tertium genus mensae, inquit Varro
loco memorato, etiam quadratae vasorum, vocaba-
turq. *vrnarium*, quod *vrnas* cum aqua positas ibi potis-
simam habebant in culina. Sed hoc tertium genus
mensae, in culina; escaria, & vinaria, in triclinio po-
neban-

nebantur. Apud Graecos mensae non operiebantur linteis, sed post cenam spongia sordes ex eis tergebantur. Hinc illa apud Ovidium in epistola Penelope ad Ulyssē:

*Iamq. aliquis posita monstrat fera praelia mensa,
Pingit & exiguo Pergama tota mero.*

Homerus odyss. lib. i.

Οἱ δ' αὖτε ἀπὸ γοισι πολυτέρησι παπίζας
Νίζον, καὶ περὶ δύντο, ἰδὲ κρέα πολλὰ σατεῦντο.

Quem morem expressit Horatius lib. ii. Serm. illo versu:

*Gausape purpureo mensam praeterfit — Martialis:
Haec tibi sorte datur tergendis spongia mensis.*

Plautus Menachm:

*Iuventus nomen fecit Peniculo mihi
Ideo, quia mensam, quando edo, detergeo.*

Inde factum nomen seruis Peniculis, quod penicillo mensas mundarent. Romanos autem linteis mensas interdū texisse apparet, vel ex hoc Martialis epigrammate, quod est, libro xiv.

*Nobilibus villosa tegant tibi lintea citrum,
Orbibus in nostris circulus esse potest. & lib. ix.
Inde satur mensas, & opertos exuit orbes.*

Sed non omnibus in usu fuisse, ut mensas operirent, apparet ex versibus eiusdem Martialis lib. xi.

*Mensas Ole bonas ponis, sed ponis opertas:
Ridiculum est: possum sic ego habere bonas.*

Mappis autem siue mantilibus, (mantile enim pro mappa dixit Lucilius, cum ait; Mantela merumq.) ad abstergendas manuum sordes inter cenandum contractas, quae Graeci χειρὸμακτῆρα appellant, ipsum cōuiuij dominum non instrauisse mensas, pro se autem

γνῦμι

unum quemq. conuiuiam adferre consueuisse, conijci potest ex Catulli hendecasyllabo ad Asinium Marruccinum, in quo ait:

Marruccine Asini manu sinistra

Non bellè vteris in ioco atq. vino:

Tollis lintea negligentiorum &c.

Quare aut hendecasyllabos trecentos

Expecta, aut mihi lintheum remitte.

& Martialis lib. XI.

Attulerat mappam nemo, dum furtatimentur;

Mantile è mensa sustulit Hermogenes.

Interdum tamen ipsi conuiuatores mensas mantilibus sternebant, vt indicat Horatius lib. II. Serm.

Vilibus in scopis, in mappis, in scobe quantus

Consistit sumptus? &c. & Lampridius in Elagabalo, cum inquit: *Exhibuit parasitis cenas de vitreis, & non nunquam tot picta mantilia in mensam mittebat his edulij picta, quae apponerentur, quot missus esset habiturus.* Ex quibus verbis conijci etiam potest veteres singulis missibus mantilia mutare solitos fuisse, hoc est singulis ferculis. Capitolinus verò apertius innuit conuiuij dominos mensas mantilibus strauisse, cum scribit Gallienum Imp. aureis mantilibus semper sternere solitum fuisse. Quod tamen tum in priuata mensa intelligi potest ab eo seruatum esse, tum in publico conuiuij. ad quod Elagabalus aureum mantile afferebat, vt inquit Lampridius, qui de Alexandro Seuerio ita scribit: *Conuiuium neq. opimum, neq. nimis parcum, sed nitoris summi fuit, ita tamen ut pura mantilia mitterentur, saepius cocco lauata, aureata verò nunquam, cum haec habere Elagabalus iam recepisset, & ante, vt quidam praedicant, Hadrianus*

nus habuisset. Scribit autem Vopiscus Tacitum au-
roclauatis vestibus & mantilibus interdixisse.

Mappis utebantur etiam ad abluendas manus vel
antè cenam. Aristophanes Ταγηνισαῖς apud Athe-
naeum lib. ix. φέρει πῦλιν τὰ χεῖρας καὶ χεῖρας ὑδάτι, τὸ δὲ πρὶν πρὸ
τὸ χερσὶ μακρῶν. Quod autem ibi Athenaeus αἰμολιγοῦ
dixit, id fortasse est, quod innuit Plinius lib. xix. cap.
1. cū scribit: Inuentum iam est etiam, quod ignibus
non absumeretur. Vinum id vocant; ardentesq. in focis
conuiuiorum ex eo vidimus mappas sordibus exustis
splendescentes igni magis quàm possent aquis. Hoc au-
tem linum asbestinum dictum est; eoq. Romani in
vstrinis ad colligendos cineres vsi sunt, vt scribit Pli-
nius eodem loco his verbis: Regum inde funebres tu-
nicæ, corporis fauillam ab reliquo separant cinere. Lin-
teaminibus lotis Elagabalum nunquam vsum esse
scribit Lampridius, quod lotis linteis mendicos vti
diceret. Quod autem cenaturi manus lauarent, ita
notum est, vt non egeat probatione. Nam & mal-
lauium vas, quod in eo manus lauarentur, dictum
est, & Cicero eum lauandi morem expressit lib. ii. de
Oratore, cum dixit: Illud egregium Sextij, manus laua-
inquit, & cena: & Homerus pluribus locis:

Χέρνιβα δ' αἰμώπολος περὶ χεῖρας φέρουσα

Καλῇ χρυσείῃ ὑπὸ ἀργυρέοιο λείαντος]

Νίψασαι.

Quod vertit Virgilius:

Dant famuli manibus lymphas. &c.

———— tonsisq. ferunt mantilia villis.

Lauabant autem manus etiam post cenam, vt scribit
Athenaeus lib. x. adductis veterum testimonijs, qui-
bus probat apud veteres post cenam καὶ χεῖρας dici so-
litum,

litum, non vt Aristophanes Grammaticus ait, Acti-
cos antè cenam χῆ χειρὸς dixisse; cenatos autem δει-
ψαδαι. sic enim inquit : σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ μὲν τὸ δει-
πῆσαι χῆ χειρὸς ἔλεγον, ὡς Ἀριστοφάνης ὁ Γραμματικὸς φη-
σὶν, ὅτι πρὶν φαγεῖν οἱ Ἀθηνοὶ χῆ χειρὸς ἔλεγον, μὲν δὲ τὸ δειπνῆ-
σαι, τὸ νίψαδαι. & lib. ix. notat veteribus antè prādium
& cenam dictum fuisse χῆ χειρὸς, cenatis verò & pran-
sis, δειψαδαι. Sic enim ait : ὅρα γὰρ τοῖς παλαιοῖς τὸ μὲν
πρὶν ἀρίστου καὶ δειπνῆσαι λέγεσθαι χῆ χειρὸς, τὸ δὲ μὲν πῶτα, δειψα-
δαι. Adducit praeterea versus Dromonis ex Pfal-
teria; in quibus narrat ex conuiujs quidam, vbi pran-
si fuissent, confestim mensas vndiq̃. sublatas esse: la-
uandis autem aquam manibus quendam effudisse :
lauisse verò conuiuas, & acceptis rosis sparsilibus
caput ornasse. Graeci versus sunt hi :

Ἐπὶ δὲ δᾶπνον ἡρισηκότες ἦμεν, ὡς εἶλεται τὰς τραπέζας.

Νίμματα' ἐπέχει τίς. ἀπενιζόμεθα. τοὺς σεφάους πάλιν δὲ

Σπορίνοις λαβόντες ἐσεφάνεμεθα.

Et lib. xiv. idem Athenaeus profert versum Aristophanis ex Vespis, in quo postulat conuiuia, sublati
mensis aquam dari lauandis manibus :

Τῶρα χῆ χειρὸς μὲν τραπέζας εἰσφέρειν.

Lauabant etiam manus per singula fercula, siue mis-
sus, vt pluribus locis indicat Lampridius in Elaga-
balo : *Cum tantum*, inquit, *biberent per singula fer-*
cula; & manus, quasi comedissent, lauarent : & paulo
post : *Vt haberet vigintiduo fercula ingentium epula-*
rum, & per singula lauarent. De pelui, quam dicit

Varro à pelluendo dictam pelluuium, quòd scilicet
in ea pedes lauarent, mihi planè etymon non pro-
bat; nam id vocabulum apparet Graecum esse, ex
ijs, quae scribit Pollux lib. x. in quo ait πέλινος dici

Tra-

Tragicis τὴν λεχάνην. οἱ δὲ Αἰολεῖς, inquit, πέλυσαν μάλιστα τὴν ξυλίνην λέγουσιν. Illud certè constat, pelui veteres lauandis pedibus etiam post cenam vsos esse; quod tum ex alijs, tum ex Plutarchi quodam loco conijcere possumus in Pompeio, vbi dicit Fauoniū Pompeio ministrasse non tantum in cena, sed in pedum quoque lauatione: μέχρι ποδῶν, inquit, νίψας, καὶ δειπνῶντος. Quamuis Plutarchi locus referri etiam possit ad eam pedum lauationem, qua utebantur antè cenam; vt de Vlyssè refert Homerus, quem dicit agnitum ab Euryclia in pedum antè cenam lauatione. Pluribus autem mensis Romanos vsos fuisse, easq. vt plurimum, in ternos missus, interdum in plures partitos esse, indicat Plutarchus in Lucullo, vbi scribit, soli aliquando cenanti Lucullo, cum vna mensa, & cena parata modica esset, accitum seruum, qui super his erat, obiurgasse. vbi is causatus est, nemine vocato, non ratum se requiri ab eo aliquem splendorem; quid ais, dixisse, nesciebas hodie apud Lucillum cenaturum Lucillum? Plutarchi verba sunt haec: ἐπεὶ δὲ μόνος δειπνοῦντος αὐτοῦ μία τράπεζα, καὶ μέτερον παρειακάδην δειπνον, ἠγανάκτησε, καλέσας τὸν ὄπῃ τούτων τεταγμένον οἰκίτην, τῷ δὲ φήσαντος, ὡς ἔκφετο μηδενὸς παρακαλημένον, πολυτελοῖς τινὸς αὐτὸν δεισιπῶν, τί λέγεις, εἴπῃ, ἔκφετο ὅτι σήμερον παρὰ Λυκούλλῳ δειπνῶντι Λέκουλλος. Primas mēsas, quas in plures missus diuidi solitas diximus, auspicabantur ab ouo: de qua consuetudine Porphyrio exponens versum Horatii ex lib. II. Sat. II. *Ab ouo vsq. ad mala*, sic scribit: *Ab initio cenae ad finem. Ouum enim hodie initium cenae, quippe cum in gustu statim à balneis offeratur. mala autē apud veteres inter cetera secundae mensae afferebantur.*

Varro

Varro Endymionibus apud Nonium : *Discumbimus
mussati, dominus maturat oua, ac cenam committit.*
Ouum quoq. Horatius cenae principium innuit per
Catium illo versu:

Longa quibus facies ouis erit.

Vt videatur ouum antecena quaedam fuisse in indi-
ce illo, quem ponit Macrobius cenae Pontificiae Me-
telli, & rectè dici potuisse prooemium cenae, vel vt
Graeci dicunt, *δείπνυ ἀροίσμον* apud Athenaeum lib.
iv. Nam id, quod Alexis apud eundem Athenaeum
καφαλλὺν δείπνυ dicit, & Cicero *caput cenae*, intelligen-
dum de eo, quod in cena praecipuum dabatur fercu-
lum, quod *cenae caput* dicebatur. Ciceronis verba ex
Tusculana v. sunt haec: *Negauit se iure illo nigro,*
quod cenae caput erat, delectatum. Martialis:

Mullus tibi quattuor emptus millia

Librarum, cenae pompa caputq. fuit.

Varro, vt infra dicetur, à melle primas mensas au-
spicatur, quo fortasse mulsum designat, de quo sic
Horatius hoc versu:

Aufidius forti miscebat mella salerno.

Athenaeus à lactucis, cum inquit: *οἱ μὲν τοι ἀρχαῖοι πάν-
τως οὐδὲ δειπνεῖν ἐπεσέφερον ὅτε μίτρας, ὅτε ἀπιδάρας, ὅτε
ἄλλο τι τῶν τοιούτων, ἀπέρων γίνεται.* Et ab Horatio in ce-
na Nasidieni lactucae primum apponuntur. Martia-
lis item à lactucis initium cenae facit & oxygaro, vt
in disticho:

Claudere quae cenas lactuca solebat auorum,

Dic mihi cur nostras inchoat illa dapes.

Idem ab oliuis auspiciari solitos fuisse primas men-
sas ostendit in alio disticho:

Haec quae Picenis venit subducta trapetis,

In-

*Inchoat, atq. eadem finit oliua dapes. & alibi :
 Prima tibi dabitur ventri lactuca mouendo
 Vtilis, & porris fila resecta suis,
 Et quae Picenum senserunt frigus oliuae :
 Haec satis in gustu, cetera nosse cupis ?
 Mentiar vt venias, pisces, conchylia, sumen.*

Vt videri possit haec quoq. in antecena fuisse .
 Primas mensas excipiebant secundae, & ipse aliquando in plures missus operis dulciarij, nec non lactarij dispertitae, de quibus videndus Valerius Maximus lib. II. cap. I. Agellius lib. XIII. cap. II. Macrobius lib. III. Athenaeus autem lib. XIV. Pindari poetae testimonio probat apud antiquos in vsu fuisse secundas mensas, cum inquit: ὅπῃ γὰρ ἦσαν καὶ τὰ πρῶτα τοῖς ἀρχαίοις αἱ δ' αὖτε τὰς τε ἀπέζαι πολυτελεῖς μεμεριμνημέναι, παρίσσει Πίνδαρος Ὀλυμπονίκας, καὶ τῆς Πέλοπος κρηρῆας διηγούμενος: τε ἀπέζαισι δ' ἀμφὶ δ' αὖτα. & post, εἰδίδοτο δὲ καὶ αὐτὸν ἐν τῇ δ' αὖτε τὰς τε ἀπέζαι, ὥσπερ καὶ λαγῶα καὶ κίχλαι κοινῇ μὲν μελιπικτων εἰσιφέροντο. Et Seruius in Virgilianum illud:

— mensaeq. remotae:

Duas, inquit, habebant mensas: vnā carnis, alteram pomorum. Cicero lib. XIV. Epist. ad Atticum: Haec, inquit, scripsi apposita secunda mensa. & in epist. ad Tironem: Videor enim videre e mentem te res rusticas, cum villico loquentem, in lacinia seruāntem ex mensa secunda semina. Varro de re rustica lib. III. cap. XVI. Mel, inquit, ad principia conuiuij, & ad secundam mensam ministratur. Lampridius in Alexandro: Pomis vehementer indulsit, ita vt secundae mensae illi saepius ponerentur. Virgilius lib. II.

Non ego te Djs & mensis accepta secundis,

Tran-

Transferim Rhodia &c. Horatius lib. II. Sat. IV.

——— *tum pensilis vna secundas*

Et nux ornabat mensas, cum duplici ficu.

Ovidius Metamorph. lib. IX.

——— *Totumq. tulit prae diuite cornu*

Autumnum, & mensas felicia poma secundas.

Martialis lib. V.

Mensae munera si voles secundae,

Marcentes tibi porrigentur vnae,

Et nomen pira quae ferunt Syrorum.

Julius Pollux addit praeter has tertiam mensam, quam videtur Lampridius innuere, cum scribit in Elagabalo: *Habuit leones & leopardos exarmatos in delicijs, quos edoctos per mansuetarios, subito ad secundam & tertiam mensam iubeat accumbere.* Sed haec, ut videtur, raro apponebatur. Homerus autem in Heroum mensis, neq. aues, neq. pisces, neq. poma apponit, sed nec carnem elixam, quod notat etiam Seruius in lib. I. Aeneidis, cum inquit: *Heroicis temporibus carne non vescebantur elixa.* Vnde & Varro nem scripsisse, *Romanis primum in usu fuisse assa, secundo elixa, tertio iurulenta.* Quin etiam, nec vnguenta Homerus agnoscit, nec coronas, ut notat Athenaeus lib. I. in quo scribit Homerum non ignarum vnguenti, quatenam esset vis & gratia, Heroum tamen nullum induxisse vnguento delibutum, excepto Paride, atq. adeo nec vllum quidem coronatum; quamuis translatione simili, quid esset corona, sibi compertum fuisse ostendat, cum ait:

Νῆσον, καὶ πῆρε πέντος ἀπείρητος ἐσεφάνωται.

Athenaei verba sunt haec: *Ομηρος δὲ πῶς τῷ μύρῳ φύσιν εἶδώς, ἢ οἰσίζα γὰρ μύρσις ἀληθομένους τοῖς ἥρωας, πλὴν τὸν Πάριον.*

Παρίν. ἀλλ' ἔδὲ στεφανωμένους ἐσθ' ἔχει, καὶ τοὶ τῶν ἐκ τῆς μεταφο-
 ρᾶς ὁμοιωμάτων σημαίνεται, ὅτι ἦδ' οὖν τὸν στεφανόν. De usu panis
 apud antiquos videndus Plinius lib. xviii. cap. viii.
 Vopiscus in Tacito scribit eū, nūquā panē nisi siccū
 comedisse, eundemq. sale, atq. alijs reb. conditū. Pli-
 nius loco suprā memorato scribit Romanos pulte,
 nō pane, longo tēpore vsos fuisse. Vnde *Pulphagus*
Romanus dicitur à Plauto in *Paenulo*, & *Mostellaria*.
 Verrius autem apud eundem Plinium auctor est, po-
 pulum Romanum farre tantum ē frumento trecen-
 tis annis vsum esse. Pistorēs item priscis illis tempo-
 ribus apud Romanos non fuisse indicat Varro lib. i.
 de vita populi Romani apud Nonium: *Cocula*, in-
 quit, quae coquebat panem, primū sub cinere, postea
 in furno. & Plinius lib. xviii. cap. xi *Pisiores*, inquit,
Romae non fuerunt ad Persicum vsq. bellum, annis ab
V. C. D. lxxx. *Ipsi panem faciebant Quirites*, mulie-
 rumq. id opus erat, sicut etiam nunc in plurimis gentiū.
Artoptam Plautus appellat in fabula, quam *Aululariā*
 scripsit, magna ob id concertatione eruditorum, an is ver-
 sus poetae sit illius: certumq. sit, *Ateij Capitonis sen-*
tentia, tostum panem lautioribus coquere solitos, *piſto-*
resq. tantum eos qui far pinsebant, nominatos. Legen-
 dum autem ex manuscriptis libris: *Artoptasiam*
Plautus in fabula, quam Aululariam inscripsit: non
 enim *artoptam*, qui panem coqueret, sed *artoptasiam*,
 ipsam artem coquendi panem, Plautus dixit. Praete-
 rea corrigendum, *testu panem lautioribus coquere so-*
litos, non, *tostum*. Vnde panis testaceus dictus, quē
 Graeci *clibanitin* dicunt, quod sub aereo testu, ut
 inquit Plinius lib. xxxii. cap. vii. hoc est, sub cliba-
 no, coqueretur. Cato: *In foco calido, sub testu coqui-*

to leuiter. Seruius in lib. I. Aeneidis. Et quia apud maiores nostros, inquit, molarum vsus non erat, frumenta torrebant & ea in pilas missa pinsebant, & hoc erat genus molendi, vnde & pinsones dicti sunt, qui nunc pistores vocantur. Cato tit. XIV. Paulum latam pilam, vbi triticum pinsant. M. Varro in Satyr. de edulijis: Si quantum, inquit, operae sumpsisti, vt tuus pistior bonum faceret panem & lib. I. de lingua latina: Pilum quasi pisum, quod eo far pinsatur; & vbi fit, pistrinum dictum. In eo damnati serui exercebantur. Terentius Andria:

Caesum verberibus in pistrinum te Daue dedam.

Postea institutae molae iumentariae, nondum aquarijs inueniis. Suetonius in Caio cap. XXXIX. *Comprehensis ad deportandum meritorijs quoq. vehiculis, & pistrinensibus iumentis, adeo vt & panis Romae saepe deficeret.* Procopius lib. I. scribit molas in Tiberi Belisarium primum construxisse. De vsu vini apud Romanos videndus Plinius lib. XIV. cap. XII. XIII. XIV. XV. Vñ enim sunt vino partim mero, quod ζαρόν siue ἀκρατον Graeci dicunt; partim diluto, quod ὕδαρες siue κραμαμένον vocant. Plutarchus Sympot. lib. III. tres mixtionis modos tribus musicalibus consonantijs similes tradit: hemiolium, cum tribus aquae partibus, duae vini adduntur; diatesaron, cum tribus aquae, vna vini; diapason, cum vna vini duabus aquae. Ad δὲ πνάρων autem mixtionem respexit Hesiodus cum cecinit libro II.

Τρὶς ὕδατος ποσάειν, τὸ δὲ τέταρτον ἴεμαν οἶνον. Quā mixtionem Palamedis inuentum dicit Ion poeta apud Athenaeum, cum inquit:

Εὐρὺν δὲ μάνπε δὲ Παλαμίδης ἐμαντεύσατο
Πλοῦν ἔπειτα τοῖς Ἕλλησι πίνουσι τρεῖς

Πεῖς

Πρὸς ἕνα κυάδοις. Miscere autem dixit Tibullus lib. II. eleg. I. pro eo, quod temperare alibi dicit eleg. VII. eiusdem libri, cum ait:

Mistaq. securo est sobria lymph a mero. &:

Temperat annosum Marcia lymph a merum.

Varias autem vini & aquae mixtiones refert Athenaeus lib. X. adductis veterum poetarum testimonijs, ex quibus nos pauca proferemus; nempè Archippi, qui in posteriore Amphitruone par pari miscet, hoc versu:

Τίς ἐκέρασε σφῶν ὃ χακόδαμον ἴσον ἴσω;

Item Menandri in Heroe, qui tribus aquae partibus unam addit vini, sic enim ait:

Καί τοι πολὺ γ' ἔσθ' ἡδίων, ἢ γὰρ ἀνποτῶ

Ἐπιγον τρεῖς ὕδατος, οἶνε δ' ἓν μόνον.

Item Alexidis in Tethye, qui quattuor vini partibus unam aquae miscet, ait enim:

Ἴδου πάρεσιν οἶνος, ἔκουῶ ἐγχείω

Κρείπωνα, πολὺ βέλπον ἕνα καὶ τέτταρα.

Item Dioclis in Apibus, qui quattuor vini partibus duas aquae addit, cum ait:

Πῶς δὲ κεκραμμένον πίνειν τὸν οἶνον δεῖμα, τέτταρα καὶ δύο.

Item Nicocharidis in Amymone, qui quinq. vini partibus duas aquae miscet. sic enim inquit:

Οἰνόματος ἑστὶ χεῖρε, πίντε καὶ δύο.

Item Anacreontis, qui cyathis quinq. vini duo aquae addit:

Ἀγέ δὴ φέρ' ἡμῖν ὃ πᾶν

Κελέβλω, ὅπως ἄμυσιν

Προπίω, τὰ μὲν δὴ ἔγχεαι

Τῶδατος, τὰ πέντε δ' οἶνε

Κυάδοις, ὡς αὖ ὑβρισιῶσαν.

Modus autem vini & mensura apud Romanos varia itidem erat pro cuiusq. natura. Quin & Magister etiam bibendi, de quo infra dicitur, modum ipsum vini & mensuram praescribebat. S. Ambrosius lib. de Elia & ieiunio cap. XIII. *Ac ne immoderatum*, inquit, *hoc arbitreris, mensura proponitur, certatur sub iudice, sub lege decernitur agonotheis &c.* Ei verò, qui vno haustu poculum hausisset, hoc est ἀποσθὰ ἀκλαμάβαντες, ut docet Suidas, & infra ex Dione ostendemus. Martialis lib. VI.

Poto ego sextantes : tu potas Cinna deunces.

Vbi sextantem pro duobus, deuncem pro vndecim cyathis posuit. & de Lusco ad Aulum :

Potator nobilis, Aule, lumine vno

Luscus, Phryx erat, alterq. lippus.

Huic dicit medicus, bibas caueto

Vinum ; si biberis, nihil videris.

Ridens Phryx oculo, valebis, inquit :

Misceri sibi protinus deunces,

Sed crebros iubet : exitum requiris ?

Vinum Phryx : oculus bibit venenum.

& lib. III. trientem pro quattuor vini cyathis posuit, cum ait :

Candida Setini rumpant crysalla trientes.

& in Apophoreis :

Setinos moneo nostra niue frange trientes.

Persius Sat. III.

Sed tremor inter vina subit, calidumq. trientem.

Suetonius in Augusto cap. IXXVII. scribit eum non amplius ter bibere solitum fuisse, & si quando largissimè se inuitaret, senos sextantes non excessisse. Vopiscus autem tradit Tacitum parcissimae vitae fuisse,

fuisse, ita ut sextarium vini tota die nunquam potauerit, saepe intra heminam. Contra Capitolinus de Maximino seniore, de quo sic ait: *Bibisse autem illum saepe in die vini Capitolinam amphoram constat: comedisse & xl. libras carnis, ut autem Cordus dicit, etiam lx. quod satis constat.* Ex locis autem supra citatis intelligere possumus, sextantes potare solitos fuisse eos, qui imbecilli corpore fuissent; deunces, qui bibaces essent, & nimium vini appetentes; trientem, communem omnium mensuram fuisse. De numero autem poculorum notum est illud Aesopi, qui dicebat tres esse vini mixtiones, primam voluptatis, secundam ebrietatis, tertiam contumeliae, vel ut dicebat Anacharsis, moeroris. Ο Δρόνυος, referat Graecè, *τρεῖς καὶ ταύτην χρᾶσις οἶνου, πρῶτον μὲν ἀπὸ πλεονεξίας, ἢ δὲ δόξης, καὶ μετὰ ταῦτα ὑβρίας.* & Appuleius in Floridis ait quattuor esse vini crateras, quarum prima ad sitim pertineat, secunda ad hilaritatem, tertia ad voluptatem, quarta ad insaniam. Horatius loco supra citato:

— *tribus aut nouem* :

Miscentur cyathis pocula commodis.

Qui Musas amat impares,

Ternos ter cyathos attonitus petet

Vates: tres prohibet supra

Rixarum metuens tangere Gratia.

Ausonius:

Ter bibe, vel toties ternos: sic mystica lex est,

Vel tria potandi, vel ter tria multiplicandi.

Fuit autem aliquibus mos tot cyathos bibere, quot fuissent litterae in amici, vel amicae nomine, cui berent. Martialis lib. i.

Naevia sex cyathis, septem Iustina bibatur,

Quinque Lycea, Lyde quattuor, Ida tribus.

Item quot manus digitos haberet. Plautus Sticho:

Sag. Vide quot cyathos hos bibimus.

St. Tot, quot digiti sunt tibi in manu.

Cantio Graeca est, ἢ πέντε πίνειν, ἢ τεῖα πίνειν, ἢ μὴ τέτταρα.

Tibi propino decuma fonte, tibi tute inde, si sapis.

Liberalibus apud Romanos moris fuit tot cyathos bibere, quot alicui annos precabantur. Ovidius lib. III. Fastor.

Sole tamen, vinoq. calent, annosq. precantur,

Quot sumunt cyathos, ad numerumq. bibunt.

Inuenies illic qui Nestoris ebibat annos,

Quae sit per calices facta Sibylla tuos.

Panyasis autem Epicus, de numero item poculorū apud Athenaeum differens, primum dicit dicatum esse *Χαρίσιν, Ωραῖς, καὶ Διονύσῳ*: secundum *Αφροδίτῃ καὶ πάλιν Διονύσῳ*: tertium *ὕβρει καὶ ἄτῃ*. Eubulus itē apud eundem Athenaeum lib. II. de numero poculorum ita disputat in eo carmine, in quo inducit Bacchum loquentem:

Τρεῖς γὰρ μόνοις κρατῆρας ἐγχερανύω

Τοῖς Ἀφροδίτῃ, τὸν μὲν ὑγείας ἔνα,

Ὀν Ἀρῶτον ἐκτίνυσσι. τὸν δὲ δ' ἄτερον

Ερωτος, ἢ δονῆς τε. τὸν τεῖτον δ' ὕπνου,

Ὀν εἰσπίνοντες οἱ σφοδρὶ κεκλημένοι

Οἱ καὶ δευτέρῳ, ὃ δὲ τέταρτος

Οὐκ ἐθ' ἀμείτερός ἐστι, ἀλλ' ὕβρεως

Ὁ δὲ πέμπτος Σοφῆς, ἕκτος δὲ κώμων.

Εβδομος δ' ὑπνῶπιων, ὃ γάρδος κλήτορος.

Ὁ δ' ἔνατος χολῆς, δέκατος δὲ μανίας, ὥς τε καὶ βάλλειν

Ποιῶν, πολλὰ γὰρ οἷς μικρὸν ἀγγεῖον χρυδαίς

ὑποκαλίσσει ῥᾶσα τοὺς πεποκότας. Et haec satis superq. de numero poculorū. Bibebant autem modò pro salute Imperatoris, vt indicat Dio Cassius, qui Augusto inter alios hunc quoq. honorem decretum ait, vt pro salute eius in conuiujs biberent. & S. Ambrosius lib. de Helia & ieiunio cap. vii. his verbis: *Quid autem obtestationes potantium loquar? Quid memorem sacramenta, quae violare nefas arbitramur? Bibamus, inquit, pro salute Imperatorum, & qui non biberit, sit reus in deuotione.* Modò propter felices amicorum successus, vt Horatius lib. iii. ode xix.

Da Lunae properè nouae,

Da noctis mediae, da puer Auguris

Muraenae, &c. Ad quem locum respexit Ausonius, cum inquit: *Sed illa de Flacci ecloga in qua propter mediam noctem, & nouam Lunam, & Muraenae Auguratum ternos cyathos attonitus petit vates.* Bibebant etiam in amicorum gratiam absentium vt ex multis Scriptorum locis intelligimus. Theocritus Idyll. xiii.

Ἦδη δὲ παρῖόντος ἔδοξ' ἐπιχρῖσθαι ἄκρατον

Ὠπνος ἦδε λ' ἔχαστος: ἔδει μόνον ὦπνος εἰπεῖν.

Tibullus lib. i. eleg. i.

Sed benè Messalam sua quisq. ad pocula dicat,

Nomen & absentis singula verba sonent.

Ministrabantur autem pocula à summo ad infimum, initio factò ab vno ex conuiujs, qui in summo accūberet, & in orbem circumlato poculo ad eum, qui in imo lecto discumberet. quod Athenaeus dixit ἐν κύκλῳ πίνειν, Pollux τὰς κύλικας ἐν κύκλῳ περιλαύνειν. Plautus Mostellaria:

Interim da ab Delphio citò cantharum circum.

L 4 & in

& in Persa :

— — — age puere

A summo septenis cyathis committe hos ludos.

& in Afinaria :

Da puere ab summo, age tu interibi ab infimo da suauium.

& rursus in Persa:

Age, circūfer mulsū bibere, da vsq. plenīs cātharis.

Cicero in Catone : *Et is sermo, qui more maiorum à summo adhibetur in poculis.* Varro lib. iv. *Praeterea in poculis erant paterae, eo quòd pateant latius, sic dictae :* (siue vt est in V. C. ab eo quòd pateant, Latini ita dicunt.) *Hiscē etiā nunc in publico conuiuiō antiquitatis retinendae causa, cum magistri fiunt, potio circumfertur.* Inter potandum verò moris fuisse, vt conuiuae praegustatum poculum alter alteri porri- geret, constat primū ex Homero in Iliadis ix. qui ait:

Πλησόμενος δ' οἴνοιο δέπας δίδεκεν ἄρχλῆα.

quem locum exponens Athenaeus lib. xiv. dicit : *πληρωόμενος γὰρ ποτήριον ἀλλήλοις μὲν παραρρέδοντας.* & paulò post apertius ostendit quid sit *ποτήριον* hoc exemplo : *Ἀλέξανδρος οὖν αἰπίπας ποτὲ ποτήριον δίδωκεν, καὶ πᾶν, ποτὶ πᾶσι τῶν Πρωτέα.* Plautus Gurgulione :

Propino militi magnum poculum: ille ebibit.

Iuuenalis Sat. v.

— — — quando propinat

Virro tibi, sumitq. tuis contacta labellis

Pocula — &c. Martialis :

Qui nulli calicem tuum propinas.

Suetonius in Tiberio cap. xiii. *Ignotissimum Quaesturae candidatum nobilissimis anteposuit ob epotam in conuiuiō propinante se vini amphoram.* Appuleius lib. x.

praebi-

praebibere, dixit, quod Graeci *πρόπινον*, cum inquit :
Heu puer lautum diligenter ecce illum lautum cantha-
rum mulso contempera, & affer parasito meo, simul
quod ei praebiberim, commoneto. Formula qua in
 propinationibus utebantur apparet ex Plauto hu-
 iusmodi quaedam fuisse, in Persia:

Taegnum tardè cyathos mihi das: cedo sanè,

Benè mihi, benè vobis, benè amicae meae.

Libasse verò Dijs ex Homero constat, hoc versu :

Θεοῖσι ποίεσαντες μακάρεσσιν πόνον μελινδέα οἶνον.

& ex Virgilio, apud quem Libat Dido hoc versu :

Dixit, & in mensa laticum libavit honorem.

Maioribus autem poculis veteres potare diceban-
 tur, cum conviuarum laetitia aliquantulum proces-
 sisset, dicebantq. *τὴν μείζονα αἰτεῖν*, scilicet *κύλικα*. So-
 philus apud Athenaeum lib. x.

Σωκράτης ἄκρατος ἐδίδδοτο ἴσον ἴσῳ, πάλιν ἢ μείζον' ἢ πησιν,
Alexis: ὁ συμποσίαρχος ὡς γὰρ, ἀλλὰ δῆμιος ὁ χαίρειας κυάδοις
πρόπινον εἰκοσὴν ἴσον ἴσῳ πάλιν τὴν μείζον' ἢ τει. Ad quem
 morem respexisse videtur Cicero, cum scripsit in
 Verrem: *Fit sermo inter eos & inuitatio, ut Graeco mo-*
re biberetur: hospes hortatur: poscunt maioribus pocu-
lis. Utebantur autem veteres vino refrigerato, ut
 constat tum ex alijs, tum ex Dione, qui scribit Com-
 modum vini refrigerati poculum in medio certami-
 ne fessum capere vno haustu solitum: *Τρυκῶ οἶνον,*
 inquit, *ἐψυγμένον λαβὼν ἅμισι.* Utebantur item sacco
 vinario, ut merum liquidius potarent. Martialis
 lib. xii.

— & ut liquidum potet à lauda merum,

Turbida sollicito transmittere Caecuba mero,

Atq. inter mensas ire redire suas.

Sacci

Sacci vinarij meminit Plinius lib.xxiv.vbi de polenta nitrosae aut amarae aquae. Aqua etiam utebantur niuibus refrigerata, vt ex Martialis versibus apparet, in quibus sic est:

*Non potare niuem, sed aquam potare rigentem,
De niue commenta est ingeniosa sitis. & lib.xi.*

Nec nisi post niueam Caecuba potat aquam.

Alexis apud Athenaeum: Καὶ χύμα μὲν νιvēν Ἰσχυρὰν ζόμεν. Iuuenalis:

Frigidior Gaeticis petitur decocta pruinis.

Plinius: Hi niues, illi glaciem potant, venasq. montium in voluptate gulae vertunt: seruatur aliorum aestibus, cogitaturq. vt alienis mensibus nix algeat: decoquunt alias, quas mox & illas hiemant. & lib.xxxi cap.iii. Neronis principis inuentum est decoquere aquam, quam vitro demissam in niues refrigerabat. Inde Suetonius in Nerone cap.xlviii. sic scribit: Aquam ex subiecta lacuna potaturus manu hausit: Et haec est, inquit, Neronis decocta &c. aquae autem tepidae aliquantum bibit. Colum autem dicebatur vas vinarium, quo aqua ex niuibus colari solebat. Martialis:

Attenuare niues norunt & linthea nostra,

Frigidior colo non salit vnda tuo.

Aqua etiam utebantur calefacta, vt ex Scriptoribus constat. Horatius:

Quis aquam temperet ignibus?

Varro lib.ii. de lingua latina. Calix à caldo; quod in eo calida puls apponebatur, & caldum in eo bibebant. Plinius lib. xxviii. cap. iv. Notandum nullum aliud animal praeter hominem calidos potus sequi, ideoq. non esse naturales. Tacitus lib.xiii. Innoxia adhuc, et praecalida potio. Appuleius lib. ii. Commodum cubueram,

& ecce

*Ecce Fotis mea, iam domina cubitum reddita, iacta proximat rosae ferta, & rosa soluta in sinu tuberante, ac me pressim deosculato, & corollis reuincto, & flore pro-
sperso, arripit poculum, ac desuper aqua calida iniecta, porrigit, bibam, idq. modicum priusquam totum exorbe-
rem, clementer inuadit. Iuuenalis Satyr. v.*

*Quando vocatus adest gelidae, calidaeq. minister.
& Martialis lib. i.*

Iam defecisset portantes calda ministros. & lib. vi.

Et potet calidā qui mihi laudat aquam. & lib. viii.

Caldam poscis aquam, sed non dum frigida venit.

Alget adhuc nudo clausa culina foco. & lib. xii.

Et nimium calidis non vitiantur aquis. & lib. xiv.

Frigida non desit, non desit calda petenti.

Epicharmus item apud Athenaeum lib. xiv. aquam tepidam postulat sibi dari, quam bibat, cum inquit:

Καὶ πῶν ὕδωρ διπλάσιον χλιαρὸν ἡμῖνας δύο.

Hinc Tiberius Claudius Nero Imp. dictus per iocū Biberius Caldius Mero, à frequenti calidae aquae potione. Ammianus Marcellinus lib. xxviii. *Ampe-
lius*, inquit, *Vrbi praefectus statuerat ne aquam calidā calefaceret quisquam. & post: Si aquam calidam tardius attulerit.* Claudius Imperator edicto vetuit, ne aqua calida venderetur. Dio. lib. LVIII. *τά τε καπιλιᾶδες ἀσπιρίοντες ἐπὶ πόνον, κατέλυσεν, καὶ προσέταξε μήτε κρέας που ἐφ' ὄν, μήθ' ὕδωρ θερμὸν πωρῆσθαι, καὶ πῖνας ὅπῃ τούτῳ μὴ περὶ δαρχήσαντας ἐκόλασεν.* Quin & C. Caligula, eodē Dio-
ne referente, eum necari iussit, qui in funere Drusil-
lae calidam aquam vendidisset. *πωλήσαντα δὲ*, inquit, *θερμὸν ὕδωρ ἀπέκτεινον ὡς ἀσεβήσαντα.* Locus autē in
quo aqua calida vendebatur, Thermopolium à Plau-
to dicitur in Curculione:

Quos

Quos semper videas bibentes in Thermopolio.
& in Trinummo

——— *satin in Thermopolio.*

Condalium es oblitus, postquā thermopotasti gutturē?
Aqua calida miscebatur etiam vino, vt conijci potest ex versibus Martialis:

Me conuina leget misto quincunce, sed ante

incipiat positus, quā tepuisse calix:

& apertius ex Plauti Curculione:

Vbi quid surripuere, operto capitulo calidum bibunt,
Tristes atq. ebriosi incedunt.

Vas autem ad parandam aquam calidam, miliarium dicebatur. Athenaeus lib. 11. τὸ μιλίαιον καλέμενον ὑπὸ Ῥωμαίων, τὸ εἰς θερμὴν ὕδατος κατεργασίαν κατισχύον ζέον. Horatius verò ahenum videtur dixisse vas id, quod aquae calefaciendae comparabatur, cum inquit. Epist. lib. 11.

——— *emptis*

Sub noctem gelidam lignis calefaciat ahenum.

Mos autem fuit in conuiujs, talorum iactu vnum aliquem creare, qui praescriberet modum cenae, & quantum quisq., & quomodo temperatum, vt diximus, biberet vinum. Hic, Rex conuiuij à Tacito dicitur in Nerone, & Sidonio lib. ix. epist. his verbis: *Meis quoq. contubernalibus dum rex, inquit, conuiuij circa ordinandum moras neſtit oxygarum &c.* Modiperator à Varrone lib. xx. Rerum humanarum citante Nonio, his verbis: *In conuiujs qui sunt instituti potandi modiperatores* (nam vox magistri glossema est verbi modiperatores.) Inde Cicero in Catone: *Me verò & Magisteria delectant à maioribus instituta, & is sermo, qui more maiorum à summo adhibetur in poculo*

culo : Lampridius in Elagabalo: *Praefectum Urbicū*,
(vel forte, *Urbī*) saepe post cenam ad potandum voca-
bat, adhibitis & Praefectis Praetorio, ita ut si recusa-
rent, Magistri eos cogerent. Dictator à Plauto, qui di-
cebatur ipsa tantum coronae impositione, ut est
apud eum in *Perfa*:

*Do hanc tibi florentem florenti, tu sic eris Dictatrix
nobis.*

Dominus conuiuij à Varrone apud Agellium lib.
XIII. cap. II. & Nonio. Item *Strategus* à Plauto rur-
sus in *Perfa*:

Strategum te facio huic conuiuij.

Cenae pater ab Horatio lib. II. Serm. Sat. VIII.

Inprimis Lucanus aper leni fuit austro

Captus, ut aiebat cenae pater ———

Parochus ab eodem ibidem:

Tum parochi faciem nil sic timentis ut acres

Potores ——— & *Conuiuator*, cum inquit:

Sed conuiuatoris uti ducis &c. Seneca lib. I. de ira:

*Minus honorato loco positus irasci coepisti conuiuato-
ri &c.* Magister cenae à Martiale lib. XII.

Conuiuas alios cenarum quere Magister. Catullus.

Ingere mi calices amariores,

Ut lex Postumiae iubet Magistrae. Cicero in Ver-

rem: *Iste enim Praetor seuerus ac diligens, qui populi*

Romani legibus nunquam paruisset, illis diligenter legi-

bis, quae in poculis ponebantur, parebat. Graeci

συμποιάρχον, siue βασιλέα dixerunt. Plutarchus Apoph-

thegm. *Αγνοίλαος* *Ἐὰν πότεν ποτὲ λαχὼν συμποιάρχει.*

Idem, ut opinor, dicebatur à Graecis *ὀνοματοκλήτωρ*,

cuius munus erat suum unicuiq. gradum & ordi-

nem in cena assignare, ut scribit Athenaeus lib. II.

addu-

adducto Alexidis testimonio, qui ait: μετὰ τούτων ἀνα-
 σάντες κατεκλίθημεν, ὡς ἕκαστος ἠθέλησεν, ἐκ ἀναμείναντες ὀνο-
 ματοκλήτορες τῶν δειπνῶν ταξίρχων. Nominatur & ἐστία-
 τωρ ab eodem Athenaeo lib. II. Cui ubi conuiuiae ac-
 cubuissent, tabella dabatur instar indicis cenae Pon-
 tificiae Metelli apud Macrobiū lib. III. cap. XIII. in
 qua omnium ferculorum nomina descripta erant,
 ut sciret, quod nam obsonium esset coquus allatu-
 rus: ἐξ ὧν, inquit, ἐν τοῖς δειπνοῖς τῶν ἐστιατῶν κατεκλίθη-
 μεν, περὶ δὲ τῶν γεγραμμένων πρὸς τὸ δειπνῶν ἀναγραφῆναι τὴν παρεμπο-
 σμένην, ἐφ' ᾧ εἰδέναι, ὅτι πολλοὶ ὄψον φέρειν ὁ μίχτρος. Talo-
 rum autem iactu creari solitos, & interdum ipsa tan-
 tum coronae impositione, indicat Plautus versu su-
 pra prolato, & Horatius lib. I. ode. IV.

Nec regna vini sortiere talis. & lib. I. ode. VII.

Quem Venus arbitrum dicet bibendi?

Porro ministri Tricliniarii nominantur in veteri-
 bus apud me marmoreis monumentis, Structor, qui
 τραπέζοκόμος ab Athenaeo dicitur, cuius erat, ut in-
 quit Virgilius, *cura penum struere*. & de quo Mar-
 tialis lib. X.

Et quae non egeant ferro Structoris Ofellae.

Structoris serui munus designat Seneca lib. VI. epist.
 XLVII. ad Lucilium, cum inquit: *Alius pretiosas aues*
scindit, & per pectus, & clunes certis ductibus circum-
ferens eruditam manum, & in frusta excutit. & lib. de
 Breuitate vitae: *Quam videam, inquit, quam suspen-*
si sint, quomodo aper à coquo caesus exeat, quanta cele-
ritate signo dato gladij ad ministeria decurrant, quanta
arte scindantur aues in frusta non enormia. Sed aper-
 tius indicat Iuuenalis non modò Structoris officiū,
 sed ipsam etiam structoriam artem, quae obsonia
 scin-

scindendi praecepta daret. Sic enim ait Sat. II.

— quin ipsa manubria cultellorum
Ossea: non tamen his vlla vnquam obsonia fiunt
Rancidula, haud ideo peior gallina secatur.
Sed nec Structor erit, cui cedere debeat omnis
Pergula, discipulus Trypheri doctoris, apud quem
Sumine cum magno lepus, atq. aper, & pygargus,
Et Scythicae volucres, & Phoenicopterus ingens,
Et Gaetulus oryx, hebeti lautissima ferro
Caeditur, et tota sonat vltima cena Saburrae. & Sat. V.
Structorem interea (ne qua indignatio desit)
Saltantem spectas, & chironomunta volanti
Cultello, donec peragat dictata magistri
Omnia: nec minimo sanè discrimine refert,
Quo gestu lepores, & quo gallina secetur.

In antiqua inscriptione habetur: MAMA STRV-
 CTOR. Seruus Tricliniarcha, qui & Architricli-
 nus, habetur in hac inscriptione: BLICIO ABOR-
 TENNIO TRICLINIARCH. item in hac: M. VLPIO
 AVG. LIB. PHAEDIMO DIVI TRAIANI AVGVSTI
 TRICLINIARCH. Seruus Tricliniarius in hac: SEX
 POMPEIO VOLESSIGO SEX POMPEI SER. TRI-
 CLINIAR. Praegustator in hac: TI. CLAVDIVS
 FLAMMA CLAVSVS TI. AVG. PRAEGVSTATOR.
 Hic à Graecis *πρωτοφάγος* dicebatur, vt scribit Athe-
 naeus lib. IV. in quo docet Eleatros vocatos fuisse
πρωτοφάγους, id est Praegustatores; sic dictos, quòd vt à
 veneno reges securi tutiq. sint, de illorum cibis non
 nihil prius mandunt, & gustant. Praegustabant au-
 tem in mensa, quam Gustatorium appellat Martia-
 lis in Apophoretis. Suetonius autem scribit epulan-
 ti Claudio Imp. venenum datum per spadonē Prae-
 gusta-

gustatorem. Serui ab argento potorio, item ad argentum potorium, item a potione nominantur in his inscriptionibus: ANTHVS AD ARGENTVM POT. L. CAESARIS. & : VIBIAE SVCCESAE LIVIAE AVG. SER. AB ARGENTO POTORIO. & : PARTHENIVS CAESARIS N. AB ARGENTO POTORIO. & : TI. CLAVD AVG. LIB. GRATIO LIVIAE AVG. SER. A POTIONE. & : SEXTIVS PACCIVS SEX POMPEI A POTIONE. à Catullo dicitur:

Minister vetuli puer falerni. & ab Horatio Carm. lib. 1.

Puer quis ex aula capillis

Ad cyathum statuetur vinctis?

Qui alio nomine à Liurio, & Plinio Pollicitator, ab Aufonio, Pincerna, Graecè οἰνοχόος appellatur. Dicebatur etiam Seruus à Laguna, vt in hac inscriptione: M. VLPIO AVG. LIB. PHAEDIMO DIVI TRAIANI AVG. A LAGVNA. Item seruus Corintharius, & à Corinthis in his: TI. LAIVS PARATVS A CORINTHIS. & : CAPTVS A CORINTHIS. & : CALLITYCHAE ZOILI CORINTHIAR. AGRIPP. Seruus ab auro escario nominatur in his: M. VLPIO ERIDANO AVG. LIB. AB AVRO ESCARIO. & : CAMVS AVG. LIB. PRAEP. AVRI ESCARI. Ministratores nominantur in his: IVLIA LOGAS AMARANTHI AVGVSTI MINISTRATORIS TVRRANIANI. & : ERASTVS CAESAR. MINIST. & : ANSIO CAESAR. MINISTRATOR. Seruus pistor in hac: FAVSTVS PISTOR TI. GERMANICI SER. Pistor autem indicatur vel Dulciarius, vel certè lactarius; alter a conficiendis dulcijs, siue mellitis, quae Graeci *μελίπηκτα* dicunt; alter ab ope-

ab opere lactario vocatus: nam scribit Lampridius de Elagabalo, eum alia die tantum de dulcijs, alia de opere lactario cenitasse. & Appuleius refert Pistorem dulciarium è conuiuio reportasse reliquias largissimas, panes, crustula, placentas, edulia mellita, operisq. pistoriij. & lib. x. *At illorum, inquit, alter Pistor dulciarius, qui panes & mellita concinabat edulia.* ex Luciano, qui ait: *ἀπὸ τοῦ πέλιν καὶ μελίπικτα χερσὶν ὀπλισμένους.* Obsonator dicebatur ὁ τὰ ὄψα ἀνέμενος, ut est apud Athenaeum lib. xiv. & idem ὁ ψώνος vocabatur, & ἀρρογστὴς: de quo sic Martialis:

Dic quotus es, quanti cupias cenare, nec vnum

Addideris verbum, cena parata tibi est.

Coquos Romani priscis temporibus non habebant domi, sed conducebant ex Macello, ut ex Plauti Aulularia intelligimus, in qua est:

Postquam obsonauit herus, & conduxit coquos,

Tibicinasq. haec apud forum. — Itaq. ab eodem Plauto malus coquus, dicitur coquus nundinalis, quod non cotidie, sed nono tantum quoquo die ex Macello conducebatur, ut Festus notat. Plinius lib. xvi. cap. xi. *Nec coquos verò habebant in seruitijs, eosq. ex Macello conducebant.* Ancillae verò, ut ex Plauti Mercatore apparet, cotidie cibum familiae coquebant. Postea priuatos coquos domi habere coeperunt, ut indicat Martialis illo versu:

Nam coquus domini debet habere gulam.

Idem Plautus nominat in Pseudolo Forum coquinum hoc versu:

Forum coquinum qui vocant, stultè vocant:

Nam non coquinum est, verum furinum est forum.

Coquum Posidippus poeta apud Athenaeum lib.

IX. comparat Imperatori, cum inquit:

Αγαθος στρατηγος διαφειν εν τω δεκατ. & Plautus:

Sis tu in legione bellator, si vis, at ego in culina Ares.

Serui ATRIENSES multi nominantur in veteribus inscriptionibus. Videndum autem an inter eos numerentur qui in atrijs, vbi priscis temporibus cenitabant, supellectilem seruabant conuiualem, quiq. in antiquis inscriptionibus SERVI A SVPELLECTILI. dicuntur. Veteres enim in atrijs, hoc est in culina, vel propè culinam cenitasse, apparet ex eo quod scribit Seruius, culinas fuisse in illa aedium parte, quae atrium dicebatur, vnde à fumi nigrore nomen factum esse atrio. Inde Cicero in Pisonem: *Cui idem erat coquus & seruus Atricensis.* Ministros autem Tricliniares linteis succinctos ministrasse, ex loco Senecae supra citato intelligere possumus, & ex ijs, qui infra ponentur. Apud Senecam quidem erat sic: *Ad hoc praestò aderit ministrorum ornatissimorum turba linteis succincta &c.* Horatius:

———— *veluti succinctus cursitat hospes,*

Continuatq. dapes, nec non vernaliter ipsis

Fungitur officijs — & lib. I. Sat. VIII.

Vidi ego met nigra succinctam vadere palla

Canidiam &c. — & lib. II. Sat. vltima:

His vbi sublatis, puer altè cinctus acernam

Gausape purpureo mensam perterfit — Ovidius:

Nominis esse potest succinctus causa minister.

Appuleius lib. II. *Fotis linea tunica mundulè amicta, & russea fasciola praenitente altiusculè sub ipsas papillas succinctula, illud cibarium vasculum floridis manibus rotabat in circulum.* De vasis mensae vinariae & escariae vidèdus Varro lib. IV. de lingua latina. Nos aliqua

aliqua & illa insigniora ponemus, si prius de eorum usu apud veteres Romanos pauca dixerimus. Nam priscis illis temporibus vsi sunt vasis fictilibus, vt apparet ex ijs, quae scribit Plinius lib. xxxiii. cap. xi. de veterum frugalitate in supellectili conuiuiali. Catum, inquit, Aeliu, cum legati Aetolorum in Consulatu praedentem in fictilib. adissent &c. & lib. xxxv. cap. xii. Maior quoq. pars hominum terrenis utitur vasis. Samia etiam in esculentis laudantur. Retinet hanc nobilitatem & Aretium in Italia. Inde Martialis in Apophoretiis:

Aretina Nimis ne spernas vasa monemus:

Lautus erat Tuscis Porsena fictilibus.

Illud autem, Nimis, apud Martialem, pro artificis nomine, qui egregia vasa faceret, positum esse facile non illi persuadet vas fictile repertum Aretij cum inscriptione NIMIS: vt conijci possit nomen id fuisse artificis. Appellari enim vasa solita esse ab artificibus, ostendunt Thericlea, & quod ait Iuuenalis:

——— *auetoris nomen habentem.*

Deinde ex aere fieri coepisse apparet ex ijs, quae scribit Tertullianus in libro de habitu mulieris: *Intervalia*, inquit, & *anuli ferro fiunt: Quaedam esui & potui vascula ex aere adhuc seruat memoria antiquitatis.* Postremo crescente luxu argentea & aurea fieri coeperunt. Plinius lib. xxxiii. cap. xi. *Vasa coquinaria ex argento Caluus orator fieri quaeritur.* & cap. xii. *Fabricius qui bellicosos Imperatores plus quam pateram & salinum ex argento habere vetabat.* Vopiscus in Tacito scribit eum dedicasse argentum mensale, quod priuatus habuerat, conuiuorum ministerijs, quae fierent in templis Deorum. Haec moris fuit, vt ab eo qui cenam daret, in abacis de quibus diximus supra,

pra, ad exornandum triclinium exponerentur. Cicero in Verrem: lib. IV. *Ludis Circensibus manè apud L. Siseunnam virum primum, cum essent triclinia strata, argentumq. expositum in abacis &c. & paulo post: ab hoc abici vasa omnia, ut fuerant exposita, abstulit.* Idem Cicero eodem libro, de conuiuio à Verre exhibito Antiocho regi: Deinde ipsum regem ad cenam vocauit. exornat amplè, magnificeq. triclinium: exponit ea, quibus abundabat plurima ac pulcherrima vasa argentea: na nq. haec aurea non dum fecerat. Omnibus, curat, rebus instructum et paratum, ut sit conuiuium: quid multa? rex ita discessit, ut & istum copiosè ornatum, & se honorificè acceptum arbitraretur. Vocat ad cenam deinde ipse Praetorem, exponit suas copias omnes, multum argentum, non pauca etiam pocula ex auro, quae ut mos est regius, & maximè in Syria gemmis erant distincta clarissimis. Erat etiam vas vinarium ex vna gemma prae grandi, trulla excavata cum manubrio aureo. In veteribus autem marmoribus inter alia vasa escaria habetur patina, qua utebantur & ferculi vice, & ad coquendum pulmentarium. Plinius lib. XXIII. Decoquitur, inquit, in patinis cum sale & adipe. &c. Horatius lib. II. Serm.

Affertur squillas inter muraena natantes

In patina porrecta. &c. Plinius lib. & cap. supra citato: Atq. ut in luxu quoq. aliqua auctoritas contingat siglinis tripatinum, inquit Feneſtella, appellabatur summa cenarum lauticia. Vna erat muraenarum: altera luporum: tertia myxeos piscis, inclinatis iam scilicet moribus, ut tamen eos praeferre Graeciae etiam philosophis possimus. Siquidem in Aristotelis haeredum autione LXX. patinas venisse traditur. Nam nos cum vnâ

Aesopi

*Aesopi tragoediarum histronis in natura auium dicere-
mus sester ijs sexcentum stetisse, non dubito indigna os
legentes. At Hercules Vitellius in principatu suo c.c.
sestertijs condidit patinam, cui faciendae fornax in cam-
pis exaedificata erat: quoniam eò peruenit luxuria, vt
etiam fictilia pluris constent, quàm murrhina &c. Acci
patinam nominat Tertullianus in libro aduersus Va-
lentianos, cum inquit: Et omnia iam, vt ex omnium
defloratione constructum, gracculum Aesopi, Pandorã
Hesiodi, Acci patinam, Nestoris cocetum, miscellaneã
Ptolemaei. Quàm proprius fuit de Atticis historijs Pan-
carpiam vocari à tam otiosis auctoribus non inum?
Videtur autem apud Tertullianum, vox cocetum,
posita pro κυκεῶνα siue cyceonem, vt usurpauit Ar-
nobius, ac significare potionem illam Nestoris, quae
celebratur ab Homero in Iliadis lib. II. his versibus:*

Ἄλλος μὲν μογέων Σποκινίσισκε τραπέζης
Πλεῖον ἔδον, Νέστορ δ' ὁ γέρων ἀμολγῇ ἄειρεν.
Ἐν τῷ ῥά σφι κύκησε γυνὴ εἰκῆα θεῆσιν,
Οἶνω προμνείω, δαΐ δ' αἶγιον κνῆ τυρὸν
Κνήσι χαλκείν, ὅππῃ δ' ἀλφειτὰ λαχὲ πάλωε.
Πινέμεναι δ' ἐκέλευσε ἐπὶ ῥ' ὦπλισε κυκεῶ.

Habetur & patella, parua scilicet patina, in qua ole-
ra poni consueuerant. Horatius lib. I. epist. ad Tor-
quatum.

*Si potes archaïcis conuiua recumbere lectis,
Nec modica cenare times olus omne patella.*

Martialis lib. V.

*Ponetur digitis tenendus vnctis
Nigra coliculus virens patella. Iuuenalis Sat. V.
Ponitur exigua feralis cena patella.*

Varro Eumenidibus: Patella esurienti posita prouo-

cat Neapolitanus piscinas. Iulius Pollux lib. vi. τὰς δὲ χαλυμένας πατέλλας, λεκανίδας ὀνομαστέον. Erant & lances vasa escaria, à Graecis πίνακες dictae. Athenaeus lib. iv. Καὶ γὰρ τοὺς πίνακας ἐφ' ὧν τὰς ὑφ' αὐτῶν περὶ τῶν τοῖς ὄχλοι. Trebellius Pollio in Tito tyranno: Calpurnia Titī vxor de genere Censorinorum, id est, Pisonum, vniones Cleopatranas habuisse perhibetur. item Lancem centum librarum argenti, cuius pleriq. poetae meminerūt; in qua maiorum eius expressa ostenderetur historia. Habetur & paropsis, vas scilicet escarium, cuius meminit Iuuenalis illo versu:

Quam multa magnaq. paropside cenat.

Martialis lib. xi.

Cui portat gaudens ancilla paropside rubra

Alecem, sed quam protinus illa voret.

Suetonius in Galba cap. xii. Et ordinario quidē dispensatori breuiariū rationū offerenti, paropsidem leguminis pro sedulitate ac diligētia porrexisset. Alexis in Hefione:

Ὅς εἶδε πῶς τρεῖς πεζαν ἀνδρώποισι δύο

Φέροντας εἶσω, ποικίλων παροψίδων

Κόττις βρύκται. Non solum autem pro escario vase, sed pro vili etiam obsonio πάροψις à Graecis vsurpatur. Pollux: τὰς μὲν παροψίδας, inquit, ἢ μὲν πλείους χεῖρας ἐλέγχει τοῦ νομα ὅτι μάζης, ἢ ζωμῶς πινός, ἢ ὅτι ἐδέσματος ἀτελῆς, ἢ μὲν ἀλλὰ καὶ τὸ ἀγνῆον λεκτέον. Deinde affert Antiphanis versum ex Bocotia:

Καλέσασα πρὸς ἀπὸ θύρας ἐν παροψίδι βολβοῦς.

Habetur & catinus, in quo apponitur piscis feralibus aliquot in antiquo marmore cenis, iuxta illud Horatij. Serm. lib. ii.

Angustoq. vagos pisces vrgere catino.

Erat autem vas fictile, de quo Iuuenalis, Satyr. vi.

Sims-

Simpulum videre Numae, nigrumq. catinum:
Eo utebantur pauperiores. Horatius Serm. lib. I.

— *inde domum me*

Ad porri, & ciceris refero, laganiq. catinum.

Sed non tantum ad pisce, sed ad pullos etiam, & alia obsonia utebantur catino. Horatius Serm. lib. I.

*Aut positum ante mea quia pullum in parte catini
Sustulit esuriens, minus hoc iucundus amicus*

Sit mihi &c. Sed omnia vasa escaria hic persequi consilium non est. Nominanda sunt igitur aliqua ex vinarijs, & ea praecipue, quae in antiquis marmoribus reperiuntur, de quibus tunc dicemus, cum de usu poculorum apud priscos Romanos pauca praefata i fuerimus. Constat enim ex veteribus Scriptoribus Romanos primum ligneis poculis usos esse, deinde fictilibus & vitreis, postremo aereis, aureis, & argenteis, & ex ipsis etiam gemmis, & lapidibus pretiosis. De ligneis meminerunt hi. Virgilius in *Bucolicis*:

— *pocula ponam*

Fagina, caelatum diuini opus Alcimedontis.

Ovidius lib. III. *Fastor.*

Terrarubens crater, pocula fagus erat.

Homerus etiam *odys.* lib. IX. ligneum ex hedera poculum agnouit, cum inquit:

Κετύβιον μέγα χερσὶν ἔχων μέλαρος οἶνοιο.

De fictilibus poculis facit mentionem Tibullus lib. II. *eleg. I.*

Fictilia antiquus primum sibi fecit agrestis

Pocula, de facili composuitq. luto.

Itaq. è Sagunto Hispaniae ciuitate, vt inquit Plinius lib. XXXIII. cap. XI. aduecta fictilia maximè in usu

fuerunt. Martialis:

Sume Saguntino pocula facta luto.

Vitreæ pocula quādo primum in vſu eſſe coeperint, oſtendit Plinius lib. xxxvi. cap. xxvi. *Ferunt Tiberio principe, excogitato vitri temperamento, vt flexibile eſſet; totam officinam & artifices eius abolitam: ne aeris, argenti, auri metallis pretia detraberentur. Eaſq. fama crebrior diu, quā certior fuit. Sed quid refert? Neronis principatu reperta vitri arte, quæ modicos calices duos, quos appellabant pterotos, ſeſtertijs vi. milibus venderet. Ita totus hic locus legitur in libro manuſcripto. Tacitus lib. xv. facit mentionem Vatiniij cuiuſdam ſutoris, qui vitreum calicem habebat protenſis quattuor roſtris inſtar naſorum. de quo ita Iuuenalis Sat. v.*

Tu Beneuentani ſutoris nomen habentem

Siccabis calicem naſorum quattuor.

& Martialis in diſticho:

Vilia ſutoris calices monumenta Vati

Accipe, ſed naſus longior ille fuit.

Capitolinus ſcribit Gallienum Imp. aſpernatum vitreæ pocula, aureis ſemper bibiſſe. Haec fracta permutabuntur ſulphure. Iuuenalis:

— nec iam

Qui ſſatum, & rupto poſcentem ſulphura vitro

Martialis: — *qui pallentia ſulphura fractis*

Permutat vitreis —

Statius Sil. lib. ii.

— *quiſq. comminutis*

Permutat vitreis gregale ſulphur.

De aereis, conſtat ex loco Tertulliani ſuprà citato. De aureis autem & argenteis videndus Plinius lib.

xxxiii. cap. xi. & xii. qui eodem libro cap. i. pocula ponit ex auro distincta gemmis pretiosis, vel gemmea tota. *Nec hoc satis*, inquit, *turba gemmarum potamus, & smaragdus teximus calices*. Inde Virgilius in Georgicis:

Vt gēma bibat, & Serrano dormiat ostro. Martialis:

Gemmatum Scythicis ut luceat ignibus aurum.

Poculum argenteum ponit Iuvenalis Sat. i. in quo caper sculptus esset, quod id animal vitibus infensum Baccho sacrificaretur, iuxta Ovidianum illud ex lib. i. Fast.

Rode caper vitem, tamen hic cum stabis ad aram,

In tua quod fundi cornua possit erit.

Ex Graeco, ut videtur, Epigrammate lib. i.

Κλῶ με θάγῃς ὅπῃ ῥίζαν, ὅμως ἐπὶ καρποφορίᾳ

Ὅσον ὀπιπείσαι σοὶ πᾶσι θεομένῳ. Iuvenalis:

Argentum vetus & stantem extra pocula caprum.

Pocula Chrysendete, quae erant aureis crustis, siue emblematis incrustata, ponuntur à Martiale lib. vi. his versibus:

Ponuntur semper Chrysedenta Casperiano

Sive foris, seu cum cenat ipse domi.

Pocula Crystallina & Murrhina, saepius nominantur à Scriptoribus. Iuvenalis. Sat. vi

Grandia ponuntur Crystallina, maxima rursus

Murrhina & c. & Martialis lib. iii.

Optimiarum morionibus nectar

Crystallinis murrhinisq. propinat.

Capitolinus in M. Aurelio: *Vendidit aurea pocula, & crystallina, & murrhina.* In antiquis autē marmoribus habetur in primis patera, quam Graeci φιάλη dicunt, siue φιάλιον, ut est apud Athenaeum lib. vi. in

quo

quo scribit, Durim Samium memoriae prodidisse, Philippum Alexandri magni Macedonis patrem, cū phialam auream haberet, semper illam sub puluino tenuisse repositam. sic enim inquit: Διὸ καὶ Φίλιππον τὸ μέγαλον βασιλέως Αλεξάνδρου πατέρα φησὶ Δῦρις ὁ Σάμιος, φιάλῃ χρυσοῦ κεκτημένον, αἰεὶ τὸτο εἶχειν καίμενον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον. Plinius lib. xxxiii. cap. i i i. *Summae apud exteros, inquit, licentiae fuerat, poculo aureo puluino (sive, puluini, ut in V.C.) subdito, Philippum regem dormire solitū.* Trebellius Pollio in *Quieto* meminit paterae Cornelij Macri, his verbis: *Vidimus proximè Cornelium Macrum in eadem familia virum, cum cenā in templo Herculis daret, pateram electrinā, quae in medio vultum Alexādri haberet, & in circuitu omnem eius historiam contineret, signis brevibus et minutulis, Pontifici propinare, quam quidem circūferri ad omnes tanti illius viri cupidissimos iussit. Quod idcirco posui, quia dicuntur iuuari in omni actu suo, qui Alexandrum expressum, vel auro gestitant, vel argento.* Habetur & cantharus, quod poculi genus reperitur non tantū in antiquis marmoribus, sed in veterib. etiā numismatibus, praesertim Graecis. Erat autē poculum ansatum, quo post victoriam Iugurthinā, Cimbricam, & Teutonicam vsum semper fuisse C. Marium scribit Plinius lib. xxxi i i. cap. xi. & Valerius Maximus lib. iii. De eo meminit Athenaeus lib. xi. adducto Eubuli versu; in quo quaeritur conuiuia cantharum diu vacuum exficari. sic enim inquit:

Ο δὲ κἀνθάρος πάλαι δὴ κενὸς ὦν ἐνεγίγναι.

Reperitur & lagena, cuius meminit Martialis in *Panaretū*, & quae ē fici radicū filis fiebat, ut scribit Plinius lib. xvi. cap. xxxi. In antiqua verò inscriptione
dici-

dicitur ΛΑΓΥΝΑ, ex Gracco, ut videtur, vocabulo ducta, ut conijci potest ex Athenaei lib. vii. in quo meminit Lagynophoriae, quod erat festum quoddam, in quo cenaturi discumbebant in toris è gramine stratis, ac reclinati è laguna quisq. sua, quam domo attulisset, bibebant. Athenaei verba sunt haec: λαγυνοφορία ἑορτή, ἐν ἣ οἱ συμπόται τὰ κομιθέντα αὐτοῖς δειπνεῖσι χατὰ κλινέντες ὅππῃ ἡθέλουν, ἐξ ἰδίᾳς ἑκάστου λαγυνῆς παρ' αὐτοῦ φέροντες πίνουσιν, & lib. xi. idē Athenaeus copiosè differit de laguna, varijs Scriptorum testimonijs de ea prolatis. Huiusmodi vasa, & alia itidem escaria & vinaria in antiquis marmorib. reperiuntur, & quidem summo artificio elaborata. In quibus animaduertimus expressum etiam cochleare, quale superioribus annis extabat argenteū manu non indocti artificis, apud Angelum Colotium Episcopū Nucerinum. Eo autem utebantur ad liquida sorbenda, cum alios cibos fumerent, iuxta illud Homericum:

Οἱ δ' ἐπ' οὐρείᾳ δ' ἐπὶ ἴμα περκαίμενα χεῖρας ἱάλλον:

& Ovidianum illud:

Carpe cibos digitis, est quidam gestus edendi:

Ora nec immunda tota perunge manu.

Antequàm verò susceptam de Triclinio scriptionē finiamus, proferam locū quendam Dionis de Commodo Imp. ex quo intelligi aliquo modo potest in usu fuisse apud antiquos ut in fine cenae, vel prandij ζήστας dicerent pro eo quod nos in consuetudine habemus dicere, PROSIT. Locus Dionis sic habet: καὶ ἔπειτα ἐν μέσῃ τῇ ἀγωνίᾳ χαμῶν, κύλικι ῥοπαλῶ τῇ ὀδῇ τῆς γυναικὸς γλυκὺν οἶνον ἐψυγμένον, ἀμυστὶ, ἐφ' ᾧ ὁ δῆμος καὶ ἡμῖς ὄψαρχῆμα πάντες τὸ το δὴ τὸ ἐν τοῖς συμποσίοις εἰωθὺς λέγειν, οὐχ ὁρῶμεν, ζήστας. Ad quem morem Appule-

ius fortasse respexit, cum scribit lib. x. de Asino: *Grandissimum illum calicem vno haustu perhausi: & clamor exurgit consona voce, cunctorum salutem me prosequentium &c.* nam verbum, *salute*, videtur ad illud ζῆσις omnino spectare. Videndum autem num ad conuiuas item referri possit id, quod suboscure innuit Iulius Pollux lib. vi. cap. xiv. & apertius scribit Athenaeus lib. ix. allata scilicet post cenam medulla panis, quam nagdaliā, siue apomagdaliā vocabant, solitos conuiuas manus abstergere, quam postea canibus darent. Quamuis non solum magdalia, sed smegmate etiam vsos ad abstergendas manus fuisse, quod massa erat quaedam ex varijs odoramentis confecta, indicat idem Athenaeus eodem libro, adducto Antiphanis testimonio ex Coryco, in quo postulat conuiua dari sibi aquam lauandis manibus, & smegma. sic enim ait:

Ἀπὸνίμαθαι δὲ πὺ τίς δαῦρ' ὕδωρ, καὶ σμῆγμα.

Illud etiam non est hic praetermittendum, in antiquorum marmorum cenis adesse conuiuantibus seruos musicarios, qui tum citharis & fidibus, tum tibijs dextris & sinistris conuiuas oblectent. Qui sane mos iam inde ab Heroicis vsq. temporibus, quibus adhibebāt in conuiuijs non tantū cantores & citharoedos, verū etiam psaltrias & sambucistrias, ductus videri potest, vt ostendit Homerus, apud quem in Phaeacum conuiuio canit Demodocus, in Ithacensium Phemius: quem morem notat Athenaeus lib. i. cum inquit: ἐχῶντο δὲ ἐν τοῖς συμποσίοις καὶ κιθαρωδοὶς καὶ ὀρχηστῆς, ὡς οἱ μνηστῆρες. καὶ ὅτ' αὖ μὲν λῶε μέλπετο δέϊος ἀοιδός. Et ipsos interdum conuiuas solitos fuisse ad tibi-
cinem canere, auctor est Cicero in libro de claris
orato-

oratoribus, & in Tusculana i. & iv. ex qua, verba sunt haec: *Est in Originibus solitos esse in epulis canere conuiuias ad tibicinem de clarorum virorum virtutibus.* & in lib. iii. de Oratore sic est: *Vt epularum solennium fides ac tibiae, Saliorumq. versus indicant.* Virgilius lib. i. Aeneid.

— *cithara crinitus Iopas*

Personat aurata &c. Horatius lib. i i i. od. i i.

Tuq. testudo &c. — *nunc &*

Diuitum mensis, & amica templis.

Quin & talorum etiam lusu conuiuias inter cenam oblectatos fuisse, ostendit Suetonius in Augusto, adducta eius ad Tiberiū epistola, ex qua sunt haec: *Cenauī mi Tiberi cum iisdem. Accesserunt Vinicius & Silius pater. Inter cenam lusimus & heri & hodie.* Item: *Nos mi Tiberi Quinquatrijs satis iucundē egimus. Lusimus enim per omnes dies, forumq. aleatorium calsecimus.* Item ad tiliam: *Misi tibi denarios ccl. quos singulis conuiuiis dederam, si vellent inter se inter cenam, vel talis, vel par impar ludere.* Propertius lib. ii. eleg. xxxiii.

Lenta bibis, mediae nequeunt se frangere noctes:

At nondum est talos mittere lassā manus.

Catullus ad Licinum:

— *uterq. nostrum*

Ludebat numero modò hoc, modò illoc,

Reddens mutua per iocum atq. vinum.

Ad hunc etiam morem respexit Plautus in Captiuis, cum inquit:

— *nam in conuiuiō*

Amator talos cum iacit, scortum inuocat.

Quod autem dixit Suetonius loco supra citato, *vel*
par

par impar ludere, conuenit cum illo Horatiano:

Ludere par impar equitare in arundine longa.

Forum item aleatorium quod nominauit, id nō modò in marmoribus, sed in antiqua etiam gemma expressum vidimus. Cenae autē finis cum esset apud veteres Romanos ante solis occasum, vel sub ipsum certè occasum solis, iuxtà illud Homeri Odyss. III.

Ἡδὴ γὰρ φάος οἵ γε θ' ἔσπεον ζόφον, ἔσθ' ἔεικε

Δηδὰ δ' αὖν ἐς δαίτην δαήμεναι, ἀλλὰ νέεσθαι.

& vt de Domitiano inquit Suetonius, *Conuiuabatur frequenter ac largè, sed paenè raptim, certè non vltra solis occasum*, postea in multam noctem cenae produci coeperūt, vt de Nerone scribit idem Suetonius, quem suas epulas à medio die ad mediam noctem protraxisse scribit, dicente Iuuenale Sat. II.

— *noctesq. Neronis.* & Horatio lib. II. Sat. VI.

O noctes, cenaeq. deum, quibus ipse, mei q.,

Ante Larem proprium vescor. Item Persio Sat. V.

Et tecum primas epulis decerpere noctes.

Vnde in marmoribus icalptae sunt etiam lucernae, quas vocant tricliniaries, quarum maximus fuit vsus tunc, cum noctu conuiuia agebantur. Lucretius:

Si non aurea sunt iuuenum simulacra par aedes

Lampadas igniferas manibus retinentia dextris,

Lumina nocturnis epulis vt suppeditētur. Virgilius:

— *pendent lychni laquearibus aureis*

Incensi, & noctem flammis funalia vincunt.

Graeci λυχνεῖαι appellant. Horatius lib. III. ode. VIII.

— *& vigiles lucernas*

Perfer in lucem &c. — Alius autem fuit lucernarum & lampadum vsus, quibus noctu conuiuiae domum deducebantur: ex qua consuetudine

Athe-

Athenaeus in cena Cleopatrae scribit Aethiopicos seruos, qui conuiuis domum redeuntibus praecluerent, ab ea datos esse: sic enim inquit: *πῶς δὲ λαμπρὴν ποφύρεν πῶδας Αἰθίοπων παρέστηεν.* & de Duilio ita refert Cicero in Catone. *C. Duilium M. Filium*, qui Poenos primus classe deuicerat, redeuntem à cena senem saepe videbam puer: delectabatur crebro funali, & tibicine, quae sibi nullo exemplo priuatus sumpserat: tantum licentiae dabat gloria. Deduci autem cōuiuas domum post cenam solitos fuisse notum est pluribus Scriptorum testimonijs: nam & Capitolinus in Vero donata dicit conuiuis ab eo fuisse vehicula cum mulabus & mulionibus cum iuncturis argenteis, vt ita de conuiuio redirent. Donata autem ait ea vehicula cum alijs apophoretis, quae finito conuiuio dabantur conuiuis, iuxta illud Martialis:

Praemia conuiuae det sua quisque suo.

Ex qua consuetudine, vt omitamus apophoreta supra relata in cena Cleopatrae, scribit Capitolinus donatos à L. Vero post cenam conuiuis suis pueros decoros, qui ministrauerāt singulis: donatos etiam Structores, & lances singulis quibusque, donata & viua animalia, vel cicurum, vel ferarum, auium, vel quadrupedū, quorum cibi appositi erant: donatos etiam calices singulis per singulas potiones murrhinos & crySTALLINOS Alexandrinos, ac quoties bibitum est: data etiam aurea atq. argentea pocula, & gemmata &c. data & vasa aurea cum vnguentis ad speciem alabastrorum: data & vehicula &c. & Lampridius ex eadem consuetudine ait Elagabalum donasse conuiuis argentum omne, quod habuit in conuiuio, & omnem apparatus poculorum, idq. saepius. Aliàs item dedisse pro apophoretis Eunuchos.

& Suc-

& Suetonius in Caligula cap. LV. dicit. eum *agitatori Eutycho comessatione quadam in apophoretis vicies sestertium contulisse. Itemq. Incitati equo &c.* sic enim legendum, non, *Incitato*, vt nomen aurigae sit, non equi: nec enim illa dona significat data esse aurigae, quod non ita fuisset mirum, homini scilicet, qui illis vti posset; sed equo, cui dare domum, suppellectilem, ac demum consulatum, quibus vti non posset, planè ridiculum fuit. De reliquijs autem cenae, quas innuit Homerus illo versu *odys. XVI.*

— αἱ δὲ τῇ περὶ τὴν ἐσθλὴν ἔδοντες,
scribit Plutarchus *Probl. lib. II. Quaest. IV.* Romanos seruis & ministris eas dare solitos fuisse, his verbis:
ἢ δὲ περὶ οἰκίας φιλάνθρωπον τὸ ἔδος; ἢ δὲ ἔτι λαμβάνοντες
ἐν μεταλαμβάνοντες ἀγαπῶσι, κοινῶν ἔσπον πινὰ τραπέζης
ἡρώμενοι τοῖς δεσπότης. Seneca lib. II. *epist. ad Marcellinum* *lib. XVII.* *Quemadmodum*, inquit, *cena peracta reliquiae circumstantibus diuiduntur.* Suetonius in *Galba*: *Inter cenam verò vsque adeo abundantem, vt congestas super manus reliquias circumferri iuberet, spargiq. ad pedes stantibus.* Has innuit Plautus in *Perfa*, cum inquit:

Nunc huc introibo, visam hesternas reliquias.
& in *Curculione*:

Et quidem reliqui in ventre cellae locum,
Vbi reliquiarum reliquias conderem.

Quae verò, *Analecta* dicit Martialis, puto designari cenae quisquilias qualdam, quae scopis, dum per Mediastinos mundabatur triclinium, colligebantur. Sic enim inquit lib. VII.

Colligere longa turpe nunc pudet dextera
Analecta, & quicquid canes reliquerunt, Item:
Otia sed scopis nunc analecta dabunt. FINIS.

NOMINA SCRIPTORVM

qui à Petro Ciacconio , &
Fuluio Vrsinocitantur.

A

Aeschylus,
Afranius,
S. Ambrosius,
Appuleius,
Athenæus,
Aesopus,
Agretius,
Ammianus,
S. Augustinus,
Aristoteles,
Aufonius.

B

Budæus.

C

Callimachus.
Cato.
Catullus.
Cicero.
Cor. Tacitus.
Cor. Celsus.
Clemens Alexandrinus.
Cassiodorus.
Capitolinus.
Columella.
Claudianus.

D

Dio Cassius.
Dioscorides.
Digesta seu Pandectæ.
Dionysius Halicarnassæus.

E

Euangelia.
Eustathius.

F

Festus.
Flavius Vopiscus.
Fulgentius.

G

Galenus.
Gellius siue Agellius :

H

S. Hieronymus.
Hesychius.
Horatius.
Homerus.
Hippocrates.
Hesiodus.

N

Isido-

Isidorus.
Interpres Aristophanis.
Iulius Pollux.
Iuuenalis.

L

Lampridius.
Liuius.
Lucilius.
Lucianus.
Lucanus.
Lucretius.

M

Macrobius.
Martialis.
Marcellus.

N

Nigidius.
Nonius.

O

Ouidius.

P

Petronius Arbiter.
Philo Iudæus.
Plutarchus.
Plinius Iunior.
Plinius.
Plautus.

Perfius.
Porphyrio.
Procopius.
Pomponius.
Plato.
Propertius.

S

Seneca.
Seruius.
Strabo.
Stattius.
Sex. Pompeius.
Sidonius.
Spartianus.
Suetonius.

T

Terentius.
Tertullianus.
Theophrastus.
Trebellius Pollio.
Tibullus.
Theocritus.

V

Varro.
Vitruuius.
Val. Maximus.
Virgilius.
Velius Longus.
Velleius.

X

Xenophon.
Xiphylinus.

NO.

NOMINA SCRIPTORVM

qui emendantur, vel explicantur.

A Ambrosij locus illustratus. 48

Appuleius emendatus. 75. 119. & 151. & explicatus 188

Agellius emendatus. 99

Athenæus emendatus. 107

B

Budæi error notatus. 12

C

Capitolinus emendatus. 64. & 117

Cicero emendatus. 20. & 78

Eiusdem locus apud Macro-
bium explicatus. 35

Cornelius Celsus emendatus. 72

D

Dio Cassius emendatus. 127

I

Isidori de prandio error. 82

L

Lampridius emendatus. 71. 108. 110. 117

Luæ Euangelistæ locus expli-
catus. 47. 48

M

Marci & Luæ loci explicati. 86

Martialis explicatus. 37. 66. 179.

Matthæus Euangelista explica-
tus. 47

Marcus Euangelista explicatus 96

Macrobius emendatus. 93. & 137.

P

Plinius emendatus & explica-
tus. 12. 18. bis 19. 76. 94. 96. 100. 103. 146. 147. 148. 149. 161.

Plautus emendatus. 21. 128

Plutarchus explicatus. 25

S

Sacræ Scripturæ loci quidam
explicati. 45. & 46

Seruius emendatus & explica-
tus. 26

Seruij error de triclinijs. 102. 106

Suetonius emendatus. 33. 192

Sidonius emendatus. 112. 130

T

Tertullianus emendatus. 91
explicatus. 181

Trebellius Pollio emendatus.
107. Salonini vitam scri-
psit, quæ Capitolino adscri-
bitur. 121

Tibulli locus emendatus. 137.
& 138

V

Varro emendatus. 14. 77.
151. 172. explicatus. 29

Virgilius explicatus. 9. 14. 126

Vitruuius emendatus. 105

N 2 Index

INDEX RERVM ET VERBORVM.

A

- Pedibus stare, & ad pedes, quid. pag. 37. & 112.
 Abaci conuiuiorum 16. & 152.
 Asbestinum linum. 155
 A summo ad infimum bibere. 167. 168.
 Ad cyathum & vinum stare, quid. 37
 Acroamata inter cenandum. 39
 Ablutio Romanorū ante cenam. 21
 Aesopi histrionis patina. 30.
 eius filij luxus. 31
 Aetatem ferre quid. 35
 Apicij luxuria. 31. eius cenae. 96
 Africanus quantum argenti Carthagine Romam aduexerit. 17
 Apophoreta quid. 41. & 191.
 Architriclinus rex vini, seu magister potandi. 49
 Argentum & aurum pro uasis aureis & argenteis. 17
 Aliptae serui & uictores. 68
 Ampulla in balneo quid. 74
 Antiochi factum. 69.
 Apoxyomeni signum celebre 76
 Adijcialis cena vnde dicta. 88
 Apodyterium quid. 78
 Anaclinteria quae. 111. & 112
 Analecta quae. 192
 Albati cenabant Romani festis diebus. 121
 Accumbendi modus apud veteres. 128
 Alabastrus vnguentis seruandis. 137.
 Antifigma quid. 130
 Apponere & auferre mensam quid. 139. & 141
 Auroclauatae vestes & mantilia. 155
 Atrium vnde dictum. 178
 Aqua niue refrigerata ad potandum antiquis in usu. 170
 Aqua calefacta. Ibidem
 Antiquus mos in fine conuiuij. 187

B

- Balneum vnde dictum. 63
 Balnea & balneae vt differant. 64
 Balneum quis primus domus suae fecerit. 65
 Balneorum cellae tres. 71
 Bal-

Balnea virorum & mulierum
quis separauerit. 77

Balnea mulierum argento strata. Ibid.

Balnea usque ad quae tempora
perdurauerint. 78

Balnearii fures. 79

Balneatores qui, & quid exi-
gerent. Ibid.

Biclinium. 105. 123

Bibere ad numerum littera-
rum nominis amicae. 166

Bibere pro salute Imperato-
ris. 167

C

Caesaris cena notabilis. 41

Eius epulum publicum. 107

Caij Caligulae cena una qua-
ti constiterit. 33

Caligula ex auro panes conui-
uis apposuit. 41

Cantharus. 186

Catinus. 182

Capis & capula quid. 151

Caput cenae quod. 158

Calix vnde dictus. 170

Cartibulum quid. 151

Castrare vina quid. 36

Capsarii in balneis qui. 78.

Cena vnde dicta. 84. & 85

Cena apud veteres prandium
dicta. Ibidem

Cenae hora. Ibid.

Cena recta quae. 87

Cenae adijciales quae. 88.

Cereales cenae & Capitolinae
& Populares. 89

Cenae finis. 190

Cenae pater quis. 173

Cenae Saliarum, & vnde dictae
88. 89

Cenae Augurales, Triumphales,
& Pontificales. 89. &
40

Cenae Dominicae descriptio,
& de ea coniectura. 45

Cena pura quae. 95

Cena sine sanguine. Ibid.

Cena dubia & ebria. 96

Cenae super platano. 103

Cleopatrae cena. 91

Cenaculum & cenatio vnde. 1

Cenationibus nomina deorum
imposita. 110

Cenationum laquearia versati-
lia. Ibid. & pagina 1.

CHRISTVS quo loco in
ultima cena accubuerit. 48

Christus calciamenta gesta-
uit. 47

Circumpedes pro seruorum
obsequijs. 113

Citharoedi in conuiuijs & ser-
ui musicarij. 188

Cochleare antiquum. 187.

Chrysendeta pocula quae. 185

Conuiuiae nobiliores vt hono-
rabantur. 144.

Colum quid. 170

Coquos prisci domi non habe-
bant. 171

Conuiuiae post cenam domū
lucernis deducebantur. 190
& 191

Comessatio, & vnde dicta. 101

Commodi Imp. crudele faci-

nus. 71

Conuiuiae mappas afferebant.
16. & 154.

Corollaria data à conuiuij do-
minis. 40

Cleopatrae luxus. 31

Coronae ex floribus in conui-
uijs. 23. 134. eas collo &
brachijs aptabant conui-
uae. 23. 135

Coronae ad prohibendam
ebrietatem. 134

Coronae ex ramentis argen-
ti. 135

Coronae poculis impositae.
136

Cubiculum. 1

Conuiuator quis. 173

Culcitae, prius tori dictae, &
vnde. 9. & 114

Culcitae, puluini seu puluina-
ria dictae. 9. quibus pelli-
bus sternerentur. Ibid.

Culcitae vnde dictae. 11

Cullibae mensae quæ. 14. &
148

Coniectura de Senecae loco.
13

Cyathus quid. 37

Crassi epulum publicum. 107

Cylibantum quid. 151

Culina apud antiquos vbi.
178

D

D. pro. X notae. 13

Discipuli domini loti, vncti, &
cum veste cenatoria cenae

vitimae accubuerunt. 46

Calciati incedebant. 47

Diei diuifio. 61

Dapalis cena quae, & vnde di-
cta. 88

Daphilis & dapaticè. Ibid.

Dominia pro conuiuijs. 99

Dominus conuiuij quis. 26

Dictator conuiuij. 173

Domini nostri Seruatoris ce-
na, & super ea loci sacrae
Scripturae explicati. 45. &
46

Drusillanus Claudij Imp. ser-
uus lancem argenteam qua-
lem habuerit. 17

Didij Iuliani illiberalitas. 101

Diaeta pro censatione. 110

Delphicae mensae pro abacis.
152

E

Escariae mensae. 14

Elephanti in conuiuia indu-
cti. 40

Epulae vt diuidebātur. 79. 80.

Elagabali cenae. 96. 97

F

Fercula quae conuiuio infere-
bantur tibicen præcede-
bat. 39

Fercula quoties mutarentur.
143. 157.

Fannia lex de parsimonia. 97

Factiones quattuor coloribus
distinctae. 117

Ferales

Ferales cenae. 90
Folles pro puluini. 119
Festis diebus lautius epulari
solitum. 145
Figulis salinum apponere reli-
giosum. 141
Formula Romanorum in pro-
pinationibus. 169
Forum aleatorium. 190

G

Gallienus aureis mantilibus
stravit mensas. 154
Graeci quem locum iudica-
bant honestissimum, cum
discumbebant. 24
Guttum quid. 74
Gemmae in poculis antiquo-
rum. 185

H

Hadriani Imp. factum. 64
Heroes aqua marina ablue-
bantur apud Homerum. 70
Hexaclina & heptaclina stiba-
dia quæ. 7
Horae apud veteres quomodo
intelligantur. 86

I

In sinu recumbere quid. 28
Infra & supra discumbere.
Ibidem.
In summo & in imo discum-
bere. Ibid.
In triclinijs quot solerent di-

scumbere. 28
Iudaei nisi loti cibum non su-
mebant. 45. super hoc loci
Marci & Lucae. Ibid.
Ioannem supra pectus Domi-
ni recubuisse quomodo in-
telligatur. 48
Ientaculum quid. 80
Idem pro prandio. ibid. unde
dictum. 81
In iobore accumbere quid.
117
Iouis epulum. 124

L

Lauationis hora. 65.
Lampridij locus, & de eo co-
njectura. 82
Licinia lex. 98
Lectus Varroni unde dictus. 4
Lectus Graecis λέκτρος. Ibid.
Lectos quis primus testudine,
& argento vestierit. 5. 115
Lectos ex argento solidos quis
habuerit. Ibid.
Lectorum fulcra ex qua mate-
ria. 5
Lecti sine fulcris. 6
Lecti pluteis muniti. Ibid.
Lecti qui vnum, aut duos tan-
tum cubantes caperant.
Ibidem.
Laquearia versatilia. 1. & 110
Lecti Punicani qui. 8
Lecti lapidei & lignei. 114
Lecti humiles minus honesti
erant. 8
Lectorum culcitae quibus im-
pleban-

N

4

plebantur. 9
Lances argenteae Romanorum. 17
Lauare ad singulos missus visitatum. 144
Locus Consularis apud Romanos quis. 24
Luculli cena extemporalis. 30
Ludiones in conuiuijs. 39
Leges Aemilia, Antia & Iulia de parsimonia. 98. & Orchia & Didia. 100
Lectisterniator. 102
Lectorum tricliniarium longitudo. 111
Lecti aurei. 116
Laenis utebantur Romani in conuiuijs. 121
Lactucae cenam inchoabant. 158
Lagena & ex quo fiebat. 186
Laguna antiquis dicta. 187
Lagynophoria festum. Ibid.
Lucernae tricliniariae. 190

M

Magnorum virorum lecti quales. 8. ad eos gradibus ascēdebatur. Ibidem.
Mensae citreae rotundae magni pretij. 7. 11. 148.
Mensa vnde dicta. 14. 142.
Mensae pro epulis. 14. 143.
Mensae bipedes & tripedes. 15
Mensae duae apud Romanos. 148

Mensae mantilibus sternebantur. 15. 183
Mensae pro discis appositae. 28. 142
Mensae secundae. 28
Mensarum luxus & sumptus ingens. 33. 34. 35
Mensa Tiberij Caesaris. 12
Mensas vacuas tolli nefas. 146
Mensae singulis singulae appositae in Herorum conuiuijs. 141
Mensis coronae argenteae, aureae, & gemmis distinctae addebantur. 14
Mensae quadratae & rotundae. 14. & 148.
Mensae etiam ut fercula mutatae. 142
Mantilia vnde dicta. 15. & 154. antiquis matelia. Ibid.
Mappae tricliniariae. 16
Monopodia quae. 15. 150
Manupretia vasorum ingentia. 18
Murrhina vasa à Rom. quanti empti. 19
Metellus Pius toga picta cena uit amictus. 22
Medius locus inter conuiuias honoratior. 25
Mensae poculorum. 38
Ministri coronati fercula inferbant. 39
M. Agrippa quot balnea populo gratuita praebuerit. 73
Merenda quid & vnde dicta. 84
Mediastinus quis. 103. 192
 Mu.

Mulier peccatrix vbi steterit
in cena Domini. 113

Mulieres sedentes cum viris
accubantibus in conuiuijs
Romanorum. 124

Muscas exigere flabello in
conuiuijs solitum. 139

Marmor antiqui conuiuij. 140

Mittere de mensa quid. 144

Mensa tripes pro mensa qua-
tuor pedum. 150

Mensae apud Graecos linteis
non operiebantur. 153

Mantilia singulis missibus mu-
tata. 154

Manus per singula fercula
abluiebant antiqui. 156

Mensae secundae quae. 159

Mel initio cenae. 158. & 159

Mensa tertia. 160

Molas in Tiberi quis primus
construxit. 162

Miscere pro temperare 163

Modus vini seu bibendi men-
sura apud Romanos & Grae-
cos. 164. 166. 167.

Maioribus poculis potare quid
169

Milliarium quid. 172

Modiperator & magister con-
uiuij. 173

Ministri tricliniarii in veteri-
bus marmoribus apud Ful-
Vrsinum. 175. 176

Ministri linteis succincti ser-
uiebant in antiquis conui-
uijs. 178

Magdalia quae. 188

Musicalia instrumenta in con-

uiuijs. 39. 188

N

Nardino vnguento caput & pe-
des vnguebantur. 133

Nardus pisticus apud S. Ioan-
nem vt intelligi potest. Ibi.

Natalitiae cenae. 90

Nepotini sumptus. 40

Numerus conuiuiarum apud
veteres. 23. 108

Nuptialis cenae descriptio. 90

Orbes & quadrae pro mensis.
14. oeci. 105

Ordo conuiuiarum discumben-
tium. 23. 24

Oua mensae initio, & in secun-
dis mensis. 29. 157.

Oua in Circo, & pompa Cere-
ris. 29. 30.

Odores in conuiuijs. 39

Offa penita quid. 96

Obsonator seruus. 177

Onyx pro alabaistro. 137

P

Patritij vbi lauarentur apud
Romanos. 63

Patera 185.

Patina 180.

Patella. 181

Paterae vnde dictae. 188

Partes in conuiuijs quid. 144

Pallia in cenis. 120

Par impar ludere. 189. 190

Parochus quis. 173

Parascue pro cena pura. 97
Paro-

Paropsis vas escarium. 182.
 pro vili obsonio vsurpatum.
 Ibidem.
 Pocula aerea apud antiquos in
 vsu. 179
 Potandi modus apud veteres.
 168
 Propinare quid sit. Ibidem.
 Praegustatores cur dicti clea-
 tri. 175
 Peluis vnde dicta. 156
 Pedum ablutio etiam post ce-
 nam. 157
 Pistorum apud priscos Roma-
 nos nulli. 161
 Pistorum dulciarii & lactarii
 176. 177
 Pisones prius dicebantur pisto-
 res. 162
 Pistrinum vnde dictum. Ibid.
 Perpetuae mensae apud Virgi-
 lium quae. 2. 141
 Pueri nobiles Rom. sedentes
 cenabant. 3. 128
 Peristromata & peripetasma-
 ta. 10
 Puluini tricliniares. 11. & 118
 Puluini vnde dicti. 11
 Persis quis locus honoratio-
 rum discumbunt. 24
 Piscium quorundam pretia in-
 gentia. 33. 34.
 Persicorum malorum pretium.
 Ibidem.
 Puellae & pueri ministri conui-
 uiorum. 36. eorum ordo in
 ministrando. 38
 Potare sextantes & deunces
 quid. 37. 164

Pocula conuiuiis apponeban-
 tur. 38
 Philonis Iudaei locus. 43
 Puero-um ministrantium ve-
 stitus. Ibid.
 Piscinam aquae calidae quis
 primus Romae instituerit.
 72
 Praefectus vigilum Iudex ca-
 psariorum. 78
 Prandia apud veteres. 81. pran-
 dium vnde dictum. 83. Pra-
 dij hora. 84
 Pluteus apud Suetonium an-
 pro abaco sit positus. 113.
 Peniculus vnde dictus. 153
 Parasiti vbi accumberent. 127
 Pocula vini coronata. 136
 Poculum boni daemonis. 146

Q

Quae vasa exponerentur in
 abacis Rom. 17
 Quintij Flaminij facinus in-
 ter epulas. 27
 Quidam prouincialis quanti
 redimerit adhiberi conui-
 uio Imperatoris. 42

R

Romani Prisci sedentes cena-
 bant in atrijs. 2. 123. eorum
 quoque uxores. 3. & 124.
 postea accubantes cenarunt.
 4. & 125. pedes lauant an-
 te conuiuium. 21. vestem
 conui-

conuiualem fumebant. 119.
soleas deponebant. 22. &
121. manus lauabant ante
& post caenam. 22. 42. 155
non accubebant atrati. 21.
& 121. vnguentis barbam
& caput vngebant. 23. quē
locum honoratiorem existi-
mabant. 24. cenātes primō
proni discumbebant, postea
in cubitum repositi, deinde
supini. 27. & 126. pulte pro
pane prius vsi sunt 161. Ro-
mana plebs vbi lauaretur.
63

Rex vini. 38. 172

Recumbere apud Euangeli-
stas cur dictum. 47.

Rosis & floribus triclinia fra-
ta. 136

Repositoria quae essent. 147

Reliquiae conuiuij quibus di-
uiduntur. 192

S

Scimpodia quae. 6. 105

Stibadium antiquum depictū
in codice Virgilij Vatica-
no & expressum à marmo-
re. 7.

Stibadiū quod, & sigma quid.
7. & 114

Scabellum, scamnum, & gra-
dus, vt differant. 8

Stragulum vnde dictum. 116

Stragulae vestes. 9

Senatorius census qualis. 13

Sacerdotum Romanorum ac-

cubantium ordo. 25

Strigiles balneorum. 74.

Spongiae loco strigilum. 75

Silatum quid. 80

Sportulae quid. 87

Sculna quid. 93

Spondae pro accubitis. 111

Salue & vale salutationes dif-
ferentes. 120

Sigma quid. 129. quot discum-
bentes caperet. 130. expres-
sum de marmore. 131

Sigma littera Graeca arcui si-
milis. 129

Salinum in conuiuijs, & eius
vsus. 10. 141

Superstitiones antiquorum in
conuiuijs. 147

Structor minister cōuiuij. 174
eius officium. 175.

Smegma quid. 188

Strategus quis. 173.

Salute apud Appuleium quid.
188

T

Triclinium pro cenaculo, & vnde
dictum. 2. & 102. pro le-
cto. 106

Tricliniaries lecti, & diseubito-
rij a cubiculatibus differūt.
4. ex qua materia fierent.
Ibidem.

Triclinia aerata Romam quis
primus inuenerit. 6. 115

Tricliniariū lectorum forma.
6. In eodem triclinio pares
erant & materia & figura
&

& altitudine. 7.
 Triclinium Patauinum expref-
 sum. 60.
 Trichinia quo in loco cenatio-
 num fternerentur. 37
 Toral quid. 9. vnde dictū. 116
 Tapetia maiori ex parte texti-
 li opere apud antiquos &
 putpurea erant. 10
 Tori vnde dicti. 9. & 114
 Toreumata quae & quanti vē-
 dita. 20
 Thericlea vafa. 20.
 Tiberij Imp. prandium. 41.
 Triclinium in qua parte do-
 mus eſſet. 104.
 Tintinnabulū balnearū apud
 Ful. Vrſinum. 66. 181.
 Terreſtris cena apud Plautū
 quae fit. 95
 Tricliniū ſeu bicliniū Farnesia-
 nae bibliothecae. 123
 Theatra croco & baſamo ſpar-
 ſa. 137
 Teſtus quid, & teſtaceus pa-
 nis. 161
 Thermopolium quid. 172
 Tripatium quid. 180
 Talorum luſus inter conuiuas.
 189

V

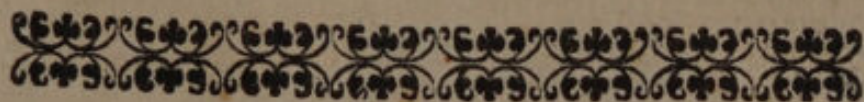
Veſtis cenatoria. 21. 119
 Vitellij patina. 32
 Vina in conuiuijs generoſiſſi-
 ma. 34. 35
 Vini vetuſtas notabilis. 36

Vinum ſacco frangere, quid.
 Ibid. & 169.
 Vſus lauandi & vngendi apud
 veteres. 62. 63
 Vnctio poſt lauatiōē & ante
 66. 67
 Vnctorium quid. 68.
 Vnctores in antiquis inſcri-
 ptionibus. 69
 Veſperna apud veteres quid.
 83. 85
 Venetus color & vitreus idē
 117
 Vmbrae in cōuiuijs quae. 127
 Vnguento & oleo pedes vnge-
 bantur & quo. 132.
 Vnguenta vnicuique corporis
 parte idonea. 132.
 Vnguentaria vafa. 137
 Ventum facere flabello in con-
 uiuijs. 139
 Vrnarium quid. 152
 Vini vſus apud Romanos. 162
 Vini mixtiones ad muſicae
 conſonantias. Ibid.
 Variac vini mixtiones. 163
 Vinum refrigeratum. 170
 Vaſa menſae vinariae & eſca-
 riae. 179. & 180
 Vaſa vinaria primū lignea
 poſtremō aurea & argen-
 tea apud Romanos. 183
 Vitrea pocula quando primū
 in vſu. 184

Z

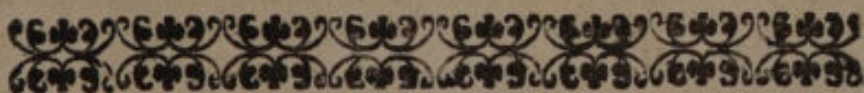
Zeta pro cenatione vnde di-
 cta. 111.

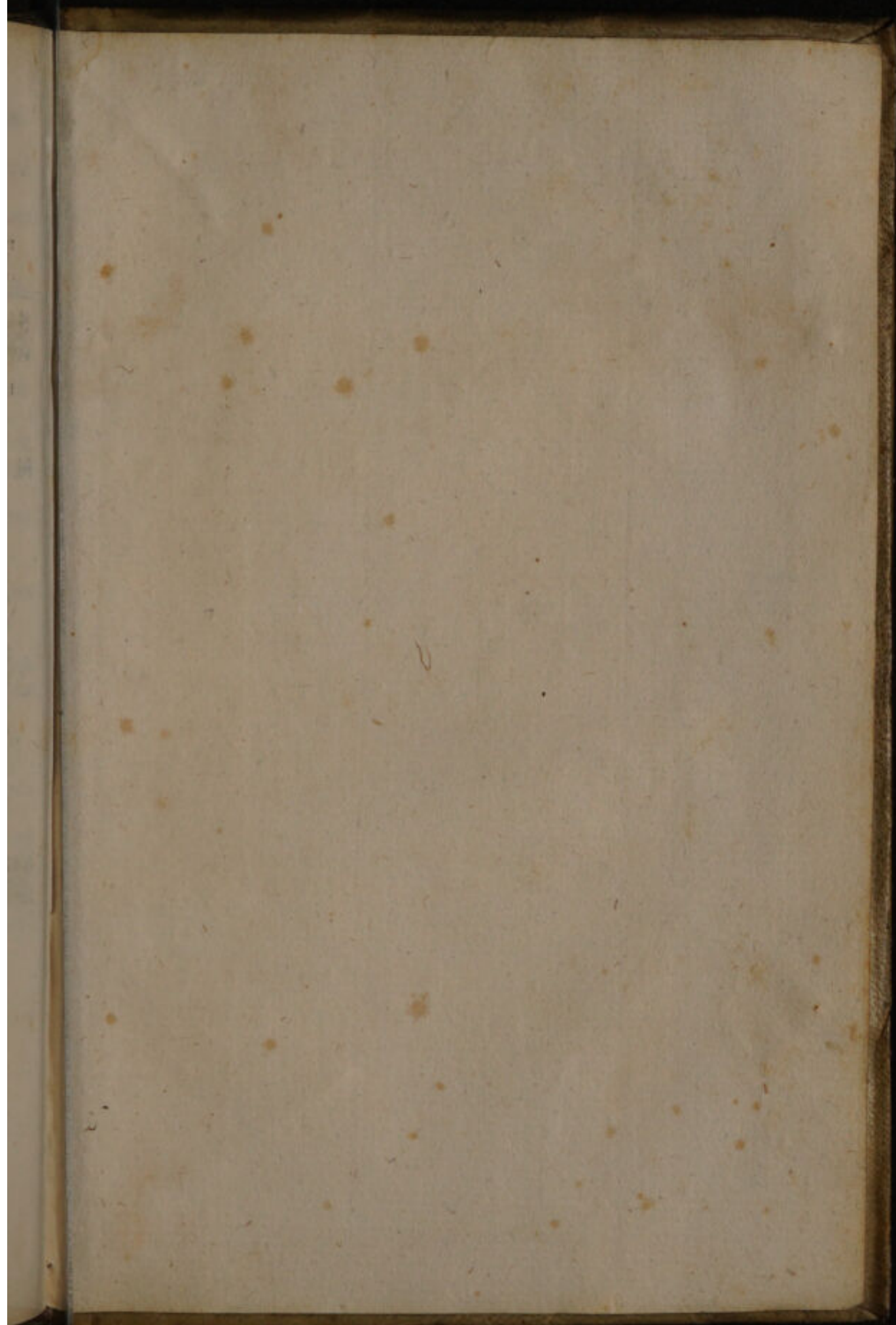
F I N I S.

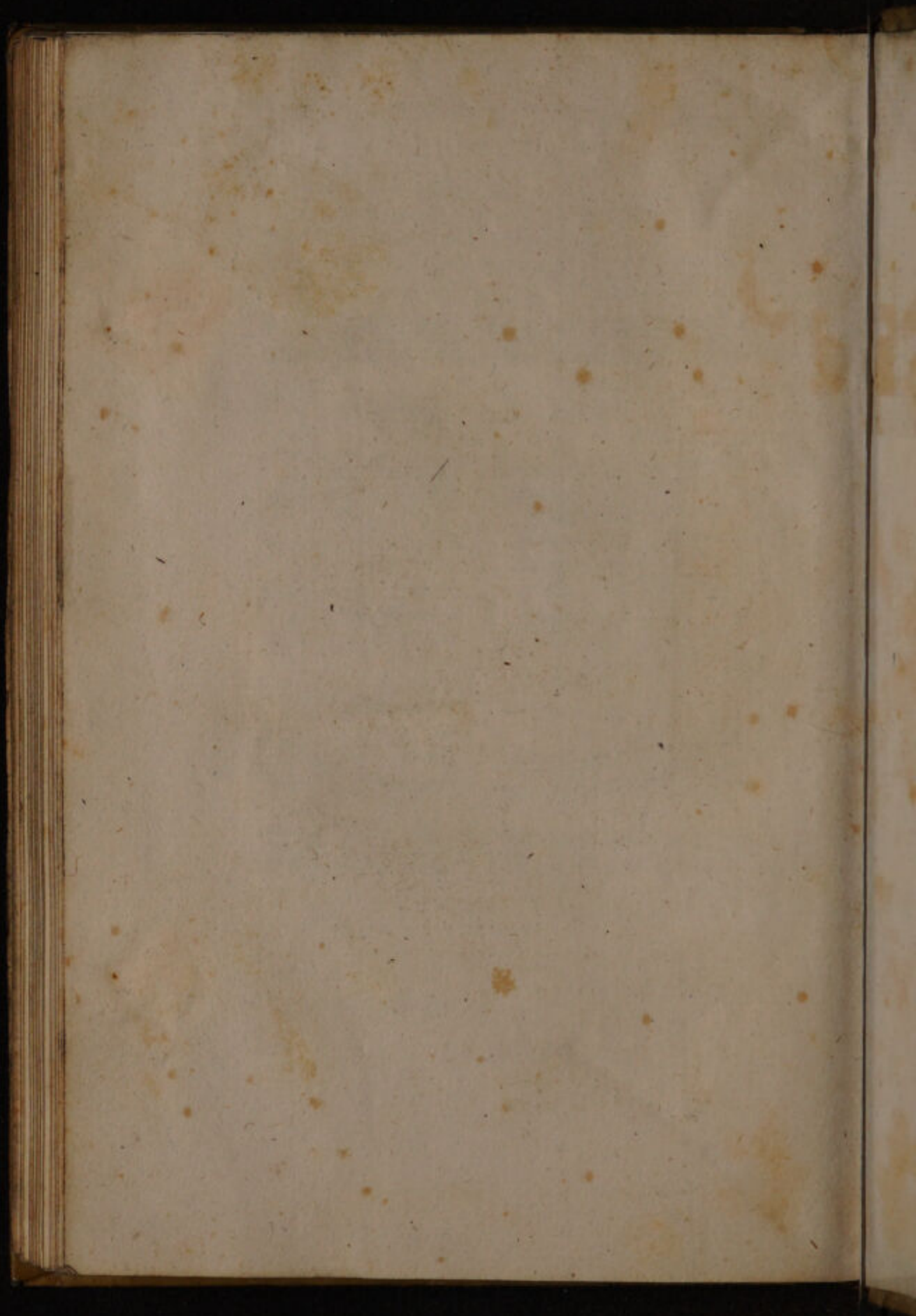

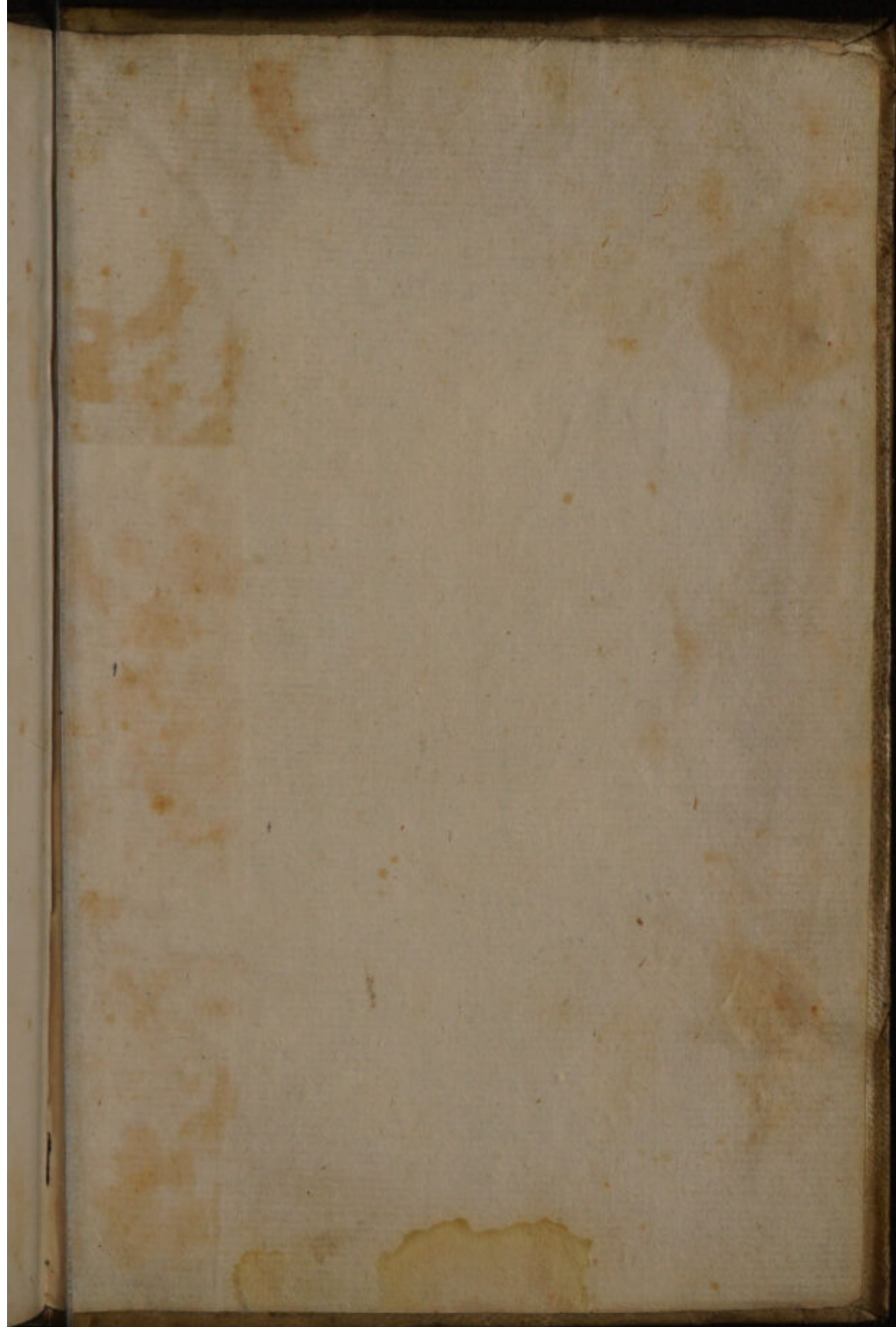
Errata sic corrigito.

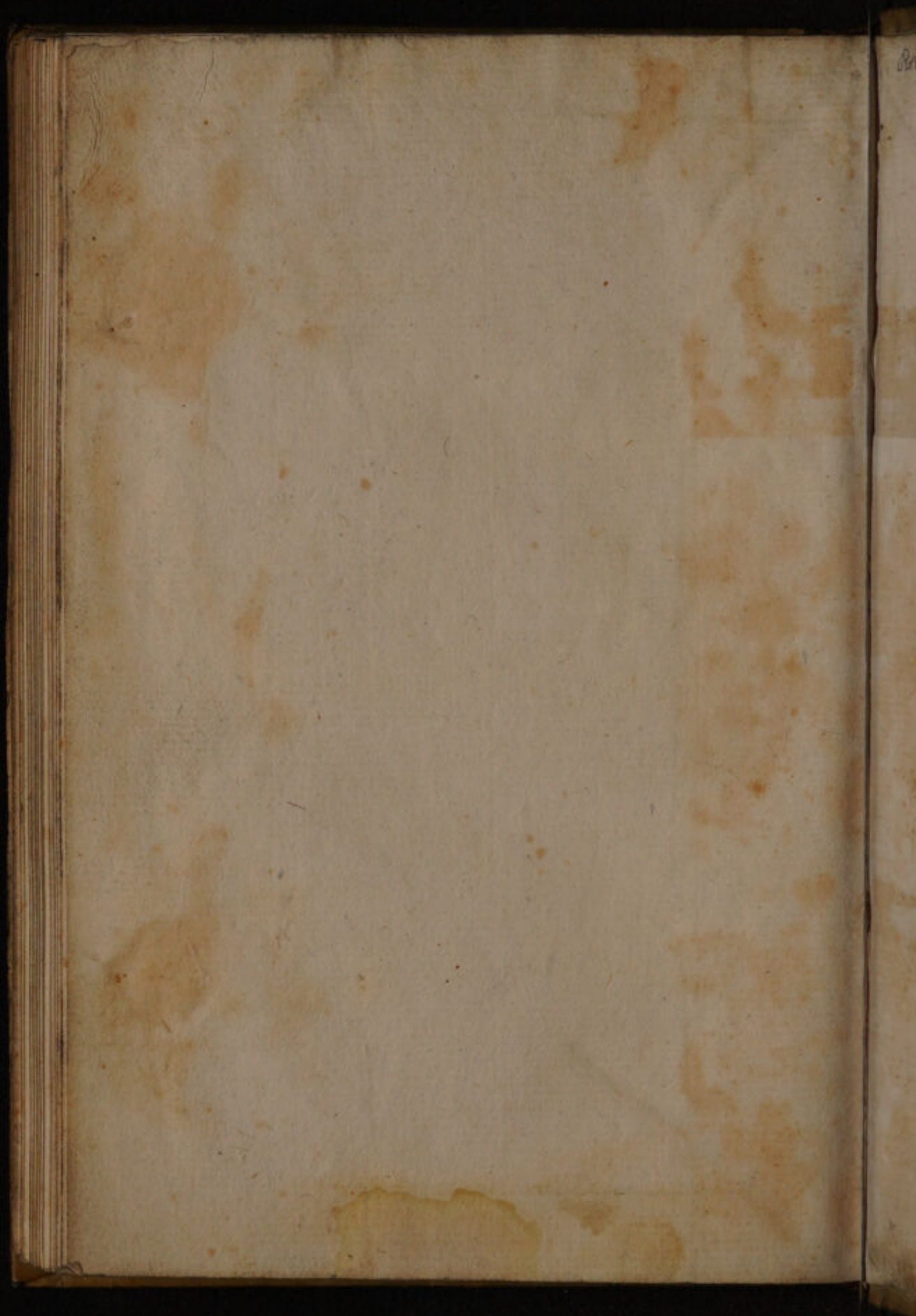
Fol. 2.	Ver. 21.	ἐχοντοτάχλινοσ	ἐχοντοτάχλινοσ
5.	26.	Dein & auros	Dein & aureos
6.	11.	tot lectos	aeratos lectos
12.	9.	fescuncilialis	fescuncialis
25.	6.	apud quem	quem apud
63.	6.	institutio	iustitio
66.	27.	λουπάμελοσ	λουπάμενοσ
80.	vlt.	vinum sibi	vinum fili
88.	15.	foedri	foederi
121.	27.	solonini	Salonini
147.	31.	imponi solitus	imponi solita
153.	13.	praeterfit	perterfit
169.	30.	Potet à lauda	Potet alauda
185.	16.	δυομίνω	δυομίνω.

Roma ad gra 2

